

Tanulmányok 8.

A NEMZETKÖZI GAZDASÁGI KAPCSOLATOK A XXI. SZÁZADBAN

*Ünnepi kötet a nyolcvanéves
Bánrévy Gábor
tiszteletére*

Szerkesztette:
Raffai Katalin

PÁZMÁNY PRESS

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok a XXI. században

Ünnepi kötet a nyolcvanéves Bánrévy Gábor tiszteletére

A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARÁNAK
KÖNYVEI

TANULMÁNYOK 8.

Sorozatszerkesztő: *Szabó István*

A NEMZETKÖZI GAZDASÁGI KAPCSOLATOK A XXI. SZÁZADBAN

*Ünnepi kötet a nyolcvanéves
Bánrévy Gábor
tiszteletére*

Szerkesztette:
RAFFAI KATALIN

PÁZMÁNY PRESS
Budapest 2011

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar
1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30.
www.jak.ppke.hu

©Szerzők, Szerkesztő 2011
© Szent István Társulat, PPKE JÁK, 2011

ISSN 1417–7285 (fősorozat)I
SSN 2061-7240 (alsorozat)
ISBN 978-963-277-315-5

Kiadja: Szent István Társulat,
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem kiadója
1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.
www.szit.katolikus.hu
Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök
Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér

Korrektúra: Réti Anna
Szerkesztés, nyomdai előkészítés: Szakaliné Szeder Andrea

Készült a PPKE Egyetemi Nyomdában

Bányó Gábor

TARTALOM

Előszó helyett	9
BOYTHA GYÖRGY Territoriális szerzői jogvédelem és globális kihívások	11
HORVÁTH ÉVA Mi lesz veled New York-i Konvenció?	29
KECSKÉS LÁSZLÓ A választottbíráskodás fejlődése Magyarországon	51
MARTONYI JÁNOS A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga a XXI. században	81
RAFFAI KATALIN Világkereskedelem és emberi jogok	89
SZABÓ SAROLTA A Bécsi Vételi Egyezmény a magyar bírói gyakorlatban	101
SÁNDOR TAMÁS Kogencia és diszpozitivitás a magyar társasági jogban	115
VÉKÁS LAJOS A tagállami kollíziós nemzetközi magánjog alkonya Európában	129
Szakmai életrajz	145
Válogatott publikációk	147

ELŐSZÓ HELYETT

2004 nyarán a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog és Államtudományi Kara ünnepi kötettel tisztelgett az akkor 75 éves Bánrévy Gábor, az egyetem köztisztviselőként álló tanára, a jogi kar egyik alapítója előtt. A tanulmánykötetet a régi barát és szellemi harcostárs, Zlinszky János köszöntője, valamint az ünnepelt életpályájának rövid bemutatása vezette be. Öt esztendő telt el azóta. Bánrévy Gábor professzor – mint nyugalmazott egyetemi tanár – továbbra is töretlen hittel és türelemmel oktatja a joghallgatók újabb nemzedékét és vezeti be őket a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának világába.

Kedves kollégánk és barátunk 2009. július 11-én töltötte be nyolcvanadik életévét. Ebből az alkalomból közvetlen munkatársai tudományos konferenciát szerveztek tiszteletére. A tudományos ülésen, melyre ünnepélyes keretek között a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának dísztermében került sor, hat előadás hangzott el olyan témakörökből, melyek kapcsolódnak az ünnepelt több évtizedes tudományos munkásságához, vagy jelenleg is folytatott választottbírói tevékenységéhez. Az ünnepi ülést számosan tisztelték meg jelenlétükkel. Külön köszöntötte a jubilánst az egyetem rektora és a kar dékánja is. Az ülés bensőséges és ünnepélyes légkörét, egyszeri és megismételhetetlen hangulatát a holt betűk ugyan nem tudják visszaadni, de ez a kötet lehetővé teszi, hogy az ott elhangzott gondolatokat a szélesebb közönség is megismerhesse. Ez indította a Kart arra, hogy – ha kissé megkésve is – közreadja ezt a tanulmánykötetet. Ez úton is szeretném megköszönni az ünnepeltnek, hogy továbbra is segíti munkánkat gazdag tapasztalataival, támogat bennünket töretlen szellemi- és lelkiezővel, valamint azzal a türelemmel és bölcsességgel, ami korától függetlenül kedves egyéniségéből mindig is sugárzott.

Kedves Gábor, Isten éltesen sokáig!

Budapest, 2009 novemberében

Burián László

TERRITORIÁLIS SZERZŐI JOGVÉDELEM ÉS GLOBÁLIS KIHÍVÁSOK

BOYTHA GYÖRGY
c. egyetemi tanár (PPKE JÁK)

Bánrévy Gábor elsőként rendszerezte különállóan és vezette be önálló egyetemi tárgyként a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának a kollíziós nemzetközi magánjog kereteiből kinőtt anyagát. Hasonló című tankönyve 1998 óta hetedik, bővített kiadását érte meg 2009-ben. A nemzetközi anyagi magánjog sokoldalú evolúciójának szövedékében kidomborította a szellemi alkotások joga alapvető követelményeinek egységesítése irányában tett nemzetközi lépéseket is. Köztük vázolta a szerzői jog multilaterális útkeresését, az 1886. évi Berni Unió máig alapvető rendszerében, majd a fejlődés útjának az 1994. évi Világkereskedelmi Egyezmény mellékletében, a másféle tipizált szellemi termékeken biztosított, sajátosan korlátozott kizárólagos jogokkal közös kereskedelmi mederbe torkollását.¹

Könyvéhez írt előszavában rámutatott, „mennyire viszonylagosak ennek a jogterületnek a határai”. Ezzel összhangban egyre inkább előtérbe kerülnek azok a kihívások is, amelyeket a fejlődés valamely állam joghatósága alatt védelem alá vont szellemi termékek más állam területéhez köthető felhasználását ott is szankcionálni rendelő multilaterális egyezményekkel szemben támaszt. A védett tartalom olyan digitális felhasználásai kerülnek túlsúlyba, amelyek már nem köthetők egyetlen állam területéhez, időben és térben egyaránt korlátlanul és párhuzamosan és tetszés szerint mehetnek végbe. Ezeket a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának koncepciójára nézve is érdemes áttekintenünk.

¹ BÁNRÉVY GÁBOR: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. 7. jav. kiadás. Budapest: Szent István Társulat, 2009, 87–93.

I. Vajúdtak a piacok és Röghöz kötött, Janus-arcú Jogot szültek gyermekül.

A szellemi termékeken, köztük a szerzői műveken biztosított, korlátoltan kizárólagos jogok védelme közismerten *territoriális*. Az egyes államok ezeket a jogokat egymást követően és különböző, egymásra épülő koncepciók jegyében szabályozták, így azok államközi megállapodás vagy külön rendelkezés hiányában csak annak az államnak a joghatósága alatt érvényesíthetők, amelyek azokat saját honosainak biztosította.

A szellemi termékek jogvédelmének ez a mindmáig meghatározó territorialitása történetileg a szabad árupiaci verseny megnyílásának szükségszerű következményeként alakult ki, a egyes európai államok újkori társadalmi fejlődésének államterületek szerint eltérő kibontakozása függvényeként. Ezzel a szívos történeti gyökerekből származó territorialitással szemben a szellemi termékek piaci felhasználására épülő verseny államhatároktól független dimenziókba terjeszkedése a dolgok és szolgáltatások kereskedelméhez képest sajátos kihívásokat eredményezett.

A versenyt és versenyjogot szülő *szabad árupiac* – országonként eltérő időken – maga sem esetlegesen szökött szárba. Az európai államok újkori fejlődésében Nyugatról Keletre haladóan mutatkozó időbeli eltolódások kézenfekvő oka, hogy az atlanti partok mentén fekvő országok gazdasági előnyhöz jutottak a transzatlanti hajózással számukra könnyebben hozzáférhetővé vált anyagi és humán többlet erőforrások révén. A kontinens Földközi-tengerhez közvetlenül hozzáférő államai, amelyek addig a közel-keleti kereskedelmet közvetíthették a kontinens végében rájuk szorult nyugatiaknak, az európai belső térség kis államaival együtt hosszú időre lemaradtak az ipar és kereskedelem újkori fejlődésében, az önmagukban versenyképtelen kis piacok nemzetállami integrálódásához vezető úton.

Az árupiaci tényezők – köztük a művelődés, technika és vállalkozó kedv – fejlődése egy bizonyos szinten szükségképpen maga után vonta az iparüzési privilégiumok eltörlését. Az ennek nyomán kirobbant korlátlan *versengés* az önmagukban *birtokolhatatlan szellemi termékek* akadálytalanul megkísérélhető kiaknázásához és a versenytársak ezt célzó párhuzamos befektetései megtérülésének lehetetlenüléséhez vezetett. A szellemi termékek terén kialakult árupiaci verseny fenntartásához, a bennük érdekelt versenytársak piacra lépéséhez és talpon maradásához, az egyes konkrét szellemi termékeken – először műszaki találmányokon, majd a szerzői műveken is – az első forgalmazásukra vállalkozóknak *átmeneti időre kizárólagos jogot* kellett biztosítani. Ez egyrészt biztosította az egyébként bárki által hozzáférhetővé vált alkotás piacra viteléhez szükséges befektetések megtérülését, másrészt viszont nem korlátozta hosszabb

időre az érdekelt versenytársak azonos műhöz való hozzáférését. Miután ennek az időleges piaci kizárólagosságnak a megadása már nem függhetett uralkodói kegytől, az egyes államok törvényhozása kényszerűen magukat a szellemi termékek alkotóit ismerte el az alkotásaikon szükséges kizárólagosság forrásának, számukra alkotásaik piaci felhasználóira átruházható alanyi jogot keletkeztetve.² A vajdó piacgazdaság *országoként Janus-arcú jogokat szült a műveken*: ezek egyfelől a szerzőkre mosolyognak, másfelől műveik piaci felhasználóit segítik.

E jogok eredeti hatóságát a *szerzői jogok* vonatkozásában a mindenkori törvényhozó állam aktuális belső piaca határozta meg. A társadalmi fejlődésben élen járó Angliában a könyvnyomtatók kereskedelme uralta a piacot, ezért az 1556 óta cenzúra hatóságként is működő nyomdászceh, a „Stationers’ Company” monopóliumának a „dicsőséges forradalom” során bekövetkezett eltörlésével, 1710-ben megszületett a szerző kéziratán bárki által meghatározott időre megszerezhető, a common law-t kiváltó törvényben biztosított „*statutory copyright*”. Ezt a jogot a protestáns Stuart Anna királynő, a korabeli piaci érdekeknek megfelelően, kizárólag az egyébként common law tulajdont élvező kéziratok *többszörözött példányain* keletkeztette.³

A színpadi előadásokra vonatkozó „*playright*” csak későbbi bírói gyakorlatban kristályosodott, majd 1833-ban külön jogként került törvénybe.⁴ Szem előtt kell tartanunk, hogy a Tudor Erzsébet alatti színpadi kultúrát, Marlowe és Shakespeare világát Cromwell diktatúrája és a Stuart-restauráció addigra elsöpörte, a reneszánsz kori nagy londoni nyilvános színházak eltűntek a piacról és azokat arisztokratikus magánshínházak csak lassan kezdték pótolni. A „*Copyright*” mellett a XVIII. század eleji angol bíróságok korlátlan időre átruházható, „*common law*” előadási jog irányában kezdtek tapogatózni, feltéve, hogy a szerzőnek volt dologi kézírata, vagy az első előadást gyorsírással rögzítették. A törvény aztán a védelmi időt a nyomdailag többszörözött példányokra nézve a „*copyright*” törvényben előírtakkal azonosan korlátozta, megint csak a nyomdász kiadók versenyérdekeire tekintettel.

A XVIII. századi *Franciaországban* viszont a *színházak versenyigénye* bizonyult elsődlegesen meghatározónak, a párizsi „Comedie francaise” előadási

² A mind máig meghatározó versenyszempontokra nézve bővebben BOYTHA GYÖRGY: Szerzői jog és versenyjog. In BÁNDI GYULA (szerk.): *Ünnepi kötet Boytha Györgyné tiszteletére*. Budapest: PPKÉ JÁK, 2002, 35–53.

³ Act 8 Anne, cap. 19. Angolul utánnomva többek közt: ROBERT MAUGHAM: *A Treatise on the Laws of Literary Property with a Historical View*. London, Longman, 1828, 20–27. Háttérelmzés különösen: ALBERT OSTERRIETH: *Die Geschichte des Urheberrechts in England*. Hirschfeld, Leipzig, 1895. Utánnomás *UFITA* Band 131., 132/1996, 172–274., 103–227. BOYTHA GYÖRGY: Die historischen Wurzeln der der Vielfältigkeit des Schutzes von Rechten an Urheberwerken. In ROBERT DITTRICH(szerk.): *Die Notwendigkeit des Urheberrechtsschutzes im Lichte seiner Geschichte*. Manzsché, Wien, 1991, 69–90.

⁴ *Sir Edward Bulwer Lyttons Act*, Act 3 Will.IV c. 15.

monopoliumával szemben. Beaumarchais és Moliere korába nyúlunk vissza.⁵ Mintegy nyolcvan évvel az angol nyomdász copyright születése után a francia forradalom első szerzői tulajdont biztosító, öt cikkből álló dekrétuma 1791-ben azzal indított, hogy „Minden polgár létesíthet színházat, és abban mindenféle darabot előadhatat...” Csak a harmadik cikkben kötötte az előadást az élő szerzők írásbeli hozzájárulásához, 5. cikkében azonban visszatért a színházak szerzőktől szerzhető, időleges piaci kizárólagosságának biztosításához: „[...] a szerzők jogát megszerzők azok *műveinek tulajdonosai* maradnak a szerző halálát követő öt éven át.” S csak két év múltán, 1793-ban született dekrétum az írók, zeneszerzők, képzőművészek műveinek a Francia Köztársaság területére szóló forgalmazási jogáról, és e jog tulajdonának másra ruházhatóságáról.⁶

A kizárólagosság alanyi jogként a szerzőtől való eredeztetése a jogfejlődés sodrában szükségképpen maga után vonta a szerzői jognak a dolog birtoklására épülő tulajdoni analógiától lényegileg különböző, *öntörvényű személyiségi*, majd emberi jogi minősítését. A német jogfejlődés, nagyrészt Kant gondolatai nyomán, a műveken biztosított korlátoltan kizárólagos jogot már elnevezésében is függetlenítette a tulajdonjogtól. Az 1865. évi *bajor szerzői jogi törvény Urheberrecht* jelöléssel már címében is kifejezetten a szerzőhöz kapcsolta a műveken biztosított kizárólagos jogokat. Ennek nyomán a belga törvényhozás is „*droit d’auteur*” megjelölést használt „*propriété*” helyett.

Az 1886-ban elfogadott Berni Unió Egyezmény (BUE) az irodalmi és művészeti művek védelméről, kormányközi vita eredményeként már szintén tudatosan került a tulajdoni minősítés, és következetesen a szerzők és jogutódai kizárólagos engedélyezési jogáról szól.⁷ Az 1928. évi felülvizsgálat során a francia bírói gyakorlatban a XIX. század fordulóján kristályosodni kezdett *droit moral* (szerzőhöz fűződő „erkölcsi jog”) is beépült az Egyezménybe, új, 6bis cikként, mint a vagyoni jogosultságok elidegenítése esetén is, legalább a védelmi idő elteltéig a szerzőnél vagy örököseinél maradó személyhez fűződő jog.

A kulturális piac szellemi termékeit alkotó szerzők és a műveik forgalmazásához elengedhetetlen piaci felhasználók érdekeinek összehangolása irányában a közép-európai államok léptek tovább: *Ausztria* 1894. évi szerzői jogi törvénye már a szerző vagyoni jogainak átengedését is csak a mű használatára nézve („*der Nutzung nach*”) tette lehetővé. Az 1936. évi osztrák és az 1964. évi

⁵ JACQUES BONCOMPAIN: *Auteurs et comédiens au XVIIIe siècle*. Párizs, Librairie Académique Perrin, 1976.

⁶ A dekrétumok előzményeikkel utánnyomva MARIE-CLAUDE DOCK: *Étude sur le droit d’auteur*. Paris, Librairie générale de droit, 1963.

⁷ Actes de la 2ième Conférence internationale pour la protection des oeuvres littéraires et artistique (Berne, 1885), Rapport de la Commission: „Titre de la Convention de Berne” 40. ORELLI: La deuxième conférence internationale pour la protection des oeuvres littéraire et artistique, *Revue de Droit International et de Législation Comparée XVIII*. 1886, 35–48.

Német Szövetségi Köztársaság szerzői jogi törvényei pedig egyértelműen az időben korlátozott szerzői jog személyiségi és vagyoni jogosítványainak szétválaszthatatlanságára és az egységes jog elidegeníthetlenségének alapjaira helyezkedtek. Ennek alapján a művek piaci felhasználói csak kizárólagos vagy nem kizárólagos felhasználási jogot szerezhetnek szerződéssel, ami a feltételek be nem tartása esetén felmondható. Ezen a nyomon indult el a második világháború után a csehszlovák törvényalkotás mellett a *magyar szerzői jog* is, az utóbbi évek módosításai során azonban jelentős kivételek bevezetésével. Az alanyi szerzői jog elidegeníthetlenségének koncepciója a kollíziós magánjogi következmények⁸ mellett a nemzetközi gazdasági kapcsolatok szempontjából is figyelmet érdemel: a szerzői jogok hasznosítása terén a *licencia* szerződések jelentőségének növekedéséhez vezetett.⁹

A kereskedelmi szempontokra összpontosító WTO a TRIPs megállapodáshoz, valamint az alapító szerződésében ráruházott hatáskörökhöz és az ott előírt célokhoz kötött Európai Közösség ugyanakkor csak a szerzők vagyoni jogosítványai tekintetében mozdíthatja elő tagállamai jogainak közelítését. Ez szükségképpen visszavezet a szerző személyében egységesen keletkező komplex jogosítványok szakaszos elismerésének korábbi fázisához a szerzői jog vagyoni jogosítványainak az ipari és kereskedelmi tulajdonnal azonos *szellemi tulajdonná* minősítésével, a személyhez fűződő jogosítványokat nemzeti, illetve külön nemzetközi szabályozás alatt hagyva. A szerzők egyéni és eredeti alkotásaik – mint személyes megnyilvánulásaik – sértetlenségét és szerzőségük elismerését is igénylő *emberi méltóságának* védelme háttérbe szorul a kapcsolódó vagyoni jogok személytelenül tulajdoni jellegű védelméhez képest. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok szabályozása csak a vagyoni jogosultságok körére szorítkozik.

II. Elszáll a mű más országba, Elfoghatja, ki ott várja.

A művek eredendően territoriális jogvédelmével szemben, először a művek rádiósugárzás útján történő, államhatárok közé nem szorítható, *egyidejűleg több országban fogható átvitele* jelentett kihívást.

A szerzői jogok territorialitását áthidaló alaki viszonyosságból, amely szerint a művek nemzetközi védelmét a szerződő államok a belföldiekkel egyenlő elbírálás elve alapján, vagyis kölcsönösen saját joguk egymás állampolgárai, illetőleg

⁸ BOYTHA GYÖRGY: A szerzői jogok átruházására irányadó jog meghatározásának és alkalmazásának kérdései. In FALUDI GÁBOR (szerk.): *Liber Amicorum Gyertyánfy Péter dedicatus*. Budapest: ELTE ÁJK, 2008, 101–138.

⁹ Vö. BÁNRÉVY i. m. 141.

állandó lakói javára történő alkalmazásával biztosítják, kényszerűen következik az 1886. évi Berni Úniós Egyezmény (BUE) 5. cikke (2) bekezdésében foglalt, máig hatályos kollíziós jogi kapcsolóelv is: e szerint, az Egyezményben előírt követelményeken kívül, „a védelem terjedelme, valamint a szerző jogainak védelmére biztosított eszközök igénybevétele tekintetében kizárólag annak az országnak a törvényei irányadók, ahol a védelmet igénylik.”¹⁰ A védelem helyének meghatározására nézve a határokon átnyúlóan sugárzott művek kapcsán szükségszerűen merült fel a kérdés: Hol kell az egyezményes védelmet igényelni, hol történik a mű felhasználása, a sugárzás, vagy netalán a lehetővé tett vételek országaiban? Hol történik a mű felelős felhasználása, csak az eredeti sugárzás helyén, vagy az esetleg változatlanul tovább sugárzó állomások helyén is?

A *BUE 1928. évi római felülvizsgálati konferenciája* leszögezte az egyezmény akkor beillesztett 11bis cikkében, hogy a szerzőknek kizárólagos joguk van műveik rádiósugárzással (elektromágneses hullámok útján) történő nyilvánosságához *közvetítésének* engedélyezésére. Nemzetközileg egyértelművé vált, hogy a sugárzott műsorok vétele önmagában szerzői jogilag közömbös, a felhasználás a vezeték nélküli átvitelrel történő nyilvánosságához közvetítéssel végbe megy.

A rádiósugárzás technológiailag újszerű felhasználási folyamata azonban már a következő, *1948. évi felülvizsgálati konferenciát* is újabb kérdésekkel szembesítette. Hogyan minősüljön a mű eredeti sugárzása *vételi körzetének növelése* reléállomások révén? Az eredetileg engedélyezett felhasználási folyamat részének, vagy meghatározott feltételek mellett újabb felhasználásnak kell-e ezt tekinteni? Mennyiben lényeges a sugárzás hatósugarának technológiai kiterjesztése újabb nyilvánosság elérése végett? Meg lehet-e különböztetni aszerint, hogy a továbbközvetítést az eredeti sugárzó szervezet vagy más személy végzi-e? Újabb felhasználás-e, ha maga az eredeti sugárzó vezetékes rendszerrel is szétosztja a mű sugárzását a nyilvánosság körében?

Az 1948. évi felülvizsgálati konferencia során hosszas vita után általánosan elfogadott szöveg máig hatályos 11bis cikkében előírt szabály szerint a szerző kizárólagos engedélyezési joga *kiterjed* a következőkre:

1. A mű rádiósugárzására vagy jelek, hangok, illetőleg képek bármilyen más *vezeték nélküli* nyilvánosságához közvetítésére (tehát a Nemzetközi Távközlési Intézet által rádiósugárzásnak minősítet elektromágneses rezgéshatárt meghaladó frekvenciájú rádióhullámok, vagy pl. röntgen-, vagy gammasugarak útján történő átvitelre is). A BUE azonban *máig sem tartalmazza a mű eredetileg is vezetékes („kábeles”) programszórás útján való felhasználásának engedélyezési jogát*, ezt csak színpadi és zeneművek, valamint irodalmi művek tekintetében rögzítették a 11. és 11ter cikkekben. A közvetítés jogát eleve vezetékes

¹⁰ Bővebben BOYTHA GYÖRGY: Le droit international privé et la protection des droits d'auteur: analyse de certains points spécifiques. *Le Droit d'auteur. Geneve*, 1988. október, 422–438.

terjesztés esetére általában, mindenféle mű vonatkozásában csak a Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) BUE szabályaira épülő, 1996. évi Szerzői Jogi Szerződése terjesztette ki (8. cikk).

2. Mindenféle mű eredeti sugárzásának mind vezeték nélküli, mind vezetékes nyilvános *továbbközvetítésére*, azzal a feltétellel, hogy azt az eredeti sugárzó szervezethez képest *más szervezet* végezze, akár azonos országon belül is. A BUE tehát függetlenítette a mű átvitel útján történő felhasználási folyamatnak felelősséget alapító minősítését a nyilvános átvitelhez hozzáférő közönség nagyságától, illetőleg újabb szerződő államokra terjedésének szempontjától. A nyilvánossághoz közvetítés aktusa attól független jogosítvány, hogy azt mekkora nyilvánosság, hol érheti el, vagy hogy azt bárki fogja-e egyáltalán. A szolgáltatás *igénybe vehetőségének mérve* csak a szerző díjigénye, illetőleg a jogtalanul nyilvánossághoz közvetítő *kártérítési kötelezettsége* szempontjából jöhet figyelembe.

A földfelszíni rádiósugárzás (akár csupán audio, akár audiovizuális továbbításról legyen is szó), a mindenkori felhasználók territoriális lokalizálása és saját jogrendjük szerinti jogosítása csak elhanyagolhatóan ütközhetett a felhasználó államán kívüli országok média-előírásaiba, vagy a sugárzott tartalomra vonatkozó „*droits moreaux*” szabályaiba (közrend, művek folyamatos sugárzásának hirdetésekkel való megszakítása, rövidítése stb.). Változott azonban a helyzet a föld légkörén kívül, de a föld forgásával együtt keringő, ún. geostacionárius *műholdak* útján történő, ultra magas frekvenciájú műsorsugárzás esetén, ami azonosan jó minőségben már nem csupán az adóállomás államával szomszédos országok részein fogható, hanem a földgömb mintegy harmadrészén közvetlenül érhető el, nagyszámú szuverén állam joghatósága területén. A klasszikus BUE-elv, hogy a szerzői jogi felelősség szempontjából nem a vételi lehetőség, hanem a sugárzással való felhasználás aktusa számít, az *Európai Közösség* (EK) területére nézve a műholdas sugárzás esetén még érvényesíthetőnek bizonyult. A felhasználás nem valamennyi, a sugárzás földi „lábnyomához” tartozó nagyszámú államban megy végbe, hanem csak annak a tagállamnak a területén, ahol a műholdon át kezdeményezett műsorsugárzást a műsorsugárzó társaság felelősségére és ellenőrzése alatt a műholdra „fellövik”. Ha csak egyik a két közreműködő fél közül (a műholdas sugárzásért felelős társaság vagy a nyilvános közlést műszakilag a műholdra sugárzó adóállomás) helyezkedik el a Közösség területén, akkor annak az állama lesz a közösségi jog szerinti felhasználás helye¹¹. Viszont már önálló felhasználásnak minősül a műholdas nyilvánosságához sugárzás vezetékes *földfelszíni továbbközvetítése*, adott esetben már a műholdas sugárzó állomáshoz való átvitele is.

¹¹ 93/83/EGK irányelv 1. cikk (2) bek. (b) és (d) pontok, 8. cikk.

III. Internetre fészkel a mű, Hozzá férhet, aki akar, Bárhonnan és akármikor.

Az 1980-as években a számítógépek és programozásuk fejlődése újabb, még forradalmibb változáshoz vezetett az információk, köztük szerzői jogilag védett művek nyilvánosságához közvetítése terén. Kialakult a második világháború után rohamos gyorsasággal feltalált, félvezető tranzistorokkal a kettes számrendszer alapján működő és szofisztikált programokkal vezérelt, elektronikus számítógépek földünket behálózó összekapcsolása. Globalizálódott az elektronikus információcsere *interoperabilis technikai infrastruktúrája*, az „internet”. Erre a műszaki rendszerre építette fel 1989-ben *Timothy Berners-Lee*, a Genf melletti Meyrinben működő európai részecskefizikai kutatóintézet (CERN) vezető kutatója az *információk közlését, tárolását és fellelhetőségét biztosító világháló rendszerét*, a „*World Wide Web*”-et, röviden „www”-t vagy „Web”-et. Ennek az információs világhálóknak a szolgáltatásai az információknak *tárhelyet biztosító, hozzáférhetőségüket, illetőleg továbbításukat* igény szerint vezérlő nagy kapacitású és egymással világszerte kapcsolódóan programozott *számítógépi „szerverek”* és a rájuk kapcsolódó számítógépes ügyfelek, a *szolgáltatásukat igénybe vevő „kliensek”* vagy „előfizetők” együttműködési előírásai, az ún. „*server-client protocol*” szerint működnek. Ma már világszerte egy és háromnegyed milliárd terminálról lehet a világhálóra jutni; ez a világ népessége egy negyedének felel meg. Magyarországon ez az arány 55%, Észak-Amerikában 75%.¹²

A világhálón információt közlő „honlapok” létesítése és a rájuk telepített információk elérése és cseréje túlnyomó részben a Berners-Lee által kidolgozott „*http*” *protokol* (hypertext transfer protocol) alapján történik, amelyben a „hypertext” megjelölés összefüggő szövegek (dokumentumok) különböző tárgyköröket érintő *részeinek közvetlen elérhetőségét és a szerkesztés lehetőségét biztosító formátumot* jelent. A világháló „*on line*” (az interneten, tehát nem „*off line*” anyagi hordozón) szolgáltatását nyújtó személyt leggyakrabban „internet service provider” (ISP) jelöléssel illetik, hivatalos magyar fordításban „*közvetítő szolgáltató*” megnevezéssel; szemben az előfizető (ügyfél, hivatalos magyar fordításban „*a szolgáltatás igénybe vevője*”) személyével, aki egyaránt lehet internetre információt felvivő („*content provider*”, tartalmat szolgáltató) vagy ilyet kereső.

A digitális világháló két irányban is meghaladta a szerzői jogvédelemnek a művek távolba sugárzásának és vezetékes nyilvánosságához közvetítésének a technológia fejlődésével eddig lépést tartó hatósugarát: időben és térben egy-

¹² <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>.

aránt. Amíg a vezetékes vagy vezeték nélküli műsorszórás esetén az egyszeri adás nagyjából egyidejű („*real time*”) egyszeri vételt tette lehetővé, addig a mű a világhálóra vitelével azon tetszőleges ideig hozzáférhető marad és akárhányszor lehívható. Amíg a műsorszórás vételi lehetőségének még műholdas sugárzás esetén is vannak földrajzi határai és a mű nyilvánossághoz közvetítése egyetlen felhasználónak tudható be, addig valamely szerverre felvitt mű határok nélkül az egész Földön hozzáférhetővé válhat, ami viszont csak további szerverek közvetítő szolgáltatásainak automatikus bekapcsolódásával lehetséges.

Ennek megfelelően az 1996. évi *WIPO SZJSZ* és az *Európai Közösség* 2001/29/EK „*Infosoc*” néven emlegetett irányelve „a szerzői és szomszédos jogok néhány szempontjának harmonizálásáról az információs társadalomban” újra fogalmazták egyrészt a többszörözés, másrészt a nyilvánossághoz közvetítés hagyományos fogalmait.

A *többszörözés* fogalmát illetően a *WIPO SZJSZ* a BUE érdemi szabályai betartásának előírásával azokat mintegy inkorporálja szövegébe, köztük az Egyezmény többszörözési jogot biztosító 9. cikkét is. A Szerződéshez ebben a vonatkozásban csatolt, a véglegesítő diplomáciai konferencián elfogadott meg egyezési nyilatkozat („*agreed statement*”) leszögezi, hogy ez a cikk „teljes mértékben alkalmazandó digitális környezetben is, különösen a művek digitális formában történő felhasználására. Egyetértés van abban, hogy valamely védett mű valamely elektronikus eszközben digitális formában való tárolása a BUE 9. Cikke értelmében vett többszörözés.” *Túlléptünk a dologi formában val, tartós többszörözés fogalmán.* Részletezőbb az *Infosoc* irányelv¹³ 2. cikke, amely szerint, a számítógép-programok szerzői jogi védelmének biztosításakor korábban az 1991. évi irányelvben¹⁴ kifejtetteknek megfelelően, de már általános érvénnyel írja elő, hogy „A tagállamok biztosítják a közvetett vagy közvetlen, ideiglenes vagy tartós, bármely eszközzel vagy formában, egészben vagy részben történő többszörözés engedélyezésének, illetve megtiltásának kizárólagos jogát [...]” Ezt a szabályozást az 1999. évi LXXVI. sz. szerzői jogi törvényünk hatályos 18.§-a ültette át jogunkba, azzal az eltéréssel, hogy nem emelte ki az „egészben vagy részben” pontosítást. Ennek az engedélyezés alá eső általános többszörözési fogalomnak megfelelően mentesítette a Közösség a közvetítő szolgáltatót a zavartalan információ áramoltatáshoz szükségessé váló, a személyes beavatkozása helyett az internet csatorna dugulásakor *automatikusan* üzembe lépő és szükségtelenné válásakor kikapcsolódó, ún. gyorsító többszö

¹³ 2001/29/EK irányelv (2001. május 22.) a szerzői és szomszédos jogok bizonyos szempontjainak közelítéséről az információs társadalomban.

¹⁴ Az időközi módosítások figyelembevételével kodifikált változat 2009/24/EK irányelv (2009. április 21.).

rőzésért (*proxy caching*) való felelősség alól [Elektronikus irányelv¹⁵ 13. cikk; Sztj.34.§ (6) bek.].

A nyilvánossághoz közvetítés korszerű fogalma a *WIPO SZJSZ* 8. Cikke szerint magában foglalja a mű vezetékes vagy vezeték nélküli, egyidejű nyilvánosságához közvetítése mellett a mű nyilvános hozzáférhetővé tételét is oly módon, hogy ahhoz bárki, általa választott helyről és időben, egyedileg hozzá juthasson. Az ehhez fűzött „megegyezései nyilatkozat” szerint a közvetítést lehetővé tevő, vagy azt eszközölő *fizikai berendezés önmagában nem* valósít meg a BUE értelmében vett közvetítést. Ebből következően azonban az internet infrastruktúrájának *használatát* lehetővé tevő *közvetítő szolgáltató közvetett felelőssége nincs kizárva*. Az „*Infosoc*” irányelv 3. cikke a szerzői jogilag védett művek és a védett szomszédos jogi teljesítmények vonatkozásában hasonlóképpen leszögezi, hogy a tagállamok azok vonatkozásában „kizárólagos jogot biztosítanak vezetékes, vagy vezeték nélküli nyilvánosságához közvetítés(ük) engedélyezésére, illetve megtiltására, beleértve az oly módon történő hozzáférhetővé tételt is, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.” Máig nyitott a kérdés: Hogyan gyakorolhatják és érvényesíthetik a jogosultak ezt a globális, számtalan közvetítő, szolgáltató által lehetővé tett felhasználáshoz fűződő jogukat?

IV. Kereskedem interneten: Szolgáltató útján teszem, S annak díját megfizetem.

Az internetes világhálóznak óriási szerepe van a kereskedelem lebonyolításában. Ezért az ENSZ nemzetközi kereskedelmi jogi bizottsága (*UNCITRAL*, Bécs) „Az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről” szóló, 1980. évi, 1988-ban hatályba lépett egyezményét követően 1996-ban *Modell Törvényt fogadott el az elektronikus kereskedelemről*, amelyet részben vagy egészben eddig több mint 45 állam, illetve autonóm terület és az *Amerikai Egyesült Államok* tagállamai által 1999-ben elfogadott egységes törvényszöveg alapján már 48 állam törvénybe iktatta.¹⁶ Ez a modell az elektronikus üzletkötés és lebonyolítás papíralapú kereskedelemmel való *funkcionális egyenértékűségének* a követelményére épül; azt a célt szolgálja, hogy elektronikus információcsere útján biztosítsa azokat a feltételeket, amelyeket a nemzetközi szerződési jog fejlődése eddig megkívánt az írásbeliség vagy okmányszolgáltatás keretei között.

¹⁵ 000/31/EK irányelv (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól („Elektronikus kereskedelemről” szóló irányelv”).

¹⁶ http://www.uncitral.org/uncitral_texts/electronic_commerce/1996_model_status.html.

Az *Európai Közösség* az elektronikus kereskedelemről szóló irányelvben a tagállamok jogát a belső piaci információs társadalmi szolgáltatások, különösen az *elektronikus kereskedelem* egyes jogi vonatkozásaiban harmonizálta. Az „*információs társadalmi szolgáltatás*” fogalma magában foglal az indokolás 17. pontjában összefoglaltak szerint „minden olyan, szokásosan díjazás ellenében nyújtott és a szolgáltatás igénybe vevőjének egyedi kérésén alapuló távszolgáltatást, amelyhez adatfeldolgozásra (ide értve a digitális tömörítést) és adattárolásra szolgáló *elektronikus berendezést vesznek igénybe...*” Az ilyen szolgáltatások a 18. pont szerint „nem korlátozódnak csupán azokra a szolgáltatásokra, amelyek on-line szerződéseket eredményeznek, hanem – amennyiben gazdasági tevékenységként jelennek meg – olyan szolgáltatásokat is magukban foglalnak [...], amelyek információk közlési hálózaton keresztüli továbbításából, valamely közlési hálózathoz való csatlakozás biztosításából, vagy a szolgáltatást igénybe vevője által rendelkezésre bocsátott információ tárolásából állnak...” Ezen a ponton az európai irányelv *túllép az UNCITRAL modellen*: A világháló használatát szolgáltató tevékenységét mint közvetítő szolgáltatást is bevonja az információs társadalmi szolgáltatások körébe. Az ilyen szolgáltatást nyújtók felelőségének szabályozására szenteli az irányelv II. fejezetének a 12-15 cikkekből álló teljes 4. részét. Erre is figyelemmel szövegezték az irányelvet jogunkba átültető és végrehajtó 2001. évi CVIII. törvény 7–13. §-ait.

A világhálón közvetítő szolgáltató felelőségének szabályozása kiemelten fontos kérdés a szerverén a tartalom szolgáltató által hozzáférhetővé tett vagy azon keresztül továbbított szellemi termékek jogvédelme szempontjából. Jogvédett termék jogosulatlan felhasználása a világhálón nem csak szerzői művek, jelesen számítógép programok, audiovizuális művek, zeneszámok vagy adatbázisok és művek szomszédos jogilag védett előadásai, illetve hangfelvételei engedély nélküli többszörözéséből vagy nyilvánossághoz közvetítéséből állhat; az elektronikus kereskedés kapcsán védjegybitorlás, földrajzi árujelzők, tervezési minták sérelme, s nem utolsó sorban személyes adatok sérelme is napirenden van. Mindezzel kapcsolatban egyértelmű és nem is vitatott a tartalom-szolgáltató közvetlen felelősége. A felelősségre vonását azonban megnehezíti a világháló használatának lehetséges és nem tiltható anonimitása; ez a nemzetközi gazdasági kapcsolatainkban egyre nagyobb szerepet játszó szellemi termékeken biztosított vagyoni jogok sérelmeinek feltárásához és a közvetlenül igénybe vett szerver működtetőjének a jogsértés lehetővé tételért való *közreható, ám általában nem együtt okozó felelősége* tisztázásához a közvetítő szolgáltató szerepének jogi minősítését is igényli. A közösségi irányelv és annak átültetése *kihátással van általános polgári jogi felelőségi szabályaink koherenciájára* is. Felelőségi jogunk újra kodifikálásakor a *szellemi termékeken biztosított kizárólagos jogok elektronikus szolgáltatások során történő megsértésének szank*

cionálásakor is szem előtt kell tartanunk az UNCITRAL modell alapelvétől szolgáló funkcionális egyenértékűség követelményét.

V. Ki a hálót szolgáltatja, Szerző művét vele adja, Saját díját meg nem osztva.

1993-ban a CERN bejelentette, hogy a Világháló, vagyis az internetre épült kommunikációs hálózat, a vonatkozó protokoll szerint mindenki számára szabad és ingyenes. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a Világháléhoz való hozzájutást lehetővé tevő „közvetítő szolgáltató” ne kösse a szolgáltatását ellenértékhez, általában az internethez kapcsolódás vezetékes szolgáltatásáért, vagy mobil telefon kapcsolódásért szedett díj formájában. A közvetítő szolgáltatást az arra előfizetők jelentős részben azért veszik igénybe, hogy könnyen és olcsón hozzáférhető védett anyaghoz jussanak, biztonságosan és jó minőségben. Mennyiben ragadható meg a közvetítő szolgáltató tevékenysége jogi szempontból?¹⁷ Nem csupán a jogsértő internetes felhasználások lehetővé tétele kapcsán, hanem védett szellemi termékek jogszerű forgalmazását előmozdító kereskedelmi tevékenysége felől is közelítve.

A *közvetítő szolgáltató felelősségének* jogi minősítésekor a funkcionális ekvivalencia összehasonlító jogi szempontjából elsősorban az angol-amerikai tort law fejlődésében meggyökeresedett *két közvetett felelősségi alakzat* bírói gyakorlatban kikristályosodott feltételeit kell szem előtt tartanunk: ezek a *contributory liability* (közreható felelősség) és a *vicarious liability* (másért való felelősség) esetei. Mindkét alakzat a polgári jogi felelősséget megalapozó jogellenes *károkozás fogalmi körét tágítja*, a jogaiban sérelmet szenvedett fél, és a jogsértőnek lehetőséget adó, tevékenységet folytató személy érdekegyensúlyának biztosítása végett, az okozati láncolat kiterjesztő figyelembevételével, és részben a felelősséget árnyaló, a kár bekövetkeztére irányuló szubjektív elemek figyelmen kívül hagyásával.

A *contributory liability* alakzatát az *angol deliktualis polgári ítékezés* eredetileg a sértett közrehatására vonatkozóan tökéletesítette Az 1988. évi „Copyright, Designs and Patents Act” a szerzői jog megsértésének objektív szankcionálása jegyében már közömbösnek minősíti, hogy valamilyen közrejátsszó cselekmény önmagában jogsértő-e, vagy azzá válhat, ha azt jogsértésre használják fel (section 16.3.). Az *USA* bírói gyakorlatában egyértelműen kije-

¹⁷ Jelenlegi joggyakorlat nemzetközi áttekintését és értékelését lásd különösen ALLEN N. DIXON: Liability of users and third parties for copyright infringements on the Internet. In ALAIN STROWEL (szerk.): *Peer-to-Peer File Sharing and Secondary Liability in Copyright Law*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham UK, 2009, 12–42.

gecesedett a közreható polgári jogi felelősség általános alakzata: a föderális, Legfelsőbb Bíróság már 1931-ben leszögezte, hogy „aki jövedelemszerzés céljából nyilvános előadásra szerződött egy zenekart, nem mentesül a jogsértés terhe alól csupán azért, mert nem válogatja a játszandó különös programot.”¹⁸ Az „ártatlan jogsértőt” (*innocent infringer*) terhelő felelősség esetleges méltánytalanságát a kártérítési kötelezettség mérséklése ellensúlyozhatja.¹⁹ Közreható felelősség a *jogsértő cselekmény* vonatkozásában merülhet fel, függetlenül a közvetlen jogsértő személyétől. Lényege, hogy az a személy is felel, akinek a jogsértő cselekményről ésszerűen *legalább tudnia kellett volna* és annak elkövetésében *közvetve közrehatott*. Kártérítési felelősségének megállapításakor lényeges szempont, hogy közreható cselekménye jövedelemszerzést szolgált-e.

A *vicarious liability* a közvetlenül *jogsértő személlyel* való kapcsolat alapján merülhet fel, függetlenül a jogsértő cselekményben való közrehatás kérdésétől. Ez a felelősségi forma a római jogi custodia óta az európai kontinentális jogokban is többféle alakzatban létezik.

Az Egyesült Államok Nemzeti Információs Infrastrukturájának szabályozása keretében külön munkacsoportot állított fel a szellemi tulajdon világhálón történő felhasználásával kapcsolatos kérdések elemzésére, aminek keretében a jogsértő felhasználásokkal kapcsolatos közvetlen és közvetett polgári jogi felelősség szabályainak alkalmazását is vizsgálták. A bizottság munkájának eredményét 1995-ben kiadott *Fehér Könyv* foglalta össze.²⁰ A közvetítő szolgáltató közreműködői és más személyért való felelősségének alakzatait az USA jogában a copyright megsértése vonatkozásában az 1998. évi Digital Millennium Copyright Act (DMCA) szabályozta.²¹

Ezt követte az Európai Közösség már említett, 2000/31/EK elektronikus kereskedelmi irányelvében foglalt szabályozás. Az internet szolgáltató közreható felelősséget az amerikai jog a más jogterületekről is ismert *safe harbor* (biztonságos rév) intézmény konkretizálásával, az európai irányelv ennek megfelelő feltételek alkalmazásával *korlátozza* (12–15. cikkek), a lényegyet tekintve azonos szempontok szerint alakuló mentesülését eredményezve. A másért való felelősséget a közösségi irányelv a világháló szolgáltatását igénybe vevő olyan személyekért írja elő, akik a szolgáltató irányítása és ellenőrzése alatt cselekszenek (14. cikk 2. pont). Mind az amerikai jog, mind az irányelv kizárja a világháló szolgáltatójának kötelezését a szerverére juttatott információ nyomon követé-

¹⁸ *Buck v. Jewell-LaSalle*, 283 U.S. 191, 198-99, (1931); korábban *Dreamland Ballroom v. Shapiro*, 36 F.2d 354. (7th. cir. 1929.)

¹⁹ (Vö. House Report 1976, U.S.C.C.A. N. 5775–5779.)

²⁰ BRUCE A. LEHMAN: *Intellectual Property and the National Information Infrastructure*. Washington, US Patent and Trademark Office, September 1995. 100–130.

²¹ Az USA szerzői jogi törvényébe építve (Copyright Law of the United States of America and Related Laws, *Title 17 of the United States Code*), Chapters 7, 8 and 12.

sére vagy általában a jogszerűtlen cselekményre utaló tények és körülmények felkutatására. Az Irányelv azonban lehetővé teszi, hogy az államok előírják a szolgáltató kötelezettségét illetékes hatóságok azonnali értesítésére feltehetően jogsértő cselekményekről, továbbá információk adására tárhelyüket igénybe vevő személyekről. Az utóbbi lehetőséget értelmezve a *brüsszeli* törvényszék a *Sabam v. Tiscali (Scarlet)* ügyben²² 2007. június 28-án arra kötelezte alperest, hogy a felkért szakértők által javasolt digitális technológiák valamelyikét alkalmazza a hálózatán elharapódzott zenei fájlmegosztás ellenőrzésére (*jogosítatlan felhasználások szűrésére*) és a többszörözési, illetőleg nyilvánosságához közvetítési jogokat sértő igénybe vevőkről *adatok szolgáltatására*.

Figyelmet érdemel *Franciaországban*, a Parlament által az alkotmánybíróság kifogásai miatt csak két egymást követő törvényhozó aktussal és módosításokkal elfogadott, a jogvédett szellemi teljesítmények internetes felhasználásának fokozott ellenőrzéséről és a jogsértések erőteljesebb szankcionálásáról szóló törvényjavaslat. Az ily módon létrejött két törvény együtt – elterjedt hivatkozással „Hadopi” 1 és 2 – a szerzői jogok fokozottabb védelmét különállóan létesítendő főhatóság (HADOPI)²³ hatáskörébe utalja. Még csak az első törvény került kihirdetésre, a szankcionálásról szóló, módosított részt tartalmazó és már szintén elfogadott második törvényt újabb alkotmánybírói kifogás miatt az államelnök még nem hirdette ki. Ehhez újabb módosítást készít elő a kormány. A főhatóság létesítését 2010 elejére irányozták elő. Kötelezik az internetszolgáltatókat felszólításra, előfizetői adatok szolgáltatására, az internethasználatok szűrésére és a hatósággal való fokozottabb együttműködésre. Ismételt figyelmeztetés után sor kerülhet a jogsértő internet kapcsolatának bírói felfüggesztésére és kártérítésre is. Mindkét törvény meglévő törvények, elsősorban az 1992. évi szellemi tulajdoni kódex módosítását, illetve kiegészítését írja elő.²⁴ A szerzők és a szerzői műveket felhasználó ipar törekvései az internet szolgáltatók heves ellenzé-

²² SABAM v. SA Scarlet, No. 048975 A, D.Ct. Brussels [2007] ECDR 320.

²³ Haute Autorité pour la Diffusion des Oeuvres et la Protection des droits sur Internet.

²⁴ *Hadopi 1*: Loi no. 2009-669 favorisant la diffusion et la protection de la création sur Internet (1). Kihirdetve 2009. június 12-én. Szövege: <http://www.legifrance.gouv.fr/affiche/Texte.do>. Kimaradt az alkotmánybíróság (Conseil Constitutionnel) által elfogadása előtt kifogásolt rész, amely az ártatlanság vélelmével szemben állt volna, mert a Hatóság bírói eljárás mellőzésével, két figyelmeztetés után, adminisztratív hatáskörben maga függeszthette volna fel a jogsértő internet csatlakozását. *Hadopi 2*: Az internetkapcsolódás felfüggesztéséről szóló döntést a HADOPI immár csak kezdeményezhetné, arról gyorsított bírói eljárás határozná. A javaslatot a Nemzetgyűlés és a Szenátus 2009. szeptember 22-én együttesen, nagy többséggel elfogadta. Az alkotmánybíróság azonban részben ennek a szövegét is kifogásolta október 23-án, amennyiben az a bíróságokra bízta volna a sértett által igényelt kártérítés büntető határozatban történő megítélésének szempontjait, aminek a feltételeit a törvényhozónak kell szabályoznia (<http://www.ip-watch.org/weblog/2009/09/15/frances-hadopi-2-passes-again>; <http://www.itespresso.fr/hadopi-2-il-reste-un-dernier-act-devant-le-parlement-pour-finaliser>). A francia kormány még az idén további módosító javaslatot kíván a parlament elé terjeszteni, hogy a Hatóság 2010 elején megkezdhesse munkáját.

sével szembesültek. Az úttörő francia tagállami kezdeményezés első javaslatát, a szólásszabadsághoz és a tisztességes eljáráshoz való emberi jog sérelmére hivatkozással, az internethasználók védelmében az Európai Parlament is kritikus szemmel nézte, és az internethasználók www-kapcsolatának felfüggesztését a közösség telekommunikációs rendelkezései újra szabályozása során csak közérdekből kívánta volna engedni.²⁵ A Hadopi 2 elfogadása után azonban, 2009. november 13-án, már azzal összhangban álló szövegben egyezett meg a Tanács és a Parlament.²⁶ A szerzői és szomszédos jogokra építő hagyományos ipar (elsősorban hangfelvétel-készítők és filmgyártók köre) kiegyezett a szellemi termékeket is tároló internetet szolgáltató iparral²⁷.

A magyar 2001. évi CVIII törvény lényegében átvette az Európai Közösség elektronikus kereskedelmi irányelvének a közvetítő szolgáltató felelősségére vonatkozó szabályait. Megjegyzendő azonban, hogy a másért való felelősséget nem az intézmény rendeltetészerű céljának megfelelően, objektív helytállás-ként iktatta törvénybe, hanem csak arra az esetre szorítva, ha „az igénybe vevő a szolgáltató megbízásából vagy utasításai alapján cselekszik, vagyis ha mentesülés alá nem vonhatóan, kezdeményezően közreműködik a jogsértő cselekményben (12.§). Figyelmet érdemel továbbá, hogy törvényünk nem szabályozta a világhálót szolgáltatóknak az illetékes hatóságok jogsértő cselekmény felmerüléséről való értesítésére irányuló kötelezettségét.

A jelenleg még hatályos Polgári törvénykönyvünk (*Ptk*) nem irányoz elő károkozásért való *közreható* felelősséget. 344. §-ában többek által, közösen okozott kárért való egyetemleges felelősségről és egymással szemben a felelősség felróhatóság arányában való megosztásáról intézkedik. A parlament által már elfogadott, de még hatályba nem léptetett *új Ptk.* már lépést tesz a világháló szolgáltatója közreható felelősségének általános polgári jogi felelősségi rendszerünkbe építése felé: 5:499.§ (1) bekezdése szerint, ha többen okoztak kárt, illetve a *károkozásban többen hatottak közre*, felelősségük – törvény ellenkező rendelkezése hiányában – a károsulttal szemben egyetemleges. A (2) bekezdésben foglaltak szerint a bíróság egyébként is mellőzheti az egyetemleges felelősség megállapítását, ha ezt rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények indokolják.

A világháló közvetítő szolgáltatójának sokirányú korlátok között minimálisra zsugorodó közreható felelőssége mellett felvetném a *jogalap nélküli gazdagodásuknak* a jogvédelem terén megelőzhető szempontját. A globális világhálóhoz csak a közvetítő szolgáltatók egymással összekapcsolt szerverei útján férhet hozzá bárki. A tartalmat szolgáltató felhasználó cselekménye mellett az

²⁵ Vö. EurActiv 12/06/09.

²⁶ <http://www.euractiv.com/en/infosociety/eu-telecoms-reform-package-agreed/article> 46.

²⁷ Vö. BOYTHA GYÖRGY: Whose right is copyright? *GRUR Int.* 1983. Hef 6/7, 379–384.

általára igénybe vett első szolgáltató szerverét közvetlenül csak a terminálok kis része érhetné el. A világhálón történő felhasználás már nem összpontosítható egyetlen felhasználó közvetítő cselekményére. Az interneten összekapcsolódó valamennyi szolgáltató szervere szükséges ahhoz, hogy mindegyikük előfizetője hozzáférjen az eredeti tárhelyre vitt tartalomhoz. Ezért általában valamennyi közvetítő szolgáltató díjat szed.

Statisztikailag igazolt, hogy szolgáltatásaik révén a világhálón a legkülönbözőbb szerzői művek és egyéb védett tartalom nyilvánossággal való közlése zajlik. Ezek egyre jelentősebb része a szerző és az érintett szomszédos jogi jogosultak engedélye nélkül válik világszerte, milliányi technikai közvetítő révén hozzáférhetővé. Ez az engedély nélküli tartalom szolgáltatásánál már eleve anélkül történik, hogy a jogosultak az őket nemzetközi egyezmények alapján is megillető jogdíjhoz jutnának, amit egyénileg legtöbbször nem is tudnak érvényesíteni, hiszen az ilyen tartalom szolgáltatója általában azonosítatlan. Ám a jogszerűen felvitt védett tartalom esetében is nyilvánvaló, hogy az annak hálóra vivője által a jogosultnak az interneten való hozzáférhetővé tételért fizetett díj nem áll arányban milliányi internet szolgáltatónak a világ legkülönbözőbb államaiban, részben a szerzők művei iránti kereslettel elért gazdagodásának megfelelő, bármilyen kicsi hányadával sem. Az internetre vitt tartalom hozzáférhetővé tétele területileg nem korlátozható ahhoz hasonlóan, mint a könyvek forgalmazása, vagy ahogy a rádió és TV-programok sugárzása közelebb vagy távolabb, de szükségképpen elvész a föld felszínén, és más által való, könnyen ellenőrizhető továbbterjesztésükhez esetenként újabb engedélyt kell kérni.

Az egyszerű világhálóra vitt védett tartalom korlátozhatatlan elérhetővé tételéből az esetenként különböző, kereskedelmi internetközvetítők világszerte anélkül profitálnak, hogy ehhez kellő szerzői, illetve szomszédos jogi alapjuk lenne. A számtalan, saját számlára internetet szolgáltató vállalkozás ugyanakkor – a digitális programozás mai fejlettsége mellett – abban a helyzetben lenne, hogy jogvédett anyagok átmenő forgalmát ellenőrizhesse és annak alapján a műveik vagy teljesítményeik felhasználásával érintett szerzők és szomszédos jogosultak szellemi termékeinek a felhasználását és annak gyakoriságát számon tartsa. Ez egyébként a „Digital Rights Management” (DRM, digitális jogkezelés) megvalósításának kiindulópontja. Ezeket a felhasználási adatokat a közvetítő szolgáltatók a védett tartalom letöltőinek azonosítása nélkül is rögzíthetnék, hogy a területük szerint illetékes közös jogkezelőkhöz továbbítsák, és azoknak a saját előfizetőiktől szerzett díjazásuk csekély hányadát, amit törvényekben kellene szabályozni, a jogosultaknak történő felosztás céljára átutalják. Az egyes területileg illetékes közös jogkezelők a hagyományos módon erre nézve is kölcsönös képviselői szerződéseket köthetnének az Európai Unióban az ott kristályosodó versenyjogi gyakorlattal összhangban. Ily módon jogszerűen megoldható lenne az internetszolgáltatók nekik fel nem róhatóan, de a védett

termékek jogosultjainak rovására keletkező gazdagodási hányadának a visszatérítése.

A hatályos Ptk. 361.§-a (1) bekezdése alapvető szabályként előírja, hogy „aki másnak rovására jogalap nélkül jut vagyoni előnyhöz, köteles ezt az előnyt visszatéríteni.” Az új kódex 5:561.§ (1) bekezdése ezt a szöveget átveszi és hozzáteszi: „[...] ha a jogalap nélküli előny a felek jogviszonyára egyébként irányadó szabályok alapján nem térül meg.” A védett tartalom szolgáltatásával szerzett gazdagodási hányad nyilván semmi más szabály alapján nem tekinthető megterültnek az egyéb tartalom szolgáltatások globális díjazás ellenében történő nyújtásával. A hozzáférhető tárolást lehetővé tevő internetszolgáltató és az érintett jogosultak között nincs relatív jogviszony: mások kizárólagos jogkörébe hatoló gazdagodásról van szó. Utóbbi töredékének a jogosultak javára történő visszatérítését kellene a jogalkotónak fontolóra vennie. Példaként szolgálhatnának a tömeges magáncélú másolást lehetővé tevő készülékek, jogunkban az erre alkalmas üres kép-, illetve hanghordozók belföldi forgalomba hozói által fizetendő díjak és azok felosztása.²⁸

²⁸ 1999. évi LXXVI. Törvény a szerzői jogról, hatályos szövegének 20.§-a.

MI LESZ VELED NEW YORK-I KONVENCIÓ?

HORVÁTH ÉVA¹
c. egyetemi tanár (PPKE JÁK)

I. Bevezetés

Az elmúlt fél évszázadban a tudomány és a technika fejlődése révén „összement” a világ, legalább is az a bolygó, amelyet azért kaptunk, hogy használjuk és – amikor lehet – gyönyörködjünk benne. Ma már eljutottunk odáig, hogy ugyanannyi időn belül tudunk szóbeli kapcsolatot teremteni azzal a barátunkkal, akivel egy utcában lakunk, mint azzal, aki ugyanakkor Ausztráliában tartózkodik.

Szeretjük a számunkra ismeretlen, egzotikus helyeket, és ha elutazunk, élvezzük, hogy más környezetben vagyunk, mint odahaza. Más eset, ha jogászként, munkánk során találjuk magunkat szembe külföldi, s a ’hazaitól’ erősen eltérő jogi atmoszférával. Ilyenkor inkább azt vizsgáljuk, hogy mi a hasonlóság saját jogrendszerünk és az idegen között, hol vannak kapcsolódási pontok. Megkönnyítheti a helyzetet az adott jogterületre vonatkozó, nemzetközileg egységes szabályozás (pl. nemzetközi egyezmény), vagy akár egy jogilag az előbbinél lazább „jogharmonizációs eredmény”, melynek révén a számunkra megszokott, vagy legalább ahhoz hasonló szabályozásra számíthatunk külföldön is. A nemzetközi kereskedelem tipikusan olyan jogterület, amelynek sok „szeletére” – a nemzetközi ingó adásvételre, a különféle fuvarozási módokra, fizetésekre stb. – vonatkozóan születtek már az államok széles köre által ratifikált egyezmények. Kézenfekvő tehát a gondolat, hogy a különféle *nemzetközi kereskedelmi szerződésből származó jogviták* rendezésének módját is célszerű volt harmonizálni.

Általános az a vélemény, hogy egy adott ország jogszabályai közül a polgári perrendtartás, általában: az állami bíróságok struktúráját és eljárását meghatározó rendelkezések, mélyen gyökereznek az adott ország jogi tradícióiban, így e területen a jogharmonizálás vontatott. Más a helyzet az – állami bírósági rendszeren kívül eső – alternatív vitamegoldási módokkal. Ezek szabályo-

¹ Külkereskedelmi szakjogász; a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Választottbíróság korábbi elnöke; c. egyetemi tanár.

zottsága inkább „csak” az általános alapelvekre, az eljárás garanciális jellegű rendelkezéseire koncentrálódik, és nagy teret enged a felek autonómiájának. A jogharmonizációs törekvések tehát e területen nemzeti hagyományok által kevésbé kötöttek, a nemzetközi kereskedelem területén tevékenykedő felek pedig – lak- és székhelyüktől függetlenül – hamarabb teszik magukévá az olyan jogegységesítési eredményeket, amelyek praktikusak, és a jogviták gyors és gazdaságos rendezését szolgálják.

Az említett előnyök és a bevált jogegységesítési eredmények járultak hozzá ahhoz, hogy az évezredek óta ismert választottbíráskodás a múlt század közepétől látványosan „újjaéledt”, és népszerűsége azóta egyre nő.

II. A nemzetközi választottbíráskodás pillérei

A modern választottbíráskodás jogilag három pilléren nyugszik, amelyek – keletkezésük időrendi sorrendjében – a következők:

1. a külföldi választottbírói ítéletek elismeréséről és végrehajtásáról szóló Egyezmény (New York-i Konvenció, a továbbiakban: Konvenció), amelyet az ENSZ keretében dolgoztak ki;
2. az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Joggal Foglalkozó Bizottsága (UN Commission on International Trade Law, a továbbiakban: UNCITRAL) által kidolgozott Választottbírói Szabályzat (UNCITRAL Rules, a továbbiakban: Szabályzat); valamint
3. az ugyancsak az UNCITRAL által kidolgozott, a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásra vonatkozó Mintatörvény (Model Law on International Commercial Arbitration, a továbbiakban Mintatörvény).

Munkánkban kiemelten foglalkozunk az 50. születésnapját tavaly ünnepelt Konvencióval, továbbá – a szoros összefüggésre és kölcsönhatására tekintette l– a 3. pont alatti Mintatörvénnyel, de kitérünk a 2. pont alatt említett Szabályzatra is.

1. A New York-i Konvenció (1958)

A bíráskodás joga a mindenkori államot illeti meg, amely azonban törvényhozással lehetővé teheti, hogy bizonyos, a jogszabályban meghatározott jogviták eldöntését a felek kivonhassák az állami bíróságok hatásköre alól, és azt *nem állami* „bírósg” hatáskörébe utalhassák. Ilyen „magánbírósgok” a választottbírósgok, amelyek általában a – magánjogi és/vagy közjogi – kereskedelmi jogviták eldöntésére nyernek törvényi felhatalmazást. E lehetőség biztosítása az állam szempontjából is előnyös, hisz ez által meghatározott, speciális

szaktudást, idegen nyelv(ek) és kereskedelmi szokások ismeretét igénylő peres ügyek eldöntésétől, az ezzel összefüggő apparátus (anyagi) terhétől szabadul. A felek is szívesen veszik igénybe a választottbírói eljárást annak kötetlenebb mivoltára, a rövidebb (és így kevesebb költséggel járó) eljárásra tekintettel. Az állam azonban „nem hagyja magára” a választottbíráskodást: jogosítványokat biztosít magának, hogy szükség esetén továbbblendítse az eljárást (pl., ha az alperes határidőben nem jelöl választottbíró(t), kivételes, a választottbírói törvényben meghatározott esetekben, valamelyik fél kérésére „felügyeleti jogával” élhet (pl. végleges döntést hoz abban a kérdésben, hogy a választottbírósnak valóban van-e hatásköre), végül, de nem utolsó sorban – önkéntes teljesítés hiányában – kikényszeríti a választottbírói ítéletben foglaltakat, azaz végrehajtja azt.

A globalizált kereskedelem és a nemzetközi választottbíráskodás erőteljes fejlődése megkívánta, hogy a külföldi² (tehát nem a végrehajtás helyén hozott) ítéleteket is ki lehessen kényszeríteni, méghozzá egységes szabályok alapján. E törekvés célja tehát az volt, hogy az elismerés és végrehajtás feltételei és sikere ne függjenek attól, hogy melyik államban hozták az ítéletet, és hol történik annak kikényszerítése. A Konvenció e törekvések eredményeként született.

2. Az UNCITRAL Választottbírói Szabályzat (1975)

A Szabályzat különösen az ad hoc *választottbíráskodásban* jelent gyakorlati segítséget, tehát olyan esetekben, amikor a választottbírói (az eljáró tanács) egyetlen jogvita eldöntésére alakul, azaz nincs mellette egy állandó szervezet, nem rendelkezik eljárási szabályzattal, s az ítélethozatalt követően megszűnik. Az adott eljárás lefolytatásának mikéntjére vonatkozó részletes szabályokban tehát – az eljárás helye szerinti ország választottbíráskodásra vonatkozó törvényének keretei között – a feleknek kell megállapodniuk, ennek elmulasztása esetén az eljárás rendjét a tanács határozza meg. Ennél sokkal praktikusabb az UNCITRAL Szabályzat alkalmazásának kikötése, így az eljárás mikéntje előreláthatóbb, „kiszámíthatóbb” lesz. Az UNCITRAL Szabályzat jogi jellegét tekintve *nem egyezmény, nem kötelező*, hanem egy eljárási rend-minta, amely csak az adott választottbírói perre történő felek általi kikötéssel válik betartandóvá.

² A Konvenció I. (1) cikke szerint külföldinek azok az ítéletek tekintendők, „...[a]melyeket más Állam területén hoztak, mint amelyben e határozatok elismerését és végrehajtását kérik. Az Egyezmény olyan választottbírói határozatokra is vonatkozik, amelyeket abban az Államban, ahol azok elismerését és végrehajtását kérik, nem tekintenek hazai határozatoknak.”

Jelentős a Szabályzat kidolgozása *az intézményes választottbíráóságok szempontjából* is. Ismeretes, hogy a választottbíráskodás egyben egy „szolgáltatás”³ is, és tény, hogy a „szolgáltatók” között erős verseny van. A Szabályzat megjelenése arra buzdította a választottbíráóságokat, hogy igyekezzenek saját eljárási szabályzatukat a megjelent UNCITRAL modellhez alakítani, annak érdekében, hogy a nemzetközi választottbíráskodás fejlődésével lépést tartsanak, így minél több külföldi üzletember elfogadja hatáskörük kikötését. Ennek a törekvésnek az eredményeként történt meg az eljárási rendek harmonizációja. Mondhatjuk tehát, hogy a Szabályzat megjelenése előnnyel jár a választottbíráskodás „használóinak” szempontjából, hiszen az egyes intézmények eljárási rendje egyre jobban hasonlít az UNCITRAL Rules-hoz, azaz – végeredményben – egymáshoz.

3. Az UNCITRAL Mintatörvény (1985)

Az UNCITRAL az egyes országok választottbíráskodásra vonatkozó törvényi szabályozását kívánta harmonizálni a Mintatörvény kidolgozásával, amelynek címzettjei az államok jogalkotói, akiknek feladata az említett nemzeti jogszabályok kidolgozása. E modellt cikkünk megírásakor (2009. október) már 66 ország vette alapul saját, (nemzetközi)választottbíráskodásra vonatkozó szabályai megalkotásakor; ezeket az országokat tehát ún. „Model-Law-countries”-nak tekinthetjük. A gyakorlat szempontjából e ténynek az a jelentősége, hogy az adott államok saját területre vonatkozó szabályozása kevésbé tér el egymástól, harmonizált, azaz a választottbíráskodás jogi atmoszférája legalább az alapokat tekintve azonos, s egyebekben is hasonló.

Megállapítható, hogy a Mintatörvény egyes rendelkezéseit az azokat megfogalmazó UNCITRAL-Munkacsoport a Konvenció szabályaira figyelemmel alkotta meg. Ez érthető, hisz utóbbit ekkorra (1985) már mintegy 100 állam ratifikálta.

Ismeretes, hogy a Mintatörvény a választottbírási eljárás feltételeit és folyamatát szabályozza, ezért tekintettel kellett lennie arra, hogy e processzus eredményeként olyan ítéletek szülessenek, amelyek potenciálisan valamennyi országban elismerhetőek és végrehajthatóak. A „kikényszeríthetőség” kritériumait pedig – külföldön hozott határozatok esetében – éppen a Konvenció határozta meg lényegében azzal, hogy rögzítette: mely esetekben tagadható meg a külföldön hozott ítélet elismerése és végrehajtása.

³ Gondoljunk csak arra, hogy az intézményes választottbíráóságok – legalább is Európában – tradicionálisan kereskedelmi kamarák mellett működnek, az állandó szervezet elhelyezését és munkatársainak javadalmasát ez a „hordozó szervezet” biztosítja, mintegy a tagjainak (a vállalkozóknak) nyújtott szolgáltatásként. Mindez annak érdekében történik, hogy a vállalkozók között keletkezett jogvitákat lehetőleg a székhelyük (lakóhelyük) szerinti országban tudják rendezni, s a választottbíráskodásra ne „idegen” országban, kevésbé kiszámítható és rendszerint költségesebb körülmények között kerüljön sor.

III. A New York-i Konvenció és a Mintatörvény érintkezési pontjai

A fenti két okmány összevetésekor az alábbiakat állapíthatjuk meg:

- 1. érintkezési pont van a választottbíróvási megállapodás fogalma és elismerésének következményei: a Konvenció II. cikk:és a Mintatörvény 7. cikk között;
- 2. az ideiglenes intézkedés: a Konvenció szövege „csak” a választottbíróvási ítéletek elismeréséről szól, az ideiglenes intézkedésre nem tér ki, arról a Mintatörvény 17. cikke rendelkezik;
- 3. az ítélet érvénytelenítésének okait, *amelyek az alábbi 4. pontban foglalt, az elismerés és a végrehajtás megtagadásához vezető okokkal azonosak*, a Mintatörvény 34. cikke tartalmazza, a Konvencióban ilyen szabály értelemszerűen nincs;⁴
- 4. érintkezési pontot találunk az ítéletek elismerése és végrehajtása megtagadásának okai (az Egyezmény V. cikke) és a Mintatörvény 36. cikke között, amely szintén az elismerés és végrehajtás megtagadásának szabályait tartalmazza, az okok pedig a két dokumentumban *azonosak*;
- 5. a Konvenció VII. cikke a végrehajtást kérő fél szempontjából kedvező rendelkezést tartalmaz: lehetővé teszi a saját (azaz az Egyezmény) szabályaitól való eltérést olyan esetekben, amikor a végrehajtás államának nemzeti jogszabálya, vagy az ugyanezen ország által megkötött egyezmények rendelkezése a végrehajtást kérő fél számára a Konvenció előírásainál kedvezőbb feltételeket tartalmaz (például nem kívánja meg a választottbíróvási megállapodás írásbeliségét, ami a Konvenció esetében a végrehajtás feltétele).

* * *

Munkánkban a fenti pontokban említettek közül ezúttal nem foglalkozunk a 2. pontban említett ideiglenes intézkedésre vonatkozó, a Mintatörvény 2006. évi módosítása során érintett szabályozásával. A 3. és 4. pontokban foglaltakat pedig együtt tárgyaljuk.

⁴ NIKOLAUS PITKOWITZ: *Die Aufhebung von Schiedssprüchen*. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2008, 47–58.

1. Az érvényes választottbíróági megállapodás formájának változásai

1.1. A választottbíróági megállapodás mint a hatáskör alapja

Az érvényes választottbíróági megállapodás jelentőségét mindenképp az adja, hogy annak alapján van lehetőség arra, hogy a felek egy adott szerződésből származó jogvita eldöntését – akaratuknak megfelelően – kivonhassák az állami bíróság hatásköre alól, és annak eldöntését a megállapodásban kikötött választottbíróági fórum elé utalják. A választottbíróági kikötés érvényességének időben első próbája a választottbíróági per megindítása. A kereset-hozzá kell mellékelni a választottbíróági szerződést, amelyből megállapítható a választottbíróági hatáskör terjedelme. A kikötés érvényességét tehát *elsőként a választottbíróság* (az eljáró tanács vagy – ha a felek abban állapodtak meg – az egyesbíró) vizsgálja, méghozzá – fő szabály szerint⁵ – a választottbíráskodás helyének joga alapján.

A választottbíróági megállapodás érvényességét *az alperes válasziratában megkérdőjelezheti*, vitatva ezzel a hatáskör meglétét. Ha az eljáró tanács nem ad helyt a hatásköri kifogásnak, az alperes az ügyet az illetékes állami bíróság elé terjesztheti. *Másodikként* tehát *az eljárás helye szerint illetékes állami bíróság* foglalkozik a választottbíróági szerződés (klauzula) érvényességével. Ismeretes, hogy – a szeparabilitás elve alapján – a kikötés általában nem osztozik – érvényesség szempontjából – annak a (kereskedelmi) szerződésnek a sorsával, amelyből származó jogvitákra a választottbíróági megállapodás irányadó. Például: a kereskedelmi szerződés sok országban szóban vagy ráutaló magatartással (pl. teljesítéssel) is érvényesen létrejöhet. Ugyanezt nem mondhatjuk el a választottbíróági megállapodásról (kikötésről), amelynél általános az írásbeliség követelménye⁶.

Ezzel máris elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, hogy egy konkrét választottbíróági megállapodás formája mikor felel meg az írásbeliség követelményének. Tipikus eset az, ha a kereskedelmi szerződéstől fizikailag elkülönülő írásbeli megállapodást a felek aláírták vagy a kikötés egy aláírt kereskedelmi szerződésben szerepel⁷. Más a helyzet, ha – amint ezt a Konvenció lehetővé teszi és a nemzeti szabályozások is átvették – a választottbíróági megállapodás levelek, táviratok, telexek cseréjével jött létre. Követelmény-e ezeknél is a

⁵ Előfordulhat az is, hogy a felek a választottbíróági megállapodásra más irányadó jogot kötnek ki.

⁶ De pl. az új-zélandi választottbíróági törvény érvényesnek tekinti a szóban kötött választottbíróági megállapodást is.

⁷ Megjegyezzük: a korábbi olasz szabályozás szerint az aláírt szerződésbe foglalt választottbíróági kikötést is alá kellett írni. Ld. BERNARDINI: *The Italian Law on Arbitration – Text and Notes*.1998, 25–26.

mindegyik levélen szereplő aláírás? Általában nem, ezt támasztja alá pl. a baseli Fellebbezési Bíróság egyik ítélete is⁸.

Nem ritka, hogy a vevő választottbírósági kikötést tartalmazó megrendelést küld az eladónak, aki erre írásban nem válaszol, de a megrendelésnek megfelelően szállítja az árut, és számlájában hivatkozik a megrendelésre. Egy ilyen ügyből származó jogvita esetében a rotterdami első fokú bíróság megalapozottnak találta a választottbírósági hatáskört, mondván: az írásbeliség követelményének megfelelt a számlában történő hivatkozás a megrendelésre, mert a Konvenció II(2) cikkét az „Egyezmény szellemében” szerint kell értelmezni.

Az állami bíróságoknak a választottbírósági kikötés érvényességével kapcsolatos döntései nem ritkán függenek a felek közötti üzleti kapcsolat körülményeitől, például attól, hogy az mennyi ideje áll fenn, s közben milyen szokások alakultak ki a felek között. Például a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (MKIK) mellett szervezett Választottbíróság egyik döntésében megállapította hatáskörét annak ellenére, hogy a német vevő telefonon közölt megrendelésére szállította le a magyar eladó az árut, így az adásvételi szerződés ráutaló magatartással jött létre. A felek között azonban több éves üzleti kapcsolat állt fenn és a vonatkozó általános üzleti feltételek tartalmazták a választottbírósági kikötést. Ezt az üzleti feltételt más megrendelések esetében a német vevő alá is írta. A határozat helyességét igazolta az, hogy a vételár megfizetésére kötelező ítéletet a német állami bíróság végrehajtotta.

1.2. A választottbírósági kikötés formája és az ítélet végrehajtása

Bár címe szerint a Konvenció „csak” a választottbírósági *ítélet* elismerésének és végrehajtásának szabályairól szól, a II.(1) cikkből megállapíthatóan az Egyezmény *elismeri az írásbeli választottbírósági megállapodást* is.⁹ Lássuk, hogy van-e, és – igenlő esetben – mi az összefüggés¹⁰ e választottbírósági szerződésnek a Konvencióban előírt írásbeli formája és az annak alapján lezajlott választottbírósági eljárás keretében meghozott ítélet végrehajthatósága között?

Az érvényes választottbírósági megállapodás elismerésének jogkövetkezménye a II(3) cikk szerint az, hogy valamennyi Szerződő Állam bírósága választottbírósági eljárásra utasítja a feleket,

⁸ Compagnie de Navigation et Transports S.A. v. MSC (Mediterranean Shipping Company) S.A. (Swiss Fedral Tribunal; 16 January 1995) Yearbook XXI (1996), 697.

⁹ JAN VAN DEN BERG: *The New York Arbitration Convention of 1958*. Deventer–Antwerpen–Boston–London–Frankfurt: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1981, 171–185.

¹⁰ DR. CHRISTOPH LIEBSCHER: *The Healthy Award*. The Hague–London–New York: Kluwer Law International, 2003, 174–179.

„[...] ha olyan ügyben indítottak pert előtte, amelynek tárgyában a felek jelen cikk értelmében megállapodást kötöttek, kivéve, ha [a bíróság] megállapítja, hogy az említett megállapodás semmis, hatálytalan vagy nem teljesíthető.”¹¹

A II(2) cikk tartalmazza azokat a kritériumokat, amelyek – mint minimális formai követelmények – szükségesek ahhoz, hogy *érvényes* választottbírószági szerződés létrejöttéről lehessen beszélni. A Konvenció megszületésekor, eszerint az *írásbeli megállapodás* kifejezésen a következőt kellett érteni:

„Az ‘írásbeli megállapodás’ kifejezésen a szerződésben foglalt választottbírószági kikötést, továbbá a felek által aláírt, illetőleg levél- vagy táviratváltásban foglalt választottbírószági megállapodást kell érteni.”

Ez a megfogalmazás – érthetően – a technika állásának 1958. évi állapotát tükrözte. A *Mintatörvény* eredeti, 1985. évben közzétett szövegének 7. cikkében a választottbírószági megállapodás fogalma még részben igazodik ugyan a Konvenció fenti meghatározásához, de annál már tágabb: írásbelinek minősülnek „[...] telekommunikáció egyéb eszközei [is], amelyek a megállapodást maradandóan rögzítik” (fordította a szerző).

A kereskedelemben ma már a felek közötti megállapodások jelentős része e-mail útján születik, azokat elektronikus aláírással teszik érvényessé stb. A *Mintatörvény* közzétételétől eltelt 20 év technikai fejlődése tehát szükségessé tette a választottbírószági megállapodással szembeni formai követelmények további módosítását. Ennek útja nem volt könnyű, hisz – amint erre már utaltunk – a *Mintatörvényt* közzététele óta 66 ország vette alapul nemzeti, választottbírószági törvényeáskodásra vonatkozó szabályozása kidolgozásakor, vagy a korábbi szabályozás módosítása során. A változtatásnak tehát olyannak kellett lennie, amely nem teszi semmissé az 1986 és 2006 között megszületett, a választottbírószági megállapodásra vonatkozó nemzeti törvényi definíciókat, hiszen azok alapján eljárások voltak és vannak folyamatban, továbbá ítéletek születnek, amelyeket csak érvényes kikötés esetében lehet – külföldön is – végrehajtani. A *Mintatörvény* 2006. évben végrehajtott módosítása ezért a kikötés kétféle új megfogalmazását is tartalmazza.

A 7. cikk *I. változata* („Option I”) továbbra is rögzíti az írásbeliség szükségességét,¹² a (3) és (4) bekezdés azonban már jelentősen tágítja az írásbeliség

¹¹ Hasonló megfogalmazásban tartalmazza ugyanezt a rendelkezést a *Mintatörvény* 8. cikke.

¹² Módosított 7. cikk (2) bekezdés: „The arbitration agreement *shall be in writing*.”

fogalmát,¹³ amikor kimondja, hogy írásbelinek tekintendő a megállapodás akkor is, ha az *bármilyen formában* rögzítésre került, függetlenül attól, hogy a megállapodást szóban, ráutaló magatartással vagy más módon kötötték. A (4) bekezdés hozzáteszi, hogy az írásbeliség követelményének megfelel az elektronikus közlés is, történjék az elektronikus, mágneses, optikai vagy hasonló eszközökkel, beleértve az elektronikus adatátvitelt (EDI), e-mailt, táviratot, telexet vagy faxot is.

A módosított Mintatörvényben szereplő, a választottbíróvási megállapodás definíciójára vonatkozó *II. változat* („Option II”) még ennél is tovább megy: lényegében *nem állít formai követelményt* sem a választottbíróvási megállapodás módjával szemben, s nem írja elő a megállapodás rögzítését sem. Tehát: a választottbíróvási megállapodást a felek akár szóban, akár ráutaló magatartással, vagy egyéb módon is megkötethetik, és az utólagos írásbeli rögzítés nélkül is érvényes.¹⁴ Gyakorlati megfontolások miatt a *II. változat* elfogadását igen kockázatosnak tartom, hisz – az ellenérdekű fél rosszhiszeműsége esetében – a választottbíróvási szerződés érvényes megkötésének *bizonyítása* nehézségekkel járhat.

A Mintatörvény említett módosításainak ismeretében belátható, hogy a New York-i Konvenciónak a választottbíróvási megállapodásra vonatkozó szigorú szabályozásához képest a Mintatörvény *módosított 7. cikke* (akár az I., akár a II. változat) az eredeti megfogalmazáshoz képest megengedőbb. Ez a gyakorlatban oda vezethet, hogy egy olyan országban, amely választottbíráskodásra vonatkozó törvényének kidolgozásakor, vagy annak alkalmazása során már a Mintatörvény *módosított 7. szakaszának II. változatát tekinti mérvadónak*, a felek bármilyen formában megállapodhatnak a választottbíróvási hatáskör kikötésében. Minthogy e megállapodás létrejöttét sem kell rögzíteni, azt vita esetén annak a félnek kell bizonyítania, aki igényérvényesítés céljából a választottbíróvásihoz fordul. A bizonyítás pedig – amint erre fentebb utaltunk – nehézségekkel járhat.

¹³ (3) bekezdés: „The arbitration agreement *is in writing* if its content is recorded in any form, whether or not the arbitration agreement or contract has been concluded *orally*, by *conduct*, or by *other means*.”

(4) bekezdés: „The requirement that an arbitration agreement *be in writing* is met by an electronic communication if the information contained therein is accessible so as to be useable for subsequent reference: „electronic communication” means any communication that the parties make by means of data messages; „data message” means information generated, sent, received or stored by electronic, magnetic, optical or similar means, including, but not limited to, electronic data interchange (EDI), electronic mail, telegram, telex or telecopy.” (Kiemelések a szerzőtől.)

¹⁴ „Option II: Arbitration agreement is an agreement by the parties to submit to arbitration all or certain disputes which have arisen or which may arise between them in respect of a defined legal relationship, whether contractual or not.”

Kellemetlen meglepetés érheti a pernyertes felet olyan esetben is, ha a „csak szóbeli” választottbíróági megállapodás alapján lezajlott választottbíróági eljárás eredményeként megszületett ítéletet – önkéntes teljesítés hiányában – *külföldön végre kell hajtani*. Előfordulhat ugyanis, hogy a *választottbíráskodás helye szerinti* állam jogalkotása és jogalkalmazása már érvényesnek fogadja el az írásban nem rögzített választottbíróági kikötést, tehát megszületik az érvényes ítélet. Ha azonban ezt az ítéletet – önkéntes teljesítés hiányában – *külföldön* kell végrehajtani, megkérdőjelezhető lesz *annak sikeressége*. Elképzelhető ugyanis, hogy a *végrehajtás államában* a választottbíróági megállapodás írásbelisége még érvényességi kellék. Erre hivatkozással a pervesztes fél – akkor is, ha a végrehajtás helye szerinti ország részese a New York-i Konvenciónak – esetleg megakadályozhatja az ítélet végrehajtását, hiszen az ottani szabályozás szerint a felek között választottbíróági kikötés – írásbeliség hiányában – érvényesen nem jött létre. Ezért a végrehajtás a Konvenció II(1) és (2) cikkére, valamint a IV(1) cikk b) pontjára történő hivatkozással megtagadható lenne. Az ilyen anomáliák kiküszöbölésének szükségessége is indokoltta tette a választottbíróági megállapodás formájára vonatkozó *autentikus, kiterjesztő értelmezés* kidolgozását és közzétételét. Ezt a feladatot – amint azt cikkünk utolsó fejezetében tárgyaljuk – az UNCITRAL vállalta magára és végezte el.

2. Az ítélet érvénytelenítése, továbbá elismerésének és végrehajtásának megtagadása

Az előző pontban már utaltunk arra, hogy a gyakorlat szempontjából fontos összefüggés van a Konvenció V. cikkében foglalt, a választottbíróági ítélet elismerésének és végrehajtásának megtagadására okot adó körülmények, és ezeknek a Mintatörvény 34. és 36. cikkeibe történő átemelése között. Az Egyezmény a külföldi választottbíróági ítéletek elismeréséről és végrehajtásáról szól, ugyanakkor a Mintatörvény is foglalkozik e kérdés rendezésével. A két szabályozás összevetéséből megállapítható, hogy mind a külföldi, mind a belső választottbíróági ítéletek érvényesülésének megakadályozása különböző *eljárési eszközökkel*, de azonos okok alapján történhet. Az ítéletet az annak tartalmát sérelmező fél (a pervesztes) *a választottbíráskodás helyén*, az ottani állami bíróságnál, és az adott ország jogszabálya szerinti érvénytelenítési okok alapján¹⁵ meg tudja támadni, és kérheti *az ítélet érvénytelenítését*. (Ez a lehetőség mind a pervesztes, mind a pernyertes fél számára nyitott. Természetesen a gyakorlatban pernyertes csak akkor fog ezzel a lehetőséggel élni, ha pernyertes-ségének aránya 100% alatt van.) Amennyiben a hatályon kívül helyezés iránti

¹⁵ Ha a választottbíráskodás helyének országa adaptálta a Mintatörvényt, akkor ezek az okok nagy valószínűséggel azonosak lesznek a Mintatörvény 34. cikkében foglaltakkal.

per sikertelen, az ítélet érvényben marad, és azt a pervesztesnek önként teljesítenie kell. Ha a *végrehajtás külföldön történne* (mert pl. a pervesztes félnek ott van vagyona), az ítélet hatályosulása megakadályozható, ha a pervesztes félnek sikerül elérnie, hogy a *végrehajtás helyén* érvényben lévő rendelkezésekre hivatkozással, az ottani bíróság az ítélet elismerését és végrehajtását megtagadja. Amennyiben a végrehajtás helye szerinti állam részese a New York-i Konvenciónak, akkor a végrehajtás megtagadása az V. cikkben felsorolt okok alapján történhet, ha pedig a választottbíráskodás és a végrehajtás helye *azonos országban* van, akkor a pervesztes félnek ezen állam jogszabályaira hivatkozva kell megkísérelnie az ítélet elismerését és végrehajtását. A fentiek alapján mondhatjuk, hogy az ítélet hatályosulását megakadályozó okok szinte „összezárnak”, hisz – amint a fentiekből kitűnik – azok mind az érvénytelenítésnél, mind az elismerés és végrehajtás megtagadása esetében azonosak.

Láttuk, hogy a *hatáskör megállapíthatósága szempontjából* a Konvenció „figyel” a választottbírói kikötés érvényességére. Az V. cikkben felsorolt, az ítélet *elismerését és végrehajtását megakadályozó okok között* azonban expressis verbis *nem szerepel* olyan kikötés, hogy az elismerés és végrehajtás megtagadható lenne, ha a választottbírói megállapodás *formai ok(ok) miatt* nem felel meg az írásbeliség Konvenció szerinti követelményének. Az V.(1) cikk a) pontja a választottbírói megállapodással összefüggésben ’csak’ a megállapodást kötő felek jog- vagy cselekvőképességének hiányára, illetve arra az esetre utal, ha a megállapodás az arra irányadó, vagy *a választottbíráskodás helyének joga által előírt* elvárásoknak nem felel meg.

Láttuk, hogy a Konvenció II.(2) cikke szerinti követelményeket már a Mintatörvény, de még inkább annak 2006-ban bekövetkezett módosítása „enyhítette”. E tény tükröződik / tükröződhet az írásbeliség nemzeti jogokban történő meghatározásában is. Utaltam arra, hogy ebbe az irányban halad az állami bíróságok értelmezése is. Több állam bírósága nyitott arra, hogy – *a választottbírói hatáskör megállapításával összefüggésben* – liberálisan, az „in dubio pro arbitratio” elvének megfelelően, írásbelinek minősítsen olyan választottbírói megállapodásokat is, amelyek szigorúan szemlélve nem felelnek meg a Konvenció II.(2) cikkében az írásbeliséggel kapcsolatban rögzített követelményeknek¹⁶.

Más a helyzet a külföldi ítéletek *elismerésének és végrehajtásának* területén, tehát a Konvenció II. és V. cikkének összefüggésében. Ebben a vonatkozásban az állami bíróságok jelentős része a végrehajtás során egyelőre merevebb álláspontot képvisel. A gyakorlat azt mutatja, hogy a külföldi ítéletek elismerése és végrehajtása során az érdekelt fél gyakran eredményesen hivatkozhat a választottbírói kikötés formai hibájára annak érdekében, hogy az ítélet elis-

¹⁶ Ebben az összefüggésben érdemes megemlíteni az új német Választottbírói Törvényt vagy a kevésbé új svájci és holland szabályozásokat.

merését és végrehajtását megtagadják. Erre azért is lehetőség van, mert az V.(1) cikk a) pontja tartalmaz a II. cikkre történő utalást. E tárgyban hozott bírósági döntések utalnak is arra, hogy „a Konvenció belső összefüggéseit törné meg” a fentiekkel ellentétes gyakorlat.

Önmagában az írásbeliség kiterjesztő értelmezésének fenti példái tehát *nem jelentenek minden esetben garanciát* a pozitív hatásköri döntésre, vagy arra, hogy az ítélet elismerését és végrehajtását kérő fél eredményes lesz.

3. A Konvenció VII. cikk (1) bekezdésének jelentősége

Ismeretes, hogy a fenti cikk – talán éppen a Konvenció minél szélesebb körben történő ratifikációjának érdekében is – tartalmazza azt a szabályt, hogy

„1. A jelen Egyezmény rendelkezései a Szerződő Államok által választottbírószági határozatok elismerése és végrehajtása tárgyában kötött többoldalú, vagy kétoldalú megállapodások hatályát nem érinti, és nem fosztják meg az érdekelt feleket attól az esetleges joguktól, hogy valamely *választottbírószági határozatot* annak az országnak a joga vagy szerződése által megengedett módon és mértékben használjanak fel, amely országban a választottbírószági határozat elismerését és végrehajtását kéri.”
(Kiemelés a szerzőtől.)

Lássuk a fenti rendelkezés gyakorlati előnyét! Elképzelhető, hogy a végrehajtás államának (nemzeti) joga, vagy ugyanezen ország elismerés és végrehajtás tárgyában kötött (egyéb) nemzetközi megállapodásai (pl. bilaterális jogsegély-egyezmények) a végrehajtást kérő szempontjából az ítélet elismerésének és végrehajtásának még a Konvenció szabályainál is kedvezőbb feltételeit tartalmazák. A fenti VII.(1) cikk értelmében ilyen esetben a végrehajtást kérő fél élhet ezen utóbbi lehetőségekkel is, és végrehajtásra vonatkozó igényét nem köteles a Konvenció által szabott, adott esetben szigorúbb feltételek szerint érvényesíteni.

De mi a helyzet a választottbírószági megállapodásnak a választottbíráskodás helyétől eltérő országban történő elismertetésével?

IV. A New York-i Konvenció módosításának lehetséges útjai

Amint láttuk, a Konvenciónak és a 2006-ban módosított Mintatörvénynek a választottbíróági megállapodásra vonatkozó, eltérő szabályozása szükségessé tette azt, hogy – a választottbíróági hatáskör hiányának megállapítása és sikertelen végrehajtások elkerülése érdekében – a két rendelkezés összhangját megteremtsék. Erre az alábbi megoldásuk kínálkoztak:

- a) a New York-i Konvenció módosítása;
- b) a külföldi választottbíróági ítéletek elismerésére és végrehajtására vonatkozó új egyezmény kidolgozása;
- c) egy, a gyakorlatot (jogalkotást és jogalkalmazást) segítő, de jogilag nem kötelező okmány kidolgozása és mielőbbi közzététele.

Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy az Egyezmény részes államainak száma e cikk megírásakor 144, belátható, hogy akár a Konvenció módosított szövegének, akár egy azonos tárgyú, új egyezmény általános elfogadásának lehetősége és annak időtartama megjósolhatatlan. Ezért született az a döntés, hogy az UNCITRAL kapjon mandátumot egy ún. *Ajánlás (Recommendation)* kidolgozására. Ez az okmány – bár *kötelező jogi jelleggel nem bír* – segítséget nyújthat abban, hogy a választottbíróági eljárás a modern technika eszközeinek igénybevételével megkötött választottbíróági megállapodás alapján is lefolytatható és az e választottbíróági eljárás eredményeként meghozott ítélet külföldön is végrehajtható legyen a New York-i Konvenció alapján.

A 2006-ban közzétett Recommendation¹⁷ az Egyezmény II.(2) és a VII.(1) cikkeire vonatkozik.¹⁸

Az Ajánlás 1. pontja javasolja, hogy a New Yorkban, 1958. június 10-én elfogadott, a külföldi választottbíróági ítéletek elismerésére és végrehajtására vonatkozó Egyezmény II(2) cikkében szabályozott, a választottbíróági megállapodás elismerésére vonatkozó körülményeket úgy értelmezzék, hogy *azok nem tekintendők kimerítő feltételeknek*.¹⁹ Ezzel a rendelkezéssel lehetővé vá-

¹⁷ „Recommendation regarding the interpretation of article II, paragraph 2, and article VII, paragraph 1, of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, done in New York, 10 June 1958, adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on 7 July 2006 at its thirty-ninth session.” (www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral-texts/arbitration.html)

¹⁸ FREMUTH–Wolf: Section 583. In RIEGLER–PETSCHÉ–FREMUTH–WOLF–PLATTE–LIEBHSCHER: *Arbitration Law of Austria: Practice and Procedure*. New York: Juris Publishing, Inc., 2007., 137–150.

¹⁹ „Considering that, in interpreting the Convention, regard is to be had to the need to promote recognition and enforcement of arbitral awards, Recommends that article II, paragraph 2, of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, done in New York, 10 June 1958, be applied recognizing that the circumstances described therein are not exhaustive”

lik, hogy a külföldi választottbíróági ítélet végrehajtását foganatosító szerv (állami bíróság) a választottbíróági megállapodásnak a Konvencióban megalkotott klasszikus megfogalmazását kiterjesztően értelmezze, és olyan esetekben is végrehajtsa az ítéletet, amikor az egyébként nem lenne lehetséges, mert az adott ítélet nem felel meg a Konvenció II.(2) cikkében található formai követelményeknek (pl. azért, mert e-mailen kötötték).

Az *Ajánlás* 2. pontja az Egyezmény VII.(1) cikke – eddig csak az ítélet elismerésére és végrehajtására vonatkozó – szabályainak a választottbíróági megállapodásra történő kiterjesztését javasolja. Ajánlja a Konvenció VII. (1) cikkének oly módon történő alkalmazását, hogy az érdekelt felek élhessenek azokkal az esetleges jogaikkal, amelyeket annak az országnak a törvényi előírásai vagy (nemzetközi) szerződésai biztosítanak számára, amelyben a választottbíróági megállapodás érvényességének elismerését kéri.²⁰ Ez a javaslat is arra ad lehetőséget, amiről az ítélet elismerésével és végrehajtásával kapcsolatosan már szövegtünk. Nevezetesen, hogy a választottbíróági szerződésen alapuló jogait a fél egy adott országban ne csak a Konvenció rendelkezéseire hivatkozással érvényesíthesse, hanem – ha azok kedvezőbbek számára – annak az államnak a nemzeti jogszabályaiban vagy az általa megkötött nemzetközi egyezményben szereplő rendelkezésekre is hivatkozhat, amelyek alapján a választottbíróági kikötés érvényességére hivatkozással tud jogot érvényesíteni. *Például*: egy új-zélandi és egy angol fél a közöttük fennálló kereskedelmi ügyletből származó jogviták rendezésére szóbeli választottbíróági megállapodásban a párizsi Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (ICC) Választottbíróóságának hatáskörét kötötte ki. Később az új-zélandi fél kereskedelmi partnerével szemben igényt kíván érvényesíteni, ezért keresetet nyújt be az új-zélandi állami bírósághoz. Az angol fél a Konvenció II.(3) cikkére hivatkozással kéri az új-zélandi bíróságot, hogy a keresetet idézés kibocsátása nélkül utasítsa el, tekintettel a felek között érvényesen létrejött választottbíróági kikötésre. Minthogy az új-zélandi szabályozás szerint a választottbíróági kikötés szóban is megköthető (lásd az 5. lábjegyzetet), az Ajánlás 2. pontjára történő hivatkozással, az angol fél érvelése eredményes lehet annak ellenére, hogy az adott kikötés a Konvenció II.(1) cikke alapján formai ok miatt (írásbeli kikötés hiányában) nem lenne érvényes.

²⁰ „...[R]ecommends also that article VII, paragraph 1, of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, done in New York, 10 June 1958, should be applied to allow any interested party to avail itself of rights it may have, under the law or treaties of the country where an arbitration agreement is sought to be relied upon, to seek recognition of the validity of such an arbitration agreement.”

V. Összefoglalás

A New York-i Konvenció vitathatatlanul a választottbíráskodás egyik alappillére. A megalkotása óta eltelt 50 év során a Föld szinte valamennyi, a nemzetközi kereskedelemben résztvevő országa ratifikálta. A keletkezésétől eltelt időszakban azonban mind az üzleti élet dinamizmusa, mind a kommunikáció eszközei megváltoztak; az Egyezmény bizonyos rendelkezéseit meghaladta az idő. Ez adott esetben oda vezethet, hogy a Konvenció nem tudja betölteni feladatát: például elektronikus úton megkötött választottbíróági megállapodás esetében „klasszikus” szövege alapján a választottbíróági ítélet végrehajtása meghiúsulhat. Az Egyezmény szövegének módosítása vagy új konvenció kidolgozása és „elfogadtatása” – éppen a részes államok nagy száma miatt – egyelőre inkább zavart okozna, mint megoldást hozna.

A fentiek miatt dönthetett úgy az UNCITRAL, amely a széles körben és gyorsan elterjeszhető megoldás megkeresésére mandátumot kapott, hogy egy jogilag nem kötelező, mégis a New York-i Egyezmény szabályainak *autentikus forrásból származó*, kiterjesztő értelmezését elősegítő okmányt dolgozzon ki. Ez a dokumentum a 2006-ban kihirdetett “Recommendation regarding the interpretation of article II, paragraph 2, and article VII, paragraph 1, of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards”. Jelen tanulmányban a gyakorlat szemszögéből vizsgáltam, mennyiben töltheti be ez a dokumentum feladatát. Álláspontom szerint a Recommendation, ha nem is rövid idő alatt, de elérheti célját. Ehhez azonban mindenképp arra van szükség, hogy e dokumentum szövegét minél több országban megismerjék, lefordítsák, közzétegyék és végül, de nem utolsó sorban, alkalmazzák. Az alkalmazók között kiemelkedő az *állami bíróságok* szerepe, hiszen a végrehajtás feladatát e szervezet látja el. De ismerniük kell az Ajánlást a *választottbíróknak* is, hiszen – például a választottbíróági hatáskör megállapításakor – e dokumentum rendelkezéseit ők vehetik figyelembe. Ugyanígy fontos az Ajánlás tanulmányozása a felek és *jogi képviselőik* számára. A modern eszközökkel létrejött választottbíróági kikötéseknek az eljárás vagy a végrehajtás során történő eredményes *elismertetése*, vagy annak *meghiúsítása* (attól függ, melyik fél képviseletét látják el) az ügyvédek tájékozottságát igényli és dicsérheti. Az Ajánlás nemzetközi alkalmazása – közzétett jogesetek révén – nyilván nyomon követhető lesz a szakfolyóiratokban is. Jelen munkával egyelőre a tájékoztatást szerettem volna szolgálni.

MELLÉKLET 1.

**UNCITRAL Model Law on International Commercial
Arbitration 1985
With amendments as adopted in 2006**

[...]

Article 34.

Application for setting aside as exclusive recourse against arbitral award

- (1) Recourse to a court against an arbitral award may be made only by an application for setting aside in accordance with paragraphs (2) and (3) of this article.
- (2) An arbitral award may be set aside by the court specified in article 6 only if:
- (a) the party making the application furnishes proof that:
 - (i) a party to the arbitration agreement referred to in article 7 was under some incapacity; or the said agreement is not *20 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration* valid under the law to which the parties have subjected it or, failing any indication thereon, under the law of this State; or
 - (ii) the party making the application was not given proper notice of the appointment of an arbitrator or of the arbitral proceedings or was otherwise unable to present his case; or
 - (iii) the award deals with a dispute not contemplated by or not falling within the terms of the submission to arbitration, or contains decisions on matters beyond the scope of the submission to arbitration, provided that, if the decisions on matters submitted to arbitration can be separated from those not so submitted, only that part of the award which contains decisions on matters not submitted to arbitration may be set aside; or
 - (iv) the composition of the arbitral tribunal or the arbitral procedure was not in accordance with the agreement of the parties, unless such agreement was in conflict with a provision of this Law from which the parties cannot derogate, or, failing such agreement, was not in accordance with this Law; or
 - (b) the court finds that:
 - (i) the subject-matter of the dispute is not capable of settlement by arbitration under the law of this State; or
 - (ii) the award is in conflict with the public policy of this State.

(3) An application for setting aside may not be made after three months have elapsed from the date on which the party making that application had received the award or, if a request had been made under article 33, from the date on which that request had been disposed of by the arbitral tribunal.

(4) The court, when asked to set aside an award, may, where appropriate and so requested by a party, suspend the setting aside proceedings for a period of time determined by it in order to give the arbitral tribunal an opportunity to resume the arbitral proceedings or to take such other action as in the arbitral tribunal's opinion will eliminate the grounds for setting aside.

[...]

Article 36.

Grounds for refusing recognition or enforcement

(1) Recognition or enforcement of an arbitral award, irrespective of the country in which it was made, may be refused only:

(a) at the request of the party against whom it is invoked, if that party furnishes to the competent court where recognition or enforcement is sought proof that:

(i) a party to the arbitration agreement referred to in article 7

was under some incapacity; or the said agreement is not valid under the law to which the parties have subjected it or, failing any indication thereon, under the law of the country where the award was made; or

(ii) the party against whom the award is invoked was not given proper notice of the appointment of an arbitrator or of the arbitral proceedings or was otherwise unable to present his case; or

(iii) the award deals with a dispute not contemplated by or not falling within the terms of the submission to arbitration, or it contains decisions on matters beyond the scope of the submission to arbitration, provided that, if the decisions on matters submitted to arbitration can be separated from those not so submitted, that part of the award which contains decisions on matters submitted to arbitration may be recognized and enforced; or

(iv) the composition of the arbitral tribunal or the arbitral procedure was not in accordance with the agreement of the parties or, failing such agreement, was not in accordance with the law of the country where the arbitration took place; or 4The conditions set forth in this paragraph are intended to set maximum standards. It would, thus, not be contrary to the harmonization to be achieved by the model law if a State retained even less onerous conditions.

- (v) the award has not yet become binding on the parties or has been set aside or suspended by a court of the country in which, or under the law of which, that award was made; or
 - (b) if the court finds that:
 - (i) the subject-matter of the dispute is not capable of settlement by arbitration under the law of this State; or
 - (ii) the recognition or enforcement of the award would be contrary to the public policy of this State.
- (2) If an application for setting aside or suspension of an award has been made to a court referred to in paragraph (1)(a)(v) of this article, the court where recognition or enforcement is sought may, if it considers it proper, adjourn its decision and may also, on the application of the party claiming recognition or enforcement of the award, order the other party to provide appropriate security.

MELLÉKLET 2.

Recommendation

regarding the interpretation of article II, paragraph 2, and article VII, paragraph 1, of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, done in New York, 10 June 1958, adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on 7 July 2006 at its thirty-ninth session¹

The United Nations Commission on International Trade Law,

Recalling General Assembly resolution 2205 (XXI) of 17 December 1966, which established the United Nations Commission on International Trade Law with the object of promoting the progressive harmonization and unification of the law of international trade by, inter alia, promoting ways and means of ensuring a uniform interpretation and application of international conventions and uniform laws in the field of the law of international trade,

Conscious of the fact that the different legal, social and economic systems of the world, together with different levels of development, are represented in the Commission,

Recalling successive resolutions of the General Assembly reaffirming the mandate of the Commission as the core legal body within the United Nations system in the field of international trade law to coordinate legal activities in this field,

Convinced that the wide adoption of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, done in New York on 10 June 1958,² has been a significant achievement in the promotion of the rule of law, particularly in the field of international trade,

Recalling that the Conference of Plenipotentiaries which prepared and opened the Convention for signature adopted a resolution, which states, inter alia, that the Conference “considers that greater uniformity of national laws on arbitration

¹ Issued in Official Records of the General Assembly, Sixty-first Session, Supplement No. 17 (A/61/17), annex II.

² United Nations, *Treaty Series*, vol. 330, No. 4739.

would further the effectiveness of arbitration in the settlement of private law disputes”,

Bearing in mind differing interpretations of the form requirements under the Convention that result in part from differences of expression as between the five equally authentic texts of the Convention,

Taking into account article VII, paragraph 1, of the Convention, a purpose of which is to enable the enforcement of foreign arbitral awards to the greatest extent, in particular by recognizing the right of any interested party to avail itself of law or treaties of the country where the award is sought to be relied upon, including where such law or treaties offer a regime more favourable than the Convention,

Considering the wide use of electronic commerce,

Taking into account international legal instruments, such as the 1985 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration,³ as subsequently revised, particularly with respect to article 7,⁴ the UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce,⁵ the UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures⁶ and the United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts,⁷

Taking into account also enactments of domestic legislation, as well as case law, more favourable than the Convention in respect of form requirement governing arbitration agreements, arbitration proceedings and the enforcement of arbitral awards,

Considering that, in interpreting the Convention, regard is to be had to the need to promote recognition and enforcement of arbitral awards,

³ Official Records of the General Assembly, Fortieth Session, Supplement No. 17 (A/40/17), annex.I, and United Nations publication, Sales No. E.95.V.18.

⁴ Ibid. *Sixty-first Session, Supplement No. 17 (A/61/17)*, annex. I.

⁵ Ibid. *Fifty-first Session, Supplement No. 17 (A/51/17)*, annex. I, and. United. Nations publication, Sales No. E.99.V.4, which contains also an additional article 5 bis, adopted in 1998, and the accompanying Guide to Enactment.

⁶ Ibid. *Fifty-sixth Session, Supplement No. 17* and corrigendum. (A/56/17 and. Corr. annex. II, and United Nations publication, Sales No. E.02.V.8, which contains also the accompanying Guide to Enactment.

⁷ General Assembly. resolution. 60/21,. Annex.

1. *Recommends* that article II, paragraph 2, of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, done in New York, 10 June 1958, be applied recognizing that the circumstances described therein are not exhaustive;
2. *Recommends also* that article VII, paragraph 1, of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, done in New York, 10 June 1958, should be applied to allow any interested party to avail itself of rights it may have, under the law or treaties of the country where an arbitration agreement is sought to be relied upon, to seek recognition of the validity of such an arbitration agreement.

A VÁLASZTOTTBÍRÁSKODÁS FEJLŐDÉSE MAGYARORSZÁGON

KECSKÉS LÁSZLÓ D.SC.

tanszékvezető egyetemi tanár (PTE ÁJK)

A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara
mellett szervezett Választottbíróság elnöke

Bánrévy Gábor szakmai tevékenységét két évtizede ismerem és nagyra értékelem. Az 1990-es évek elején, mint kormánytisztviselőt ismertem meg. Ebben az időszakban az Európai Közösségekkel folytatott társulási tárgyalásaink előkészítésében működünk együtt, majd pedig a választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. számú törvény kodifikációja során is együtt dolgoztunk. Amikor az 1990-es évtized derekán választottbíró lettem, és hamarosan tagja lettem az elnökségnek is, azt vettem észre, hogy ha valamilyen munkát el kellett végezni, akkor az elnökség részéről általában ő volt az, aki ténylegesen dolgozott. Mindezt önként vállalva, örömmel, nagy szaktudással és imponáló, csendes nyugalommal tette. Jogtanári tevékenységére is volt némi rálátásom, jóllehet a jogi felsőoktatásban egymástól földrajzilag viszonylag távol dolgoztunk. Azon idősebb kollegáim esetében, akik szakmai pályafutásuk során több területen is dolgoztak, valamelyik érdeklődési területük általában fölé került a többinek, és így jellegadóvá vált. Bánrévy professzor esetében a három említett szakmai és karrierirány összhangot mutat, arányosan egészíti ki egymást. A választottbíráskodás magyarországi fejlődésében évtizedek óta meghatározó a szerepe. Ünneplésére és az előtte való tisztelgésre így aztán nem volt nehéz témát választanom.

2009-ben ünnepli a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő Állandó Választottbíróság fennállásának 60. évfordulóját, bár szerintem az intézmény ennél sokkal idősebb, legalább 120 éves. Az 1800-as évek végétől, a jogelődök tevékenységét is számítva, majdnem folyamatos volt a működésünk.

Kétségtelen, hogy igazán tisztán 1949 óta folyamatos a Választottbíróságunk működése. 1949 nem volt dicsőséges időpont a magyar történelemben, ennek ellenére nagyon sok szervezet Magyarországon 1949-ben jött létre, vagy 1949-ben alakult újjá. Így volt ez a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara jogelődjével is, és így volt például a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságával is. 1949-ben újraindult, újraszerveződött a választottbíráskodás Magyarországon.

A választottbíráskodás régóta alkalmazott igazságszolgáltatási tevékenység. Kínában már több ezer évvel ezelőtt felfedezhetők a nyomai. Már időszámításunk előtt létezett Kelet-Ázsiában egy közvetítő, illetve egyeztető eljárás jellegű vitarendezési mód, amelyet a választottbíráskodás korai megjelenési formájának tekinthetünk. A kínai filozófia meghatározó módon hatott az eljárás menetére. A konfucionizmus és a taoizmus közös abban, hogy a harmóniára, az egyszerű megoldásokra törekszik. Ennek a felfogásnak felelt meg az a gyakorlat, hogy „éles” jogviták helyett az érdeellentéteket egyezséggel próbálták rendezni.¹ Az ókorral foglalkozó egyes jogtörténészek szerint a Római Birodalom történetében régebbre nyúlnak vissza a választottbíráskodás gyökerei, mint az állami bíráskodásé. Korábban működtek választottbírók, azaz arbiterek, mint állami bírók (*praetorok*). Szerződésekben, esetenként szerződések mellékegyezményeiben utalták a szerződéskötők vitás ügyeiket a választottbírók hatáskörébe. A választottbírók egy részének szerepét később a kiterjedő római birodalmi állami igazságszolgáltatás átvette. A XII-XIII. század híres elméleti jogászainak, a glossátoroknak a tevékenysége is közel állt a választottbírókéhoz. Jelentős kereskedelmi ügyekben is adtak jogi tanácsokat és szakvéleményeket. Jogi munkájuk a választottbírói és a jogtudósi szerepek között mozgott. Az északolasz városállamok élénk kereskedői világában, majd a későbbi középkor híres nagy vásáraiban is fontos szerep jutott a különböző választottbíróságoknak. Gyorsabban, szakszerűbben, a kereskedelem szempontjait jobban megértve döntöttek a bonyolult ügyekben, mint az abban az időben nehezebben elérhető királyi bíróságok.

A mai választottbírói eljárás előképével a római jogban is találkozunk. A Digesták I. fejezetének 8. szakasza szól a „De receptis”-ról. A választottbírói döntésnek (*arbitrium*) ekkor még nem volt ítéleti ereje. Ezzel kapcsolatban Fabinyi Tihamér megállapítja: „A klasszikus római jogban a választottbírói szerződéssel és ítélettel szemben tanúsított azt a magatartását, hogy ezeknek közvetlen joghatályt nem tulajdonít, némelyek azzal magyarázzák, hogy eredetileg az *arbiter* feladata nem annyira az ítélezésben, a jogvita eldöntésében, mint inkább a vita megelőzésében, a felek békés kiegyeztetésében állott, amely hivatásának a *compromissum* közvetlen kötelező hatály nélkül, az *arbiter* pedig kényszerítő hatalom hiányában is megfeleltethető.” Justinianus Codex II. fejezetének 56. pontja szerint azonban az *arbitrium* alapján teljesítésre lehetett perelni; ha a választottbírói megállapodást, a *compromissumot* a felek egyedül vagy az *arbiterrel* együtt vagy csak az utóbbi esküvel megerősítették és e ténnyől okiratot vettek fel.²

¹ Ld. HORVÁTH ÉVA – KÁLMÁN GYÖRGY: *Nemzetközi eljárások joga – A kereskedelmi választottbíráskodás*. Budapest: Osiris Kiadó, 1999. 46.

² Ld. HORVÁTH–KÁLMÁN i. m. 46–47.

A XI. századra teszik azoknak a „törvényszékek” -nek a keletkezését, amelyek a kereskedők egymás közötti jogvitáiban döntöttek. A találó angol megnevezés, a „poroslábúak bírósága” (*court of piepowders*), olyan döntéshozatali fórum, amelynél a kereskedők maguk közül választott, a szükséges szakértelemmel rendelkező „kollégáikat” kérték fel arra, hogy üzleti kapcsolataikból származó vitáikat eldöntsék. A középkorból és a korai újkorból is több választottbíráskodásra történő utalás maradt ránk. Ide tartozik pl. az angol Year-Books 1374. évi évfolyama, amely a választottbíráskodásról szól. Érdekes, hogy Dél-Amerikában is találkozunk több középkori választottbírásságra vonatkozó törvénnyel (Chilében a spanyol VIII. Alfonz 1213-ban kelt rendelete; Braziliában 1514-ben Manoel király bocsátott ki választottbíráskodásra vonatkozó törvényt). A XVII. században Dániában és Svédországban hoztak választottbíráskodásra vonatkozó jogszabályt. Az 1734. évi svéd végrehajtási törvény rendelkezik először a választottbírássági ítéletek végrehajtásáról.³

Európában egészen a XVIII. század elejéig a céhekbe tömörült iparosok és kereskedők követték azt a gyakorlatot, hogy jogvitáikat nem a királyi bíróságokkal, hanem a választottbíróként tevékenykedő tekintélyes céhmesterekkel döntették el. Az Amerikai Egyesült Államokban a XVIII. századtól népszerűsítik ezt az eljárási módot, amely egészen a XX. századig főleg az angolszász jogterületen terjedt el. Angliában 1889-ben hozzák meg az English Arbitration Act-et, amely szerint a felek korábban megkötött választottbírássági kikötésükhöz kötve voltak. A kontinentális jogokban viszonylag később születik meg a „modern” törvényi szabályozása a választottbíráskodásnak (Franciaország 1925, Németország 1877).⁴

Magyarországon is régre nyúlnak a választottbíráskodás gyökerei. Az első emlék érdekes módon egy büntető ügyből való. Szent István II. dekrétumának 16. cikke, egy büntető tényállásra utalva azt a rendelkezést tartalmazta, hogy „a 110 aranypérez büntetésből 10 aranypérez pedig adassék az *arbitereknek* és a *mediátoroknak* közösen”.⁵ A választottbírák eredetileg nem ítélezésre hivatott

³ Uo.

⁴ Uo.

⁵ LD HARMATHY, ATTILA: Questions of arbitration in the Hungarian law. *Rotondi, Inchieste di diritto comparato*, vol.8. Arbitration, Milano, 1991. 181–189.; HAJNIK IMRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád és vegyesházi királyok alatt*. Budapest, 1899. 408–411.; FABINYI TIHAMÉR: *A választott bíráskodás*. Budapest, 2. kiadás. 1926. 23–24.; BOÓC, ADÁM: A Brief Introduction to Hungarian Arbitration Law. *Acta Juridica Hungarica* 49, No. 3, 2008. 352.; FRANK IGNÁC: *A közigazság törvénye Magyarhonban*. Buda, 1846. I. kötet. 30–31.; WENZEL, GUSZTÁV: *A magyar és erdélyi magánjog rendszere*. Buda, 1863. I. kötet. 432–433.; FÉLEGYHÁZI ÉLEK: *A tőzsdei bíráskodás*. Budapest, 1904. 8.; JULOW JENŐ: *A választottbírásságokról és a kereskedelmi és iparkamarák szerepéről a választottbírásságok alakítása körül*. Miskolc, 1926. 11.; ÚJLAKI GÉZA: *A választottbíráskodás kézikönyve*. Budapest, 3. kiadás. 1943. 568–569.; RÁCZ, ATTILA: *Courts and tribunals. A comparative survey*. Budapest, 1980. 44–48.;

„bírák”, hanem csupán egyeztetők, békéltetők voltak.⁶ Nagyon kifejező, expresszív módon „fogott bírónak” hívták annak idején a választottbírókat, a felek által fogott bírónak. Nem önállóan működtek, hanem a királyi bírónak és a közjegyzők jogelődjein, a hiteles helyeken keresztül leveleztek, bírászkodtak.

Már a XIII. és XIV. században is bevett gyakorlat volt, hogy a felek választott („fogott”) bírák ítéletében egyeztek meg.⁷ Ők a felek szerződése alapján jártak el, de szerepüket és eljárási módjukat tekintve, „valóságos” bírák voltak. Nemcsak az egyszerűbb, kétségtelenül a felek szabad rendelkezése alá tartozó perekben, hanem a legkülönbözőbb „súlyos” ügyekben is ítéleztek, mégpedig „hason bizonyítékok u. m. okmányok, eskü stb. alapján, mint a rendes bíróság”.⁸ Eljárásuk „mindenik fél részére külön-külön kiküldött hiteles hely bizonyossága előtt”, tehát nyilvánosan folyt le. Jellemző volt, hogy ítéletükről és eljárásukról jelentést kellett adniuk vagy közvetlenül a per rendes bírójának, vagy valamely hiteles helynek, személynek, vagy pedig a megyének.⁹

Az ügyeldöntés gyorsaságának biztosításáról is a felek gondoskodtak. Gyakran azzal a kikötéssel, hogy „a bírák az ítélet meghozatala előtt helyeikből fel ne keljenek”.¹⁰ Ez a kitétel élénken emlékeztet egy középkori (az 1305. évből származó) német esetre, amelyben a választott bírónak kötelességük volt, hogy Bielefeld városából Herfordba és vissza utazzanak (valószínűleg rapidíjakkal) mindaddig, amíg egy méltányos döntésben meg nem egyeznek.¹¹

Választottbíróként esetenként feltűnt az esztergomi és a kalocsai érsek, a nyitrai és a csanádi püspök, a szebeni prépost, a király, a nádor, az alnádor, az országbíró, az alországbíró és a királyné ajtónállómestere is. A valódi ítélezési szakmai munkát azonban többnyire a velük együtt eljáró *protonotariusok*, azaz „első-jegyzők” végezték. Nagy jelentősége volt a középkori eljárásokban a peregyezésnek, melyet rendszerint a felek választotta un. fogott bírók közvetítették.

Különösen gyakran kérték fel a kúriában megvitatott súlyos ügyek eldöntésére Ugali Pál mestert. Az ítélmester főpapok és bárók előkelő társaságában ítélezett olyan fontos ügyekben, mint pl. Krasznahorka és Berzete váruradalmak sorsa vagy a Baziniak osztálya. Fogott bírótársai közt megtaláljuk az alországbírót, sőt egy alkalommal az országbírót is.

HORVÁTH-KÁLMÁN i. m. 81–83.; KECSKÉS, LÁSZLÓ: The Development of Hungarian Arbitration Law. *Croatian Arbitration Yearbook*, Volume. 15. (2008) Zágráb, 205–226.

⁶ Ld. FABINYI i. m. 23.

⁷ Uo.

⁸ Ld. HAJNIK i. m. 409–410., idézi FABINYI i. m. 23.

⁹ Ld. FABINYI i. m. 23. old.

¹⁰ Ld. HAJNIK i. m. 409., idézi FABINYI i. m. 24.

¹¹ Ld. FABINYI i. m. 24.

Ebben az esetben vele ítélkezett nádori kollégája, Teremhegyi Miklós mester is, akit más alkalommal is felkértek arbiternek. Ugyancsak döntött el nehéz pereket Szepesi Jakab mester, egy alkalommal az országbíró és a nyitrai püspök társaságában, máskor kollégájával, Chernelfia Istvánnal együtt. Nádori közgyűlésen is megtették – másokkal együtt – fogott bírónak, majd ítéletéről a nádornak tett jelentést, és az ő nevében állított ki oklevelet. (A jelentést a későbbi példákra gondolva fiktívnek tehetjük fel; valószínűleg elejétől végig a *protonotarius* járt el.) Szepesi protonotarius, Lukács mester is kapott fogott bírói felkérést, s egyúttal királyi parancsot az eljárásra. Végül főpapok és főurak egész sora mellett *arbiter* szerepet töltött be Nagy Péter és Sörnyei Mihály is, mindketten évekkel *protonotariusi* hivataluk letétele után. Az utolsó eset, melyben a főpapok között ott ült az esztergomi érsek, a főurak közt pedig a nádor is a *protonotariusok* szakértelmének, jogtudásának megbecsülését bizonyítja.¹²

Míndezen az esetek – Lukács mesterét kivéve – még semmit sem mondanak az ítélőmesterek joghatóságának kialakulásáról. Hiszen a felek azt „fogták” bírónak akinek becsületességében és tapasztalatában megbíztak. Fontos volt azonban az *arbiterek* előkelősége is. Jelentős dolog, hogy a volt „első jegyzőket” méltónak tartották a főpapokkal és bárókkal való együttítélkezésre. Sőt az 1370-es években talán már rangsorukról is elárul valamit Opolei László nádor ítéletlevele, mely az elődje Zemplén megyei közgyűlésén kiküldött *arbitereket* sorolja fel. István kalocsai érsek és Pál szebeni prépost mellett három magister volt köztük. Szepesi Jakab nádori, Sörnyei Mihály országbírói és Chernelfia István volt országbírói *protonotarius*. Hahóti Miklós alnádort csak a gyakorlati jogászok után sorolja fel az oklevél. A fogott bírói működésnél a joghatóság kialakulása szempontjából jelentősebbek azok az esetek, amelyekben a protonotariusok a kúria bírói tanácsának tagjaként léptek fel. Ebben tudomásunk szerint Ugali Pál volt az első. Nádori kollégájával, Teremhegyivel már 1346-ban ott ült a tárnokmester tanácsában, mellettük a számos főúr között maga a nádor és az alországbíró is helyet foglalt. A következő években az országbíró tanácsába rendszeresen meghívta, főméltóságok és nagybirtokosok (nem egyszer a nádor) mellé Teremhegyi Miklós nádori ítélőmestert és – ha az udvarban tartózkodott – Ugali Pált, a nádor pedig alkalomadtán az utóbbit, az országbíró protonotariusát. Teremhegyi később Szepesi Jakabbal az országbírónak, Szepesi meg – már a nádor szolgálatában – Chernelfia Istvánnal

¹² Ld BÓNIS GYÖRGY: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971. 71–72.

a királynak volt bírótársa. Az utóbbi kettő viszonylatában is megfigyelhetjük, hogy a nádor bevonja a tanácsba az országbíró ítélőmesterét és a magát is, ha másfelé nincs elfoglalva.¹³

A példákból kitűnik, hogy az ítélőmesterek a XIV. században még nem gyakoroltak joghatóságot a maguk személyében. Téves lenne azonban őket csak kancelláriai feladatok ellátóinak tekinteni. Bírói funkciókat is elláttak, a század folyamán egyre növekvő mértékben. A pecsétek kezelése révén uruk nevében perccselekményeket rendeltek el és hajtottak végre.¹⁴

A jogirodalomban hosszú idő óta vitatott kérdés, hogy a választottbíráskodás anyagi jogi vagy eljárásjogi jellegű intézmény-e. A kérdésre különféle válaszok születtek, attól is függően, hogy a válaszadó milyen jogi tradíciókon nevelkedett. Franciaországban hosszú ideig anyagi jogi jellegűnek tekintették a választottbíráskodást. Az ottani felfogás szerint a választottbírói szerződés és a vele egységet képező választottbírói ítélet együttesen tulajdonképpen egy olyan egyezséget jelenít meg, amit a választottbírók kötöttek a felek közös meghatalmazottjaiként. Csak az állami bíróság által kiadott végrehajtási lap kiállítását követően nyerik el a választottbírói ítéletek az állami bírósági ítéletekkel azonos „jogi értéket”. Németországban a korábbi anyagi jogi felfogást 1887 körül váltotta fel az eljárásjogi jellegű támogató nézet. Érdekes a svájci szemlélet, amely a legrégebben tekinti eljárásjogi jellegűnek a választottbíráskodást. Ennek a gyakorlati oka az volt, hogy az anyagi jogszabályok elfogadása a svájci szövetségi törvényhozás hatáskörébe tartozott, míg az eljárásjogi rendelkezések meghozatalára a kantonoknak volt joguk. Svájcban a választottbírói ítélet elismeréséhez és végrehajtásához nincs szükség külön eljárásra.¹⁵

A választottbírói szerződést a felek vagy már bekövetkezett, vagy esetleges jövőbeni jogvitájuk eldöntésére kötik. Az első esetben a vita keletkezésekor még nincs választottbírói szerződés a felek között, azt éppen a vita eldöntése érdekében kötik meg (*compromissum*), a második esetben pedig szerződés (*clausula compromissoria*) van, vita azonban még nincs a felek között, sőt a választottbírói ítéletet többnyire abban a reményben kötik ki a felek, hogy a kikötés alkalmazására nem is kerül sor.¹⁶

A választottbírói szerződés jogi természete vitatott a magyar jogi szakirodalomban. A választottbírói szerződést általában egy olyan szerződésfajtának tekintik, amely nem vonható egyik nevesített szerződés típus fogalmi körébe sem. Egyes elemei rokonságot mutatnak az egyességgel, a jogválasztásra

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Ld. HORVÁTH–KÁLMÁN i. m. 45–46.

¹⁶ Ld. OKÁNYI ZSOLT: *Választottbíráskodás Magyarországon belföldi és nemzetközi ügyekben*. Budapest: Alapszín Kiadó, 2009. 13.

vonatkozó megállapodással és az eljárási jogi ügyletekkel. Azt is kiemelik, hogy más szerződéshez (szerződésekhöz) kapcsolódik és összefügg a választottbírói szerződéssel. Újlaki László és Okányi Zsolt szerint a választottbírói szerződés a polgári jogon belül a vegyes szerződések kategóriájába tartozó, de önálló-sodott *sui generis* szerződési típus.¹⁷

A választottbírói szerződés (*receptum*) ezzel szemben nem más, mint a felektől származó felhatalmazás választottbírói tevékenység végzésére. Amíg tehát az állami bíró az állam felségjogából származtatja ítélezési jogkörét, addig a választottbíró a felek megbízásából nyeri bírói hatalmát.¹⁸

Fabinyi Tihamér szerint a választottbíráskodás vegyes jellegű jogintézmény, amely polgári jogi elemeket is tartalmaz. A feleknek a választottbírói megállapodás alapján nemcsak joga, de e szerződésből folyó köteleessége is pl. a választottbíró jelölése. Ugyanakkor „[...] tartalmát és hatásait illetően elsősorban processuális jellegű ...” – írja Fabinyi. Magyary szerint „A választott bírói eljárás [...] kizárólag a felek s a bíróként eljáró személyek magánjogi ügylete-in alapszik, s egészen más jogi természetű, mint a polgári per.” Ugyanakkor Magyary sem vitatja a választottbírói ítélet eljárásjogi kihatásait. Horváth Éva és Kálmán György álláspontja szerint a választottbíráskodás mind az anyagi jog, mind az eljárási jog elemeit magában foglalja. Az anyagi jellegű kötelezettségek létét húzza alá például az a jellemző, hogy a feleknek választottbírókat kell jelölniük, akinek honoráriumát rendszerint előre letétbe helyezik. Ugyanakkor nem vitatható az a fentebb említett vélemény, hogy a választottbírói eljárás eredményeként létrejött döntés az anyagi jogi kihatásokon túl eljárásjogi következményekkel (pl. *res iudicata*) jár.¹⁹

Magyarországon választottbírói szerződésnél csak a XVIII. században akadunk a közvetlen joghatás első biztos nyomára. Az a fél, aki a választottbírói szerződés ellenére a rendes bíróság előtt perelt, kifogást emelhetett a kereset neme (*genus actionis vulgo institutum*) ellen, aminek következtében nem a felperes keresetét érdemben elutasító, hanem úgynevezett „leszállító ítéletet” hoztak (leszállító kifogás *exceptio condescensoria*). Ez az ítélet nem vonatkozott az ügy érdemére, így arra nézve nem is teremtett ítélt dolgot, hanem csupán a „per leszállását”, megszűnését eredményezte.²⁰

Magyarországon a választottbírói szerződésnek a rendes perutat kizáró negatív hatását már a XVIII. században, sőt valószínűleg már jóval korábban is elismerték. Viszont semmi nyoma sincs annak, hogy a *compromissum*nak pozitív hatása is lett volna. Azaz nincsenek arra vonatkozó feljegyzések, hogy

¹⁷ Ld. ÚJLAKI LÁSZLÓ: Választottbírói szerződés jogági elhelyezettsége és tipológiája. *Jogtudományi Közlöny*, 1991/11. 225.; OKÁNYI i. m. 13.

¹⁸ Ld. OKÁNYI i. m. 14.

¹⁹ Ld. HORVÁTH–KÁLMÁN i. m. 45–46.

²⁰ Ld. FABINYI i. m. 25.

ellenérdekű felet akár a bíróválasztásra, akár az eljárás előmozdítására kényszeríteni lehetett volna. Fenmaradt okmányok arra mutatnak, hogy jogunk nem tekintette érvénytelennek az olyan választottbíróági szerződést, amelyben a bírák személy szerint nem voltak megnevezve. Ezért a bírák megválasztásának biztosítása érdekében, a felek csak bírság, vagy egyéb szankció kikötése által segíthettek magukon. Ez lehetett az egyik oka annak, hogy az ilyen kikötések évszázadok multával sem mentek ki a gyakorlatból.²¹

A választottbíróági ítéletet már a XVIII. század elején, sőt a XVII. században keletkezett törvényeink is valóságos bírói ítéletnek tekintették. Különlegessége csupán abban nyilvánult meg, hogy jogorvoslatnak ellene csak kivételes esetben volt helye. Csak akkor, ha ezt a felek szerződésben kikötötték. Világosan mutatja ezt az 1729. évi dekrétumnak a nem fellebbezhető ügyekről rendelkező 30. cikkelye. Hasonlóan rendelkezett az 1662. évi 31. törvénycikk 1. §-a is, amely szerint királyi kegyelemmel perújításnak birtokon kívül minden ügyben helye van, kivéve azokat az ügyeket, amelyek eldöntésére a felek választottbírói szerződéssel bírákat jelöltek ki, és az ítélet elleni jogorvoslatot kizárták.

Feltételezhető, hogy e törvények a gyakorlatban már jóval korábban kifejlődött elveket kodifikáltak. Valószínű, hogy a választottbíróági ítélettel lezárt ügynek perújítással történő megtámadása már Werbőczy korában is ugyanazon megítélés alá eshetett, mint a rendes bírói ítélettel eldöntött ügy perújítása. Mindkét esetben „patvarkodásnak” minősült a megtámadás, és az ellenfelet perszűntető kifogás (*exceptio peremptoria*) illette meg.

Hagyomány az, hogy az állandó választottbíróóságok, vagy gazdasági kamarákhoz, vagy tőzsdékhez kapcsolódnak. Magyarországon az első gazdasági kamara 1811-ben Fiumében jött létre, három éven keresztül működött. Ettől az időponttól kezdve, ha megszakításokkal is, de bizonyos kamarai állandó választottbíróági tevékenység fellelhető Magyarországon. Tőzsde először 1854-ben létesült, a Lloyd's hozott létre egy gabonatőzsdét Budapesten. Ennek tevékenységéhez 1862 óta kapcsolódik a választottbíráskodás. 1864. január 18-án a budapesti árutőzsde mellett alapították meg az első hazai szervezett választottbíróóságot. De nem csak a budapesti árutőzsdei forgalomhoz kapcsolódott választottbíróóság, hanem a vidéki termény-és gabonacsarnokok mellett is léteztek ilyen jogvitarendező fórumok. Az idő előrehaladtával a választottbíróóságok között egyre nagyobb specializálódás következett be. Azok ugyanis eltérő ügycsoportokra szakosodtak. Voltak a nemesfém-és drágakőcsarnok mellett is külön választottbíróóságok. A mérnöki kamara mellett is működött intézményes választottbíróóság. Ennek hatáskörébe a mérnökök díjazásával kapcsolatos vitás ügyek tartoztak. Egyes más fórumok, bár nem voltak önálló, szervezett választottbíróóságok, az intézményesülés felé haladtak azzal,

²¹ Ld. FABINYI i. m. 26.

hogy egy-egy szakmai szervezet keretében, választottbírói névjegyzékkel és eljárási szabályzattal rendelkeztek. Ilyeneket működtettek például a faiparosok, az ingatlanközvetítők, a könyvkiadók és a könyvkereskedők, sőt létezett filmszakmai döntőbíróóság is.²² 1900 körül Magyarországon évente már hozzávetőleg 2000 ügy tartozott választottbírói útra. Ez az ügymennyiség annak idején nagyon jelentős volt.²³

Magyarországon a lassú gazdasági fejlődés bizonyítékeként a céhek még a XIX. században is erősek voltak. A kereskedelem szabadságát az 1840. évi XVI. törvénycikk, míg az ipar szabad lehetőségét az 1872. évi VIII. törvénycikk mondta ki. A céhek 1872-ben erejüket veszítették. A működését 1814-ben befejező fiumei kamarát követően az újabb kereskedelmi kamarák 1848-ban jöttek létre. Egy ideiglenes kamarai törvénytervezet is elkészült, azonban a forradalom és szabadságharc leverésének következtében e törvény megszavazására nem került sor, hanem az osztrák kormány 11 területi kereskedelmi kamarát szervezett Magyarországon. Ezek közül a legfontosabb a Pest megyei Kereskedelmi Kamara volt. Ennek célja volt, hogy tagjainak még a vitarendezés területén is segítséget nyújtson; ennél fogva a választottbíráskodás a Kamara keretein belül működött. Ez a tevékenység azonban nem tudott igazi jelentőségre szert tenni.²⁴

1868-ban a VI. sz. törvénycikk meghatározta a kamarák feladatait, kimondva, hogy ezek célja a kereskedelem és ipar közvetlen eszközökkel történő támogatása és segítése. Ezt a definíciót úgy értelmezték, hogy ez nem engedélyezi a kamaráknak állandó, intézményes választottbíróóságok szervezését. E kérdésben az 1868. évi LIV. és az 1911. évi I. tv. (Pp.) sem hozott változást.²⁵

A kiegyezést követő igazságszolgáltatási reform során a Deák Ferenc által inspirált és a későbbi híres büntetőjogász, igazságügyi helyettes államtitkár Csemegi Károly által szerkesztett 1868. évi LIV. törvénycikk mondta ki először kifejezetten a választottbírói ítélet végrehajthatóságát, valamint azt is, hogy a választottbírói szerződésben (*compromissumban*) meg nem nevezett választottbíró megválasztása érdekében az érdekelt fél a rendes bírósághoz fordulhatott.²⁶

Az 1868. évi LIV. törvénycikknek a választottbíráskodással kapcsolatos rendelkezései a következők voltak:

²² OKÁNYI i. m. 33.

²³ Ld. HARMATHY i. m. 181–189.; HAJNIK i. m. 408–411.; FABINYI i. m. 23–24.; BOÓC i. m. 352.; FRANK i. m. I. kötet, 30–31.; WENZEL i. m. I. kötet, 432–433.; FÉLEGYHÁZI i. m. 8.; JULOW i. m. 11.; ÚJLAKI, GÉZA i. m. 568–569.; RÁCZ i. m. 44–48.; HORVÁTH–KÁLMÁN i. m. 81–83.; KECSKÉS i. m. 205–226.

²⁴ Ld. FÉLEGYHÁZI i. m. 8.; HARMATHY i. m. 182–183.

²⁵ Ld. JULOW i. m. 11., HARMATHY i. m. 183.

²⁶ Ld. FABINYI i. m. 35–36., HARMATHY i. m. 183.

„495. § A felek kölcsönös szerződés folytán választott bíróságra ruházhatják peres ügyeik eldöntését, azon esetek kivételével, melyekben az 53. §²⁷ szerint a rendes birói illetőségtől eltérésnek nincs helye.

496. § A szerződésnek, melyben a választott bíróság kikötöttet, mindig írásban szerkesztve, s abban a per tárgyának, valamint minden jogviszonynak, melyre a választott bíróság hatásköre kiterjed, tüzetesen kijelölve kell lennie.

497. § Az 56. §-ban foglalt azon körülmények, melyeknél fogva a rendszerinti bíróság tagjai bizonyos ügyekben részt nem vehetnek, a választott bírakra nézve is kizáró akadályt képeznek.

498. § Ha a felek közt a bírák személye iránt kölcsönös egyetértés létezik: a felek magában a szerződésben négy birót és egy elnököt neveznek meg.

499. § Ha választott bírósági eljárás a birói személyek előleges megnevezése nélkül kötöttet ki s a felek a birói személyekre nézve nincsenek egyetértésben: mindenik fél négy birót jelöljön ki, s erre a vonatkozó fél az ellenfél kívánatára a rendes bíróság (506. §) által 15 napi határidő kitűzése mellett, azzal a hozzáadással szólíttassék fel, hogy elmulasztás esetében a bíróság által fog történni a kijelölés.

A fél, s utóbbi esetben a bíróság, a jelöltek neveit, polgári állását és lakhelyét az ellenféllel tudatni tartozik.

500. § A választási, illetőleg kijelölési jogot több pertárs együttesen s csak annyi tagra nézve gyakorolja, a mennyi a 498. és 499. §-ban megállapított. Ha a pertársak a birói személyekre nézve egymás közt meg nem egyezhetnek: jelöltjeik közt a szavazatok többsége, ennek hiányában sorshuzás határoz.

501. § Mindenik félnek van joga az ellenfél, illetőleg a bíróság által kijelölt négy tag közül kettőt visszavetni, a nélkül, hogy a visszavetést indokolni tartoznék. A visszavetésnek 15 nap alatt van helye azon időtől

²⁷ 53. § Eltérésnek a rendes birói illetőségtől nincs helye:

a) telekkönyvi ügyekben;

b) hitbizományi ügyekben;

c) házassági s általában olyan ügyekben, melyek által házassági elválás czéloztatik;

d) olyan perekben, melyeknél távollevő vagy gyámság és gondokság alatti személyek vannak érdekelve.

számítva, a melyben a kijelölés a félnek tudtára adatott. Ha ezen határidő alatt visszavetési jogával nem élt az ellenfél: e jog magát a kijelölő felet, illetőleg a kijelölő bíróságot illeti. Az ekkép mindkét részről összesen fennmaradt négy tag képezi az 503. §-ban megnevezettekkel együtt a választott bíróságot.

502. § A választott bírák csak saját írásbeli nyilatkozatuk folytán kötelezethetnek a bírászkodás elvállalására.

503. § Elnököt a 499. § esetében, jegyzőt pedig minden esetben maguk a bírák választanak; a 497. és 502. §-ok szabályai az elnökre és jegyzőre nézve is alkalmazandók.

Ha az elnökre nézve szavazattöbbség nem jó létre, azt az 506. §-ban kijelölt birói közhatóság nevezi ki.

504. § A választott bíróságnak kötelessége 15 nap alatt elnököt választani, s egyetértés hiányában elnöknevezés végett az előbbi §-ban említett bíróságot megkeresni; az elnök megválasztása, illetőleg kinevezése után pedig ismét 15 nap alatt az eljárás módját a felekkel egyetértőleg megállapítani s az ügy folyamatba tétele iránt intézkedni.

Ha az eljárás módja iránt nem sikerül az egyetértés, az e részben fennálló szabályok alkalmazásának van helye.

505. § A törvénykezési rendtartás szabályai a jelen fejezetben foglalt eltéréssel a választott bíróság eljárásában is zsinórmértékül szolgálnak.

506. § Ha az eljárás folyamában kézbesítés, tanukihallgatás, szakértői vélemény vagy eskütétel szüksége forog fenn: ennek foganatosítása végett a választott bíróság azon rendes bírósághoz fordul, melynek illetőségéhez a per, választott bíróság esetén kívül tartoznék.

507. § A választott bíróság ülései nem nyilvánosak.

508. § A birói közhatósághoz intézett megkereséseket, úgy szintén a létrejött egyességet vagy hozott ítéletet s ezek kiadványait a választott bíróság minden tagja aláírni tartozik.

509. § A választott bíróság határozatai ellen felebbezésnek és perujításnak épen nincs, semmiségi panasznak pedig csak a 297. § 1. 2.

3. 8. 9. 14. 15. és 16.²⁸ pontja alatt elősorolt esetekben van helye.

510. § A választott bíróság a végrehajtást se el nem rendelheti, se nem foganatosíthatja; hanem azt a nyertes félnek a törvénykezési rendtartás általános szabályai szerint az 506. §-ban kijelölt birói közhatóságnál kell kieszközölnie.

511. § A választott bírósági eljárás befejeztével az összes periratok jelentés mellett, az 506. §-ban említett bíróságnál tételnek le.

512. § A választott bíróság szerződés hatályát veszti:

- a) ha a választott bíróság az 504. §-ban kitűzött idő alatt meg nem alakul;
- b) ha a felek az eljárás e nemétől kölcsönösen elállanak;
- c) ha az ügy, melyre a választott bíróság kikötve volt, akár ítélet, akár egyesség által elintéztetett.

Ha a választott bíróság valamely tagja az eljárás megindítása után, de az ügy eldöntése előtt meghalt, vagy a 497. § határozatához képest, avagy más akadálynál fogva a bíraskodás gyakorlására képtelenné válik, a bíróság kiegészítése a 499 s következő §-ok értelmében eszközölendő.”

Az állami bíróság rendszerének kiépülésével és kellő szabályozottságával átmenetileg visszaesett a választottbírói eljárások száma. Általában véve 1868 után a választottbíráskodás elvesztette jelentőségét. Ennek oka volt egyrészt az, hogy az új Pp. szabályok a rendes bírósági eljárás korábbi rendszerén javítottak, míg másrészt ezek a szabályok a választottbíráskodást bonyolultabbá tették.

A magyar jogrendszerben a választottbíráskodásra vonatkozó első átfogó szabályozást a korábbi igazságügy-miniszter, Plósz Sándor által készített 1911. évi polgári perrendtartás, az 1911.évi I. tc. tartalmazta. Ennek a jogszabálynak

²⁸ 297. § Semmiségi panasznak van helye:

1. ha valamely birói eljárás a törvényben kijelölt eseteken kívül hivatalból, vagy nem a jelen törvénykezési rendtartás szabályai szerint indított (7. §);
2. ha az ügy a polgári bíró hatósága alá épen nem tartozik (8. §);
3. ha nem az illetékes bíróságnál tétellett folyamatba az ügy, melyre nézve a törvény az illetőség szabályaitól eltérést nem enged (53. §);
8. ha a bíróság vagy annak valamely tagja ellen az 56., illetőleg az 57. § alapján tett kifogás figyelembe nem vétetett;
9. ha a bíróság a határozat hozatalánál nem volt szabályszerűleg alakítva (5. §);
14. ha felperesi vagy alperesi minőségben önképviselőre nem jogosított fél saját személyében lépett fel vagy idéztetett, s e hiba utólag sem hozatott helyre (11. §);
15. ha valamely fél nevében egy harmadik, felhatalmazás nélkül járt el (8. §);
16. ha alperes épen nem, vagy nem törvényszerűleg lett megidézve;

a XVII. címe szolt a választottbírásról huszonegy színvonalas szakaszban (767–788. §). A kódex számos olyan problémára is kitért, amelyről a hatályos választottbírási törvényünk nem rendelkezik. Ez a törvény a választottbírási bíróság által a maga számára megállapított díjazással szemben „felfolyamodást” tett lehetővé a rendes bírósághoz. A rendes bírósághoz lehetett fordulni akkor is, ha a Választottbírási bíróság a határozathozatallal indokolatlanul késlekedett. Ekkor a rendes bíróság az eljárás befejezésére határidőt tűzött, melynek eredménytelen elteltével a választottbírási szerződés hatályát veszítette. Választottbírási eljárást egyoldalú jogügylettel (pl. végrendelettel) is ki lehetett kötni.

Az 1911. évi I. törvényeknek a választottbíráskodással kapcsolatos rendelkezései a következők:

„767. § A választott bírósági szerződés csak úgy érvényes, ha írásba van foglalva, ha meghatározott vitás ügyre, vagy valamely meghatározott jogviszonyból jövőre keletkező vitás ügyekre vonatkozik, és ha a felek a szerződés tárgyáról szabadon rendelkezhetnek.

768. § Ha a választott bírósági szerződésben a választott bíró vagy a választott bíróság tagjai megnevezve nincsenek, és a választott bíróság alakítására a szerződés másként nem intézkedik, mindegyik fél egy-egy bírót választ. Pertársak együttesen választanak; ha a választandó személyben nem egyeznek meg, szavazatuk többsége, többség hiányában pedig sorshuzás dönt.

769. § Ha a felek a választás módjában megállapodnak, a bírák választását nevük, állásuk vagy foglalkozásuk és lakásuk megjelölésével, valamint a bíráskodásnak a választott bírák részéről történt elfogadását írásba kell foglalni.

770. § Mindegyik fél felhívhatja ellenfelét, hogy a felhívás vételétől számítandó tizenöt nap alatt választójogát gyakorolja. A felhívó félnek a felhívásban egyszersmind az őt megillető választójogot is gyakorolni kell. A választójog gyakorlása akként történik, hogy a fél a részéről választott bíró nevét, állását vagy foglalkozását és lakását, valamint a bíró elfogadó nyilatkozatát az ellenféllel közli.

Az ellenfél felhívása, valamint a bíróválasztás közlése, kir. közjegyző vagy járásbírási útján történik.

771. § Ha az a választott bíró, a ki nem a szerződésben lett megnevezve, meghal vagy a bíráskodást más oknál fogva nem gyakorolhatja, vagy

elvállalt kötelezettségének teljesítését megtagadja, a fél választójogát újból gyakorolja, és e jogának gyakorlására felhívható. (770. §)

772. § Ha a 770. § értelmében bíróválasztásra felhívott fél a felhívásnak eleget nem tesz, a felhívó fél a választott bírósági szerződéstől elállhat, vagy pedig rendes bíróságnál kérheti a választott bírónak ellenfele helyett leendő kinevezését. A bíróság a kérelem felől az ellenfél meghallgatása nélkül határozhat.

Ez a § abban az esetben is alkalmazandó, ha a fél, a ki választójogát már gyakorolta, felhívásra oly bírót választ, a ki a 774. § értelmében kizáratik, vagy elvállalt kötelezettségének teljesítését megtagadja.

773. § A választott bíró a bíraskodás elvállalására csak saját írásbeli nyilatkozata alapján kötelezhető. A megnevezését vagy választását tartalmazó irat aláírása írásbeli elfogadásnak tekintetik.

Mihelyt az elfogadó nyilatkozatot az ellenféllel közölték, a választott bíró alapos ok hiányában csak mind a két fél beleegyezésével léphet vissza.

Azt a választott bírót, a ki alapos ok nélkül a választás elfogadásából folyó kötelezettségének eleget nem tesz vagy teljesítésével késedelmeskedik, a rendes bíróság bármelyik fél kérelmére, az ő meghallgatása után, kétezer koronáig terjedhető pénzbírságban marasztalja. Az e kérdésben hozott végzés ellen felfolyamodásnak van helye.

Ezen felül az ilyen választott bíró az okozott költséget és kárt mind-egyik félnek megtéríteni köteles.

774. § Az 59. és a 61. §-ban említett okokból a választott bíró is kizárható. Kizárhatók továbbá a nők, kiskorúak, gondnokság vagy csőd alatt állók, vakok, siketek és némák, valamint hivatalvesztésre vagy politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésére ítélték mellékbüntetésük ideje alatt.

Az a fél, aki maga vagy ellenfelével egyetértve választotta a bírót, a bíró kizárását csak abban az esetben kérheti, ha a kizárás oka csak a választás után keletkezett vagy jutott tudomására.

A kizárási kérelem a rendes bíróság előtt érvényesíthető; a bíróság a kérelem felett, szóbeli tárgyalás alapján, szükség esetében a kizárandó bíró meghallgatása után határoz. A végzés ellen felfolyamodásnak van helye.

775. § A választott bírósági szerződés, a mennyiben az illető esetre vonatkozólag másként nem intézkedik, hatályát veszti:

1. ha a szerződésben megnevezett választott bírák valamelyike a bíraskodást el nem vállalja, meghalt vagy a bíraskodást más oknál fogva nem gyakorolhatja, vagy pedig elvállalt kötelezettsége teljesítését megtagadja;
2. ha a választott bíróság ítéletéhez megkívánt szótöbbség, ha pedig a választott bíróság két tagból áll, egyhangúság nem jön létre;
3. a 772. és a 780. § eseteiben.

A 2. és a 3. pont eseteiben az olyan választott bírósági szerződés, a melyet meghatározott jogviszonyból jövőre keletkező ügyekre kötöttek, csak a fenforgó ügyre nézve válik hatálytalanná.

776. § A felek eltérő megállapodásának hiányában a választott bíróság az eljárás módját saját belátása szerint határozza meg, köteles azonban a feleket meghallgatni, illetőleg nekik előterjesztéseik megtételére alkalmas adni és az ügy állását kideríteni.

Ügyvédi képviseletnek ebben az eljárásban is helye van.

A választott bíróság eljárásáról jegyzőkönyvet készít.

Ha a felek a választott bíróság tagjainak díjazását közösen nem állapították meg, a díjakat a választott bíróság állapítja meg. A megállapítás ellen felfolyamodásnak van helye ahhoz a bírósághoz, a mely választott bírósági szerződés esetén kívül mint felebbezési bíróság járna el.

777. § Tanukat és szakértőket a választott bíróság csak akkor hallgathat ki, ha előtte megjelennek, azonban sem ezeket, sem a feleket meg nem esketheti.

A választott bíróság kényszereszközt el nem rendelhet és bírságot ki nem szabhat.

778. § Ha a választott bíróság valamely bírósági cselekményt, a melyet maga nem foganatosíthat, szükségesnek ítél, a végett az illetékes (14. §) járásbírósághoz fordul. A járásbíróság a tanu vagy a szakértő kihallgatása, valamint a szemle foganatosítása körül a perbíróságot megillető intézkedésekre is jogosítva van.

779. § A választott bíróság az eljárást folytathatja és ítélettel befejezheti, habár valamelyik fél azt állítja is, hogy a választott bírósági szerződés érvénytelen, vagy nem az eldöntendő ügyre vonatkozólag volt kötve, vagy hogy a bíróság valamelyik tagja az ügyben el nem járhat, - feltéve, hogy ezek a körülmények még jogerős birói határozattal megállapítva nincsenek.

780. § Ha a választott bíróság az ügy eldöntésével bármely okból késedelmeskedik, a rendes bíróság bármelyik fél kérelmére az ítélet meghozatalára megfelelő határidőt tűz ki, a melynek sikertelen leteltével a választott bírósági szerződés a fenforgó esetben hatályát veszti.

A bíróság a kérelem felől, szóbeli tárgyalás és szükség esetében a választott bíróság tagjainak meghallgatása után, végzéssel határoz. A végzés ellen felfolyamodásnak van helye.

Ez a § a 773. § alkalmazását nem zárja ki.

781. § A választott bíróság, ha kettőnél több tagból áll, és ha a szerződés másként nem intézkedik, a szavazatok általános többségével határoz.

Ha a határozathozatalban a megkívánt többség, két tagból álló választott bíróságnál pedig az egyhangúság nem jön létre, a választott bíróság erről a feleket értesíteni köteles.

782. § A választott bíróság ítéletét indokolni köteles, kivéve, ha a szerződés másként intézkedik.

Az ítéletet kelettel el kell látni és a választott bíróság minden tagjának alá kell írnia. Hasonlóképen kell aláírni a rendes bírósághoz intézett megkeresést, valamint a felek részéről a választott bíróság előtt kötött egyességet is.

A választott bíróság az ítéletnek, valamint az egyességnek a bíróság minden tagja által aláírt kiadmányát, az előtte jelenlevő kézbesíti és átvetelét az eredetin elismerteti.

A választott bíróság az eredeti ítéletet vagy egyességet a rendes bíróságnál letenni köteles. Ha a választott bíróság az ítélet vagy az egyesség kiadmányát, a harmadik bekezdés szerint nem kézbesítette, egyúttal a kiadmányt is köteles a bíróságnak bemutatni, a mely ezt ugyanazon szabályok szerint kézbesítetteti, mint az idézéssel ellátott keresetlevelet az alperesnek.

783. § A választott bírósági ítéletnek és egyességnek hatálya ugyanaz, mint a jogerős bírói ítéletnek.

784. § A választott bíróság ítéletét keresettel érvényteleníteni lehet a rendes bíróság előtt:

1. ha választott bírósági szerződés nem volt, vagy ha nem érvényesen, vagy nem az eldöntött ügyre vonatkozólag lett kötve, valamint ha az ítélet hozatala előtt hatályát veszttette;

2. ha a szerződésnek vagy a törvénynek a választott bíróság alakítására vagy a határozathozatalra vonatkozó rendelete meg lett sértve;
3. ha az ítélet hozatalában oly bíró vett részt, a kit a rendes bíróságnak jogerős végzése kizárt, vagy a kinek ily kizárását a fél a választott bírósági ítélet meghozatala előtt hibáján kívül nem eszközözhette ki;
4. ha a fél meghallgatását a 776. § ellenére mellőzték;
5. ha az ítélet a felek kérelmén túl terjeszkedik vagy a 782. § ellenére nincs indokolva;
6. ha a 782. §-nak az ítélet eredetijének aláírására vonatkozó szabályait meg nem tartották;
7. ha az ítélet a törvény szerint meg nem engedett cselekményre kötelez vagy rendelkező részében érthetetlen;
8. azokban az esetekben, a melyekben az 563. § 4., 5., 7., 8. és 9. pontja²⁹ alapján perújításnak van helye.

A választott bíróság előtt kötött egység a rendes bíróság előtt keresettel megtámadható e § 7. és 8. pontja alapján.

785. § A választott bíróság ítéletének az előbbi § 3., 4., 5. és 8. pontja alapján, valamint a választott bíróság előtt kötött egységnek az előbbi § 8. pontja alapján való érvénytelenítése iránt a pert kilenczven nap alatt kell megindítani. Ez a határidő záros és az ítélet, illetőleg az egység kiadmányának kézbesítésétől, ha pedig a fél az érvénytelenítő okról csak később szerzett tudomást, vagy csak később jutott oly helyzetbe, hogy azt érvényesíthesse, attól a naptól számítandó, a melyen tudomást szerzett róla, illetőleg érvényesíthette.

786. § Ha a fél a választott bíróság ítéletének vagy az előtte kötött egységnek érvénytelenítése iránt a rendes bíróság előtt keresetet indított, a rendes bíróság a választott bírósági ítélet vagy egység végrehajtásának ideiglenes felfüggesztését kérelemre az ellenfél meghallgatása

²⁹ 563. § A jogerős végítélet, ideértve a részítéletet is, perújítási keresettel megtámadható;

4. ha olyan fél, a kinek perbeli cselekvőképessége nem volt, az eljárásban nem törvényes képviselő által vett részt;
5. ha valamelyik fél nevében harmadik személy meghatalmazás nélkül járt el;
7. ha az ítélet hozatalában oly bíró vett részt, a ki a perben hivatali kötelességét valamelyik féllel szemben büntető törvénybe ütköző módon megszegte;
8. ha a fél az ellenfélnek vagy másoknak büntető törvénybe ütköző cselekménye miatt lett pervesztessé;
9. ha az ítélet alapjául szolgált büntető bírósági ítélet hatályát megszüntette a büntető bíróságnak jogerőre emelkedett más ítélete;

nélkül is elrendelheti, ha az előterjesztett adatokból a kereset sikere valószínűnek mutatkozik. A bíróság a felfüggesztés tárgyában hozott határozatát kérelemre visszavonhatja.

A végrehajtás felfüggesztése vagy a felfüggesztés visszavonása tárgyában hozott végzés ellen külön felebbvitelnek nincs helye.

787. § Az ebben a czimben említett rendes bíróság alatt azt a bíróságot kell érteni, a mely az ügyre választott bírósági szerződés esetén kívül hatáskörrel és illetékességgel bírna. Ugyanez a bíróság illetékes a választott bírósági ítélet vagy egyesség alapján a végrehajtás elrendelésére is. Ha ehhez képest több bíróság volna illetékes, az lesz és marad illetékes, a melyhez valamelyik fél vagy a választott bíróság először fordult.

788. § Ennek a czimnek szabályai, eltérő törvényes rendelkezés hiányában, azokra a választott bíróságokra is alkalmazandók, a melyeket végintézkedésekben, vagy más törvényesen megengedett.”

Speciális intézményi választottbíróságok jöttek létre az 1923. évi V. tv. kihirdetése után. Ezeknek a választottbíróságoknak a hatásköre azonban a Kereskedelmi Kamara tagjai közötti tisztességtelen verseny megállítására vonatkozó keresetekre korlátozódott. Egyéb tárgyban indított keresetek nem tartoztak a Kereskedelmi Kamara választottbíróságának hatáskörébe. A felperesnek joga volt arra, hogy akár a Kereskedelmi Kamara választottbírósága előtt, akár rendes bíróság előtt indítson keresetet. Választottbírósági eljárás esetén is lehetett másodfokú rendes bírósághoz fellebbezni, hasonlóképpen, mint a rendes bíróság által tárgyalta ügyekben. Ezekben az ügyekben a választottbírósági eljáráshoz nem volt szükség választottbírósági megállapodásra. A felek jogosultak voltak a vita eldöntésére választottbírókat jelölni, azonban csak a Kamara által javasolt listáról. Az eljáró tanács elnöke mindig egy, az igazságügyi miniszter által kinevezett állami bíró volt.

1933-ban egy, 198 kamara és különféle üzleti körök érdekeit képviselő szövetség létrehozott egy Választottbírósági Központot. Ez sem volt ugyan intézményes választottbíróság, azonban egy olyan állandó hivatal volt, mely a feleket információval és okmányokkal látta el, adminisztrálta a peres ügyeket.

A II. világháborút követő időszakban a jogalkalmazás és a kereskedelem teljes mértékű állami irányításba vétele céljából a 4.043/1949. (108) számú Kormányrendelet 3. § (1) bekezdése előírta, hogy „a Budapesti Áru- és Értéktőzsde különbírósága eddigi feladatköreinek ellátására a Magyar Kereskedelmi Kamara kebelében a Tőzsde megszűnésének napjáig Kamarai Választottbíróságot kell szervezni”. E rendelet végrehajtása tárgyában született 22.200/1949. (V. 21.) számú Kereskedelem- és Szövetkezetiügyi Miniszteri ren-

delet 1. §-a 1949. május 31. napjában határozta meg a Tőzsde megszűnésének időpontját, a Kamarai Választottbíróságot pedig a 6. § (2) bekezdésében említi, mint megalapítottat azzal, hogy a 6–12. §-okban felvázolt eljárási és ügyviteli szabályok részletezésére a 9. §-ban hat hónap haladékot adott. Természetesen a Kamarai Választottbíróság szabályozása addig a Tőzsdei Választottbíróság segítségével hívásával történt, a folyamatban lévő ügyeket, sőt, a választottbírókat is lényegében megörökölte. Azonban itt sem általános jogutódlás, hanem feladatátvétel történt.

Ehhez képest az 1/1953. (VIII. 28.) Bel- és Külkereskedelmi Miniszteri rendelet már „mellett szervezett”-ként említi a Kamarai Választottbíróságot, melynek eljárási szabályai az évek során többször is miniszteri rendeletekkel módosultak, kiegészültek. Magasabb szintű szabályozás elsőként a Magyar Kereskedelmi Kamaráról (melynek megalapítását a 7.750/1948. (VII. 22.) számú Kormányrendelet 1. § (1) bekezdése, megszűnését pedig a Kktv. 86. § (2) bekezdése rendelte el) szóló 1985. évi 11. törvényerejű rendeletben található, melynek 3. § (1) bekezdés a) pontja említi a feladatkörök között az állandó választottbíróság működési feltételeinek biztosítását. Az elnevezés megváltoztatásáról szóló 1987. évi 17. tvr. 1. §-a óta kell a Magyar Kereskedelmi Kamarát Magyar Gazdasági Kamarának nevezni, a Kamarai Választottbíróságot pedig ennek megfelelően Magyar Gazdasági Kamara mellett szervezettnek.

A II. világháborút követően, a Magyar Népköztársaság Kormánya az 1946. évi XVI. törvény 1.§-ában foglalt és az 1948. évi XXIV. törvény 1.§-ával meghosszabbított felhatalmazás alapján rendelte el, hogy a külfölddel való gazdasági kapcsolatoknak külkereskedelmi szempontból való ápolására a korábban működő Kereskedelmi és Iparkamarák helyett meg kell szervezni a Magyar Kereskedelmi Kamarát, melynek feladatkörébe tartozott a Kamara mellett szervezett állandó választottbíróság és az eseti választottbíróság működésének feltételeinek biztosítása. A megalakult Magyar Kereskedelmi Kamara mellett 1949-ben – önálló testületként – megkezdte működését a Választottbíróság, e testület folyamatos munkáját a Kamara biztosította. A Választottbíróság feladata, hogy az export-import ügyekben az eladó és a vevő jogvitáját egyezség vagy ítélet útján, gyorsan és a nemzetközi kereskedelmi jogszabályok, szokások, szokványok figyelembevételével rendezze. A 35 tagú választottbírói testület a legkiválóbb magyar jogászokból és egyéb szakemberekből állt.

Az állam törekvése az volt, hogy a kevés megengedett választottbíróági ügyet is az ebben az időszakban lényegében speciális állami választottbíróisággként működött Kamarai Választottbíróság elé terelje. Hasonló korlátozások érvényesültek a KGST keretében zajló gazdasági és tudományos-műszaki együttműködésben is. Az 1972-ben kötött ún. Moszkvai Konvenció alapján a gazdasági szervezetek közötti szerződéses vagy más polgári jogi kapcsolatból a fenti körben felmerülő jogvitában az alperes országa, illetve a felek által kiválasztott

más részes állam kereskedelmi kamarája mellett választottbíróság járt el. A KGST 1974-ben ajánlást is kidolgozott a kamarai választottbíróságok eljárási szabályzatának egységesítésére. Az ajánlás szerint a kamarai választottbíróság eljárása nyilvános, kötött eljárási nyelven folyik és választottbírákat csak a kizárólag hazai személyeket tartalmazó listáról lehet választani. A Magyar Kereskedelmi Kamara 1985. évi 11. sz. törvényerejű rendeletben lefektetett jogállását és feladatait az 1989. évi 22. sz. törvényerejű rendelet – a kamara névváltozását követően már a Magyar Gazdasági Kamarát (MGK) érintően – módosította. Az Alapszabálynak megfelelően továbbra is a Kamara feladatai közé tartozott a Kamara mellett szervezett állandó választottbíróság és az eseti választottbíróság működési feltételeinek biztosítása és a belföldi gazdálkodó szervezetek közötti vitás ügyek rendezéséhez történő hozzájárulás az eseti választottbíráskodás keretében.

Megváltozott a választottbíráskodásra vonatkozó jogszabályi háttér is. Az 1952-ben elfogadott új polgári perrendtartás, az 1952. évi III. törvény (Pp.) szabályai az 1911. évi I. törvénycikk rendelkezéseire képest szembetűnően szűkszavúak és elnagyoltak tűnnek. Nem a törvény, hanem annak hatályba léptető törvényerejű rendeletében 1952. évi 22. tvr. (Ppé.) jelentek meg (17–20. §). választottbíráskodásról szóló rendelkezések. Eszerint a szabályozás szerint választottbírási eljárást csak belföldi állami vállalat illetve állami szerv és külföldi természetes vagy jogi személy között keletkezett meghatározott vitás ügyre, vagy meghatározott jogviszonyból keletkező vitás ügyekre lehetett kikötni. A Ppé. teljesen elkülönítve kezelte a Magyar Kereskedelmi Kamara mellett szervezett Kamarai Választottbíróság és az ad hoc választottbíróságok előtt folyó eljárásokat. A Kamarai Választottbíróság ítélete ellen érvénytelenítési kereset nem volt benyújtható és jogsegélyt is csak számára nyújtottak az illetékes járásbírók.

Az 1952. évi Ppé.-nek a választottbíráskodással kapcsolatos rendelkezései a következők voltak:

„17. § (1) Választottbírási eljárásnak akkor van helye, ha a választottbírási szerződés belföldi állami vállalat, illetőleg állami szerv és külföldi természetes vagy jogi személy között keletkezett meghatározott vitás ügyre vagy meghatározott jogviszonyból köztük keletkező vitás ügyekre vonatkozik és írásba van foglalva.

(2) A választottbíróság a szerződés külön rendelkezése hiányában az ügyben eljárását maga határozza meg. A választottbíróság azonban pénzbírságot vagy egyéb kényszereszközt sem a felekkel, sem egyéb személyekkel (pl. tanúkkal) szemben nem alkalmazhat.

18. § (1) A választottbíróági ítéletnek és egyességnek hatálya ugyanaz, mint a jogerős bírói ítéletnek, annak alapján a végrehajtást a rendes bíróság rendeli el.

(2) A rendes bíróságtól keresettel a választottbíróóság ítéletének kézbesítésétől számított hatvan nap alatt az ítélet érvénytelenítését lehet kérni:

- a) ha a választottbíróági szerződés az ítélettel eldöntött ügyre nem terjedt ki;
- b) ha a választottbíróági szerződésnek a bíróság megalakítására vagy a határozathozatalra vonatkozó rendelkezéseit megsértették vagy az ítéletet a fél meghallgatásának mellőzésével hozták;
- c) ha a választottbíróági ítélet a törvény által meg nem engedett cselekményre kötelez.

(3) A (2) bekezdés c) pontjában megjelölt okból az előbbi rendelkezésnek megfelelő alkalmazásával kérni lehet a választottbíróági egyesség érvénytelenítését is.

19. § A 17–18. §-ok alkalmazásában rendes bíróság alatt azt a bíróságot kell érteni, amelynek választottbíróági szerződés hiányában az ügyre hatásköre és illetékessége volna. Több ilyen bíróság közül az lesz illetékes, amelyhez valamelyik fél először fordul.

20. § (1) A 17–19. §-ok rendelkezései nem érintik a Magyar Kereskedelmi Kamara mellett szervezett választottbíróásra vonatkozó rendelkezések hatályát.

(2) A Magyar Kereskedelmi Kamara mellett szervezett Kamarai Választottbíróóság részére – annak megkeresésére – az illetékes járásbíróóság a bizonyítás lefolytatásával, valamint a választottbíróóság által lefolytatott bizonyítás során szükséges kényszerítő eszközök alkalmazásával jogsegélyt nyújt.

(3) A (2) bekezdésben említett választottbíróóság ítélete, marasztaló végzése és a végzésével jóváhagyott egyesség végrehajtható közokirat. A határozat, illetőleg egyesség végrehajtását a fél által bemutatott hiteles kiadmány alapján a budapesti központi járásbíróóság rendeli el.”

Nyitás az 1960-as évek végétől érzékelhető, amikor lehetővé vált, hogy belföldi vállalatok közötti jogvitákat is választottbíróóság elé utalják, ha azt törvény, törvényerejű rendelet vagy kormányrendelet kifejezetten lehetővé tette. A választottbíráskodás jelentőségének növekedését jelzi, hogy 1972-ben fontosabb szabályait beemelték a Pp-be. Valójában azonban igen kevés esetben engedélyezték, hogy belföldi vállalatok egymás közötti ügyét választottbíróóság

bírálja el. Ilyen szabályozás vonatkozott a külkereskedelmi szerződések bel-
földi háttérmegállapodásaira, a szállítási és vállalkozási szerződések körében
a teljesítést megelőzően felmerült jogvitákra, illetve a tröszt keretében működő
vállalatok szállítási és vállalkozási szerződéseivel kapcsolatban felmerült viták-
ra. 1972-ben a választottbíráskodás következő szabályai kerültek be a Pp-be:

„360. § (1) Választottbíróági eljárásnak – a jogszabály rendelkezése
vagy erre vonatkozó írásbeli megállapodás (szerződés, kikötés, záradék;
a továbbiakban együtt: választottbíróági szerződés) esetén – helye van:

- a) gazdálkodó szervezet (396. §) és külföldi fél közötti jogvi-
szonyból származó vitás ügyben;
- b) külföldi felek közötti jogviszonyból származó vitás ügyben;
- c) gazdálkodó szervezetek közötti jogviszonyból származó vitás
ügyben, ha törvény, törvényerejű rendelet vagy kormányren-
delet azt lehetővé teszi.

(2) Ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, írásbeli alakban létrejött
szerződésnek kell tekinteni a levélváltás, a táviratváltás és a távgépíron
történt üzenetváltás útján létrejött megegyezést is.

(3) Választottbíróági szerződés esetén más eljárásnak nincs helye. Nem
alkalmazható ez a rendelkezés, ha a választottbíróóság valamely okból
nem alakítható meg.

361. § (1) A választottbíróóság köteles a feleket meghallgatni, a tárgya-
lásról jegyzőkönyvet készíteni és ítéletét megindokolni. Eljárását egyéb-
ként – külön megállapodás hiányában – a jogszabályok keretei között
maga határozza meg, pénzbírságot vagy más kényszerítő eszközt azon-
ban nem alkalmazhat.

(2) A választottbíróóság megkeresésére az illetékes helyi bíróság a bi-
zonyítás lefolytatásával, valamint a választottbíróóság által lefolytatott
bizonyítás során szükséges kényszerítő eszközök alkalmazásával jog-
segélyt nyújt.

(3) A választottbíróági ítélet (egyezség) hatálya ugyanaz, mint a jogerős
bíróági ítéleté (jövahagyott egyezségé), annak végrehajtására a bíró-
sági végrehajtásról szóló jogszabályok irányadók. A választottbíróági
ítélet, illetőleg egyezség egy kiadmányát a Fővárosi Bírósághoz letéti
őrzés végett meg kell küldeni.

362. § (1) A fél, továbbá az, akire az ítélet rendelkezést tartalmaz, il-
letőleg a 360. § (1) bekezdésének c) pontja esetében az ügyész a
választottbíróóság ítéletének a felek részére történt kézbesítésétől számí-
tott kilencven nap alatt keresettel az ítélet érvénytelenítését kérheti, ha

- a) a választottbírói szerződés az ítélettel eldöntött vitára nem terjedt ki;
- b) a választottbírói szerződésnek a bíróság megalakítására, vagy a határozathozatalra vonatkozó rendelkezéseit megsértették, vagy az ítéletet a fél meghallgatásának mellőzésével hozták, illetőleg azt nem indokolták;
- c) a választottbírói ítélet az Alkotmányba vagy a magyar jognak feltétlen alkalmazást kívánó szabályába (közrendbe) ütközik.

(2) A keresetlevél benyújtására megállapított határidő elmulasztása esetén igazolásnak (106-110. §) van helye.

(3) Az (1) bekezdés c) pontjában megjelölt okból kérni lehet a választottbírói egyezség érvénytelenítését is.

(4) A választottbírói ítélete, valamint a választottbírói egyezség ellen törvényességi óvásnak nincs helye.

363. § (1) A választottbírói ítélet és egyezség érvénytelenítését a Fővárosi Bíróságtól lehet kérni. A bíróság népi ülnökök közreműködése nélkül jár el.

(2) A bíróság a kereset benyújtása esetén a választottbírói ítélet, illetőleg egyezség végrehajtását indokolt esetben kérelemre felfüggesztheti.

(3) A bíróság ítélete kizárólag a választottbírói ítélet, illetőleg a választottbírói egyezség érvényességének vagy érvénytelenségének megállapítására terjedhet ki, eljárására egyébként e törvény rendelkezései irányadók.

364. § (1) A Magyar Gazdasági Kamara mellett szervezett Kamarai Választottbírói eljárására a 361-363. §-ok nem alkalmazhatók. A Kamarai Választottbírói részére – megkeresés esetében – az illetékes helyi bíróság a bizonyítás lefolytatásával, valamint a választottbírói által lefolytatott bizonyítás során szükséges kényszerítő eszközök alkalmazásával jogsegélyt nyújt.

(2) A Kamarai Választottbírói ítélete, marasztó végzése és a végzésével jóváhagyott egyezség végrehajtására a bírósági végrehajtásról szóló jogszabályok irányadók.”

Az úgynevezett külkereskedelmi szerződések belföldi „háttér” megállapodásaira [32/1967 (IX.23.) Korm. sz. rendelet], valamint a szállítási és vállalkozási szerződésekre vonatkozóan [7/1987.(II.1.) Mt.sz. rendelet], külön jogszabályok biztosították a választottbírói utat.

A választottbíráskodásra vonatkozó magyar szabályozás alakulásában fontos mozzanat volt az 1980-as évek végén a társasági törvény, valamint a külföldiek magyarországi befektetéseiről szóló törvény elfogadása, mindkettő tartalmazott ugyanis rendelkezéseket a választottbírói útra vonatkozóan. A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény 18. §-a azt rögzítette, hogy „A társasági szerződéssel kapcsolatos jogvitákban a Magyar Gazdasági Kamara mellett szervezett Állandó Választott Bírók járnak el, ha a felek ezt a társasági szerződésben (alapszabályban) kikötötték.” A külföldiek magyarországi befektetéseiről szóló 1988. évi XXIV. törvény 44. §-ában pedig az olvasható, hogy „a külföldi részvétellel működő társaságnak a társasági szerződésével kapcsolatos jogvitákban belföldi vagy külföldi, rendes vagy választott bíróság jár el, ha a társaság alapítói, illetve tagjai ezt írásban kikötötték.”

További előrelépést jelentett a Polgári Törvénykönyvet módosító 1993. évi XCII. sz. törvény, amely Harmathy Attila akadémikus professzor javaslatára, a Ptk-ba újonnan beiktatott 7. § (2) bekezdéssel a gazdálkodó szervezetek között megkötésre kerülő valamennyi szerződésre lehetővé tette választottbírói hatáskör kikötését.

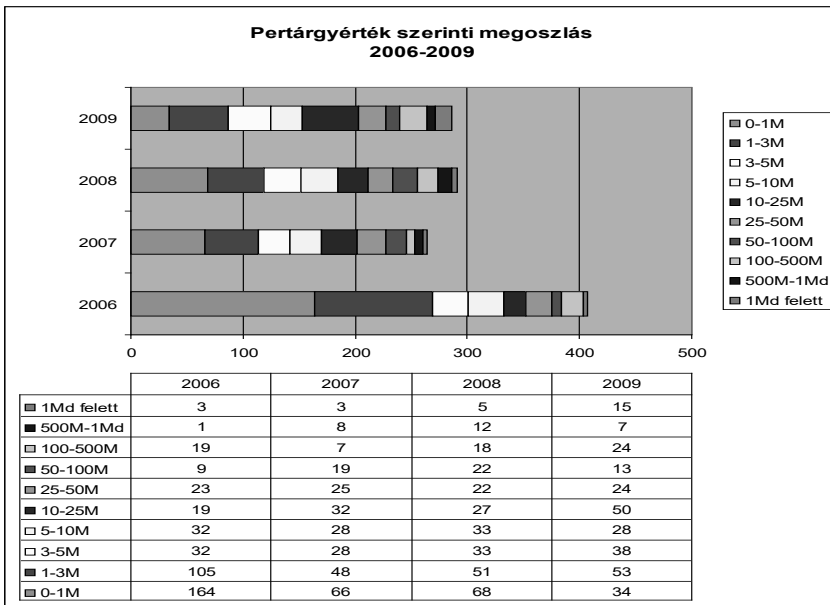
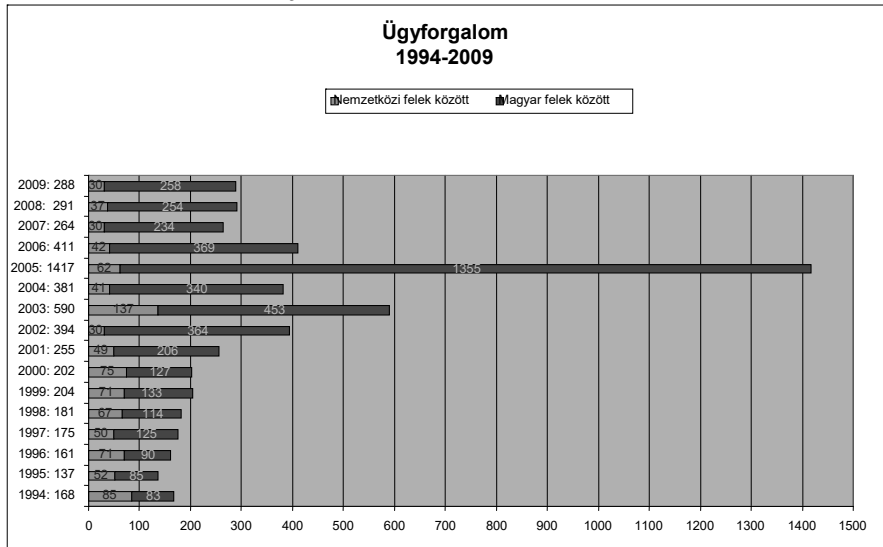
Bár a KGST ÁSZF hatálya 1991. január 1-jén szűnt meg (a 124/199. (XII.30.) Korm. rendelettel), azonban már a 80-as évek elején elkezdődött a nyitás, az enyhülés időszaka. Mindenképpen említést kell tenni arról a fontos lépésről, amely megnyitotta a Választottbírók „kapuit” nyugat irányába is, elfogadhatóvá tette a Választottbírók a nemzetközi (nemcsak a szocialista országok) gazdasági szereplői számára. A választottbírói eljárást szabályozó rendelkezések „áthangolása” az UNCITRAL mintaszabályzatának megfelelően az új Eljárási Szabályzat 1989. szeptember 1-jei hatályba lépésével történt meg. Későbbi sikerét jelzi talán, hogy ennek tervezete a KGST-országok választottbírói elnökeinek értekezletén, 1989 tavaszán, Várnában, igen heves kritikákat kapott. Az új Eljárási Szabályzat lényegében megfelelt az UNCITRAL Rules, azaz az UNCITRAL eljárási szabályainak, melyeket az ENSZ Közgyűlése már korábban 1976. december 15-én elfogadott. Az UNCITRAL Rules eredetileg ad-hoc választottbíráskodásra készült, ezeket a rendelkezéseket az intézményes választottbírók működéséhez igazítva alkalmazta a Választottbírók. Jelentősége abban áll, hogy lehetővé tette, ne csak a választottbírói névjegyzékben szereplő személyek járjanak el választottbíróként és a magyarok mellett külföldiek is eljárhatnak választottbíróként. Az új Eljárási Szabályzat alkalmazásával lehetővé vált, hogy fontos választottbírói központokkal (pl. az Osztrák Nemzetközi Választottbírók, az Amerikai Választottbírók Egyesülés) együttműködési megállapodásokat kössünk. A harmadik fontos jelentősége pedig az volt, hogy bejelentettük az ENSZ Főtitkáránál, hogy képesek és hajlandók vagyunk az UNCITRAL Rules szerinti eljárások lefolytatására, és azok adminisztrálására.

A magyar választottbíráskodásban azonban a korszakváltást a választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. számú törvény megalkotása jelentette. Szükség volt a korábban említett nyitásokon túl a teljeskörű átfogó reformra, mivel a Polgári perrendtartás XXIV. fejezetében foglalt néhány rendelkezés inkább akadályozta, semmint előmozdította a magyar választottbíráskodás elterjedését. Hosszú kodifikációs előmunkálatok előzték meg a választottbírói törvény megszületését, kétszer is tárgyalta a magyar Országgyűlés ezt a törvénytervezetet, amely nagymértékben épített az 1985. évi UNCITRAL modell törvényre. 1994 tavaszán és őszén, a kormányváltást követően is megvitatta a választottbírói törvény tervezetét az Országgyűlés alkotmányügyi és jogi bizottsága. Nagyon fontos dolog volt, hogy Magyarország ezt a bizonyos modelltörvényt elsőként a világon úgy vette át, hogy nemcsak a nemzetközi ügyekre tette alkalmazhatóvá, hanem a hazai, a belföldi ügyekre is. A törvény összefoglalta a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásra vonatkozó 1985. évi UNCITRAL Mintatörvény felépítését és szabályozási rendszerét, ezen belül a belföldi és nemzetközi választottbíráskodásra vonatkozó szabályokat is. Mivel a nemzetközi és a belföldi kereskedelmi választottbíráskodás együttes szabályozására korábban egyetlen országban sem került sor, az 1994. évi LXXI. törvényünk ebben a tekintetben „jogtörténeti jelentőségűnek” tekinthető. A törvény 1994. december 13-án lépett hatályba, néhány nappal megelőzve az új közjogi rendszerű Magyar Kereskedelmi és Iparkamara létrejöttét.

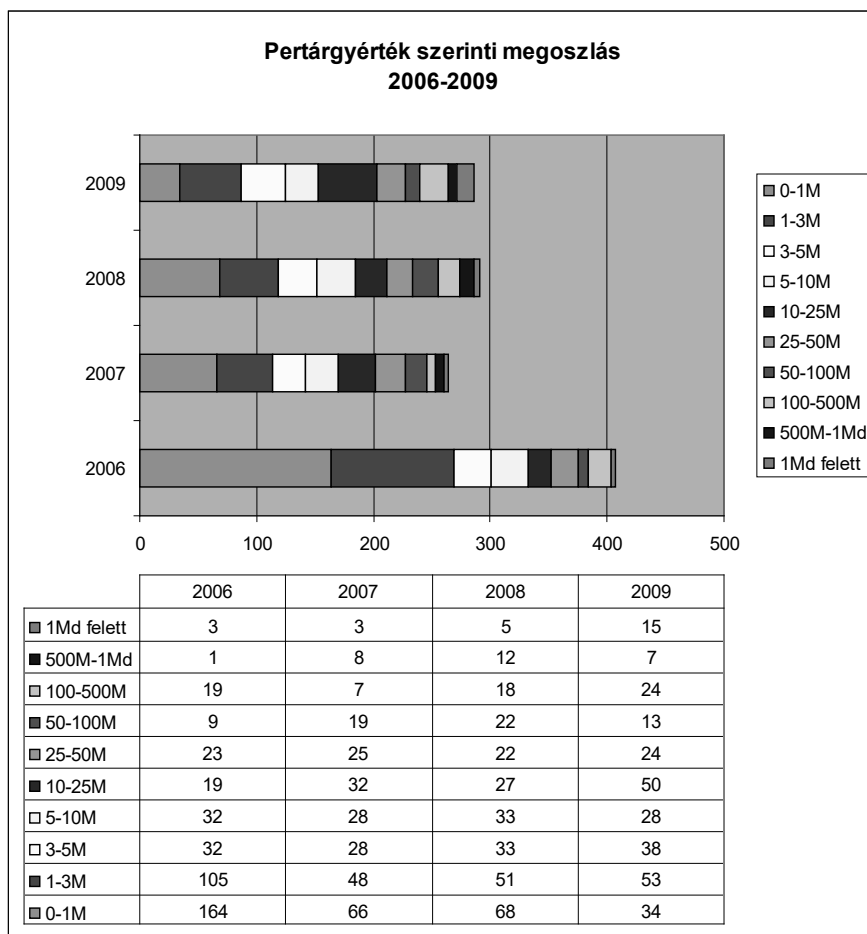
A gazdasági kamarákról szóló 1994. évi XLI. törvény hatályon kívül helyezte a korábbi kamarai szabályozást, a Magyar Gazdasági Kamara megszűnt, azonban egyes feladatköreit 1995. január 1-jétől átvette a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara. Ezek között szerepel, hogy „a nemzetközi kereskedelmi ügyekben is eljáró állandó választottbírói bíróság a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett működik, amely biztosítja e választottbírói bíróság működési feltételeit, továbbá megválasztja és visszahívja a választottbírókat.” A törvény 78. § (3) bekezdése szerint „A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő állandó választottbírói bíróság a Magyar Gazdasági Kamara mellett szervezett állandó választottbírói bíróság jogutódja.”

Az elmúlt 15 évben a Választottbírói bírósághoz mintegy 5300 ügy érkezett be, ezek közül a nemzetközi ügyek száma meghaladta a 800-at. A legtöbb per (1417 kereset) 2005-ben került benyújtásra. A legnagyobb pertárgyértékű ügy 92 milliárd Ft-ról szólt, míg az utolsó öt évben beérkezett ügyekben az elbírálásra kerülő követelések összértéke megközelíti a 180 milliárd forintot. A Választottbírói bíróságtól elvárt egyik legfontosabb szempont a gyorsaság. Az ügyek átlagos időtartama 13 hónap, tehát, több mint fele egy év alatt fejeződött be. Ugyanakkor elmondható, hogy a legrövidebb ügyben – gyorsított eljárásban – egy hónap alatt született ítélet.

A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő Állandó Választottbíróóság ügyszorgalmának alakulását az 1994 és 2009 közötti időszakban, valamint részletesebb bontásban a 2006-2009 közötti időszakban az alábbi statisztikai táblázatok mutatják.³⁰

³⁰ Szerző külön is köszönetet mond Lukács Józsefné dr. titkárságvezető asszonynak (Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbíróóság) ezen statisztikai adatsorok gondos, szakszerű összeállításáért és szerző rendelkezésre bocsátásáért.

A választottbírói ítélet jogerős és végrehajtható. A választottbírói ítélet ellen fellebbezésnek nincs helye, csak az ítélet érvénytelenítése kérhető a bíróságtól. A magyar Vbt. tíz okot ismer a választottbírói ítélet érvénytelenítésére, és ezek közül nyolc érvénytelenítési ok eljárási hibára vonatkozik, az ítélet érvényteleníthető továbbá, ha a vita tárgya a magyar jog szerint választottbírói útra nem tartozik, vagy az ítélet a magyar közrendbe ütközik. Ezen okok közül legkritikusabb a közrendbe ütközés megállapítása. Az elmúlt évek során egymásnak ellentmondó indokolások születtek arra vonatkozóan, hogy mitől lehet közrendbe ütköző egy választottbírói ítélet, és mi nem tekinthető közrendet sértőnek.

A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbírói Ítéletkezelési Bizottság ítéletkezelését érintő eddigi érvénytelenítő ítéletek idő és tárgy szerinti áttekintését az alábbi táblázat mutatja:

Ügyszám	Az érvénytelenítő határozatot meghozó bíróság	Az érvénytelenítő ítélet meghozatalának időpontja	Az érvénytelenítés jogalapja	Az érvénytelenítés indoka
Vb/01047	12.G.15-01-040165/21 Szabolcs-Sz. Megyei Bíróság	2002.01.15	Vbt. 55. § (1) bek. e/	Vb eljárása nem felelt meg a felek megállapodásának
Vb/03515	Fővárosi Bíróság 4.P.634.826/2004/5.	2005.05.17	55. § (2) bek. b/ pont	Közreandsértő, jogszabálysértő, „amennyiben a felek nem kellő körültekintéssel tesznek szerződéses nyilatkozatot, s az így vállalt kötelezettség utóbb vagyoni helyzetüket sérti, közterkölesőt sért, így jóerkölcsbe ütközik, nem felel meg a társadalom általános értékítéletének. Ez ugyanis a jogcselelmények megfontoltságát és a vállalt kötelezettségek teljesítését várja el tagjaitól.
Vb/99164	Legfelsőbb Bíróság Gfv.VI.30.450/2002/6. Fővárosi Bíróság 22.G.75.451/2001/20.	2002.12.11. 2001.10.07	Részleges érvénytelenítés Az ügyvédi költségre vonatkozóan 55. § (2) bek. b/ pont	„a közrendsbe ütközés megállapításának nem szükségképpeni eleme jogszabálysértés megvalósulása. ... A közrends egyik összetevője a társadalom általános értékítélete, Ezért, ha egy vb. döntés a társadalom értékítéletét sérti, annak közrendsbe ütközése megállapítható, mert annak hatályosulásától a társadalmat meg kell védeni.” „Magyarországon eddig megállapított legmagasabb összegű ügyvédi munkadíj”
Vb/00046	Fővárosi Bíróság 5.P.22.301/2002/5.	2002.07.04.	Részítélet érvénytelenítése Vbt. 55. § (1) bek. e/	„ítéletben rögzíteni kell a döntés alajául szolgáló indokokat” Vbt. nem tesz különbséget hogy lezáró vagy közrends ítéletről van szó. „Vbt. 41. § (2) bek. sérelme olyan súlyú, hogy az már alkotmányos alapjogokat is sért, ezért a bíróság a felperesi keresetnek helyt adva a részítéletet érvénytelenítette.”

Ügyszám	Az érvénytelenítő határozatot meghozó bíróság	Az érvénytelenítő ítélet meghozatalának időpontja	Az érvénytelenítés jogalapja	Az érvénytelenítés indoka
Vb/05019	Fővárosi Bíróság 7.G.41.758/2006/24	2007.04.17.	Ítélet 6. pontja Vbt. 55. § (1) bek. d/ pont	A perben részt nem vett személyek tulajdonában álló ingatlanról rendelkezett az ítélet. „a vb ügy hozott döntést az ingatlan tulajdonjogát illetően, hogy azt az ingatlanmal rendelkezni jogosultak szerződéssel nem utalták választottbíróssági eljárásra, a tulajdonjogra, mint jogvitás ügyre választottbíróssági szerződést nem kötöttek. „
Vb/04210	Legfelsőbb Bíróság Gfv. XI.30.520/2007/6 Fővárosi Bíróság 9.G.41.391/2005/77.	2008.01.28 2007.10.12.	Vbt. 55. § (1) bek. c/	„a választottbíráskodás a polgárok és szervezeteik szerződésén alapuló, az államot, a bírósági szervezetet mellőző vitarendezési mód, az állam a vb. döntéseit csak akkor ismeri el és hajlja végre, ha a jogvita igazságos eldöntésének eljárási feltételeit biztosították és ezt be is tartották. Egyenlő elbánás, mindegyik félnek meg kell adni a lehetőséget arra, hogy ügyét előadhassa. A Vb. olyan ténybeli alapra helyezte a döntését, amellyel kapcsolatban a feleknek nem volt módjuk kifejtetni az álláspontjukat és ilyen értelemben az ügyüket nem adhatták elő. „
Vb/051231	Legfelsőbb Bíróság Gfv. XI.30.452/2008/4. Fővárosi Bíróság 15.G.40.559/2008/4.	2008.12.15	Vbt. 55. § /2/ bek. a)	alperesnek nincs perbeli jogképesége (téves a jogszabályi hivatkozás, „de a tévedés az ügy érdemi elbírálására – nevezetesen arra, hogy a választottbíróssági ítélet érvénytelenségének oka megvalósult – nem hatott ki”)
Vb/07134	Legfelsőbb Bíróság Gfv. XI.30.064/2009/8. Fővárosi Bíróság 9.G.40.237/2008/9.	2009.04.27	Vbt. 55 § /1/ d) pontja	nem volt a választottbírósságnak hatásköre
Vb/07177	Legfelsőbb Bíróság Gfv. XI.30.066/2009/6. Bács-Kiskun megyei Bíróság 8.G.40.183/2008/14.	2009.04.27.	Vbt. 55. § /1/ e) pontja	a választottbírósság eljárása nem felelt meg a rendelkezéseknek (– választottbíró az eljárás berekesztése után indokolás nélkül is lemondhat)

A NEMZETKÖZI GAZDASÁGI KAPCSOLATOK JOGA A XXI. SZÁZADBAN

MARTONYI JÁNOS

tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJK)

Volt egyszer egy Magyarország, ahol bő hatvan esztendővel ezelőtt bezárultak a kapuk. Voltak, akik az ajtó becsapódása előtt még elmentek, de számosan itthon maradtak. Sokakat ezt követően elvittek, mások passzivitásba húzódtak, és voltak olyanok is, akik csak dolgoztak. Ezt kellett tenniük, mert erre volt belső késztetésük, és azt is tudták, hogy képességeik kötelezik őket a teljesítményre, tartoznak ezzel maguknak, szüleiknek, öseiknek, sőt azt is érezték, hogy ezt várja tőlük a közösségük, a nemzetük is.

Közben megindult a nagy történelmi kísérlet, mely embereken folyt, és egyik nagy célja a világtól történő teljes elzárkózás, a totális izoláció volt. E bezárkózás következett a világforradalom kényszerű és időleges elhalasztásából, a szocializmus egy országban történő felépítésének ebből eredő tételéből, az autarkia épülő gazdasági és politikai rendszer kiépítéséből. Ez alapozta meg a külkereskedelmi monopólium intézményét, mint a teljes és feltétlen izoláció jogi technikáját. Figyelemre méltó, hogy a „létező szocializmusnak” ez a célkitűzése sem sikerült, mivel hamar kitűnt, hogy külkereskedelem nélkül még a világ leghatalmasabb országa sem képes működni, szüksége van olyan ismeretekre és fejlett technológiára, amelyeket csak külföldről tud megszerezni, és az ehhez szükséges forrásokat csak a saját javai kivitelével tudja megteremteni. „*Navigare necesse est*” – látták ezt be a bolsevik vezetők is, és ugyanerre a felismerésre jutottak a magyarországi gyapottermesztésre és a szén és acél országának megteremtésére irányuló kísérletek kudarcát követően a hazai helytartóik is. Megindult a lassú nyitás, a reformok hosszú sora, a külkereskedelem állami monopóliumának tétele „egykez politikává” szelődött, magyar termékek és szolgáltatások a külpiacokon nem versenyezhetek egymással, de külgazdasági kapcsolataink a vékonyodó vasfüggönyön túli világgal is erőteljesen bővültek, elfogadott célkitűzés lett a világgazdaságba történő integráció, beilleszkedés tétele.

Az élet pedig folyt tovább, sőt a jogi élet is, az évszázadok alatt kiépült jogi kultúra jórészt a civilizatika absztrakt fogalmai közé húzódva makacsul fenn-

tartotta magát. Működtek a jogintézmények, mert voltak, akik működtették azokat, nemzetközi kitekintéssel, nyelvismerettel és azzal a tudással, ami egyre fontosabb lett a külgazdasági nyitás folyamatában. Megszületett a külkereskedelem joga, mely később a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogává nőtt, magába foglalva nemcsak a klasszikus kollíziós jog, hanem a nemzetközi elemet tartalmazó jogviszonyok közvetlen szabályozására irányuló magánjogi és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok területét egyre szélesebb körben szabályozó közjogi normákat is.

1989-ben és 90-ben jött a nagy változás. Hirtelen hatalmas szükség lett mindazokra az ismeretekre, a megmentett és átmentett kultúrára, tudásra, amit számosan őriztek és kíséreltek meg továbbfejleszteni, a legnehezebb körülmények között is. A legnagyobb szükség pedig azokra lett, akik ezeket az ismereteket, ezt a kultúrát és tudást képviselték.

De időközben a világ is nagyot változott. Minőségi ugráson ment keresztül a korábban internacionalizációnak, majd az utóbbi évtizedekben transznacionalizációnak nevezett folyamat, hogy ezzel a nehezen meghatározható, inkább csak tünetcsoportként leírható globalizációnak nevezett állapothoz érkezzen.

Sokan mondják, hogy a XIX. század végére a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok nemzetközi jellege, a „nemzetköziesedés” szintje az összehasonlítás nehézségei ellenére nem maradt el a jelenlegi, globalizációként jellemzett állapottól (Ferguson, Fitoussi). Az internacionalizációnak ezt az első nagy hullámát a jogfejlődés sem hagyhatta válasz nélkül sem a közjog, sem pedig a magánjog területén. A magánjog területén ebben az időszakban születtek meg a szellemi alkotások védelméről szóló egyezmények mind a szerzői jog, mind pedig a szabadalmi jog területén, ekkor jelentek meg a nemzetközi árufuvarozást szabályozó egyezmények is. 1897-ben jött létre a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia, és pedig döntően azért, mert a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok felerősödése, a termelési tényezők egyre szabadabb áramlása a személyi kapcsolatok lényeges bővülését és az ebből következő jogi kérdések nemzetközi szabályozásának az igényét is magával hozta. Ami pedig a közjogi szabályozást illeti, a XIX. század végére létrejött a legnagyobb kedvezmény elvén alapuló kétoldalú kereskedelmi és hajózási egyezményeknek az egész „civilizált” világra kiterjedő rendszere, amely az egyenlő elbánás elvét a legnagyobb kedvezmény elve jogi technikájának az általános alkalmazása révén tette univerzálissá. Tartalmilag tehát hasonló eredményt hozott létre többoldalú szabályozás hiányában is, mint jó néhány évtizeddel később a világkereskedelem multilaterális szabályozását megteremtő GATT.

A nemzetközi kereskedelem és gazdaság internacionalizációjának első nagy hulláma és ezzel a klasszikus liberalizmus aranykora az I. világháború kitörésével véget ért. A második nagy hullám a Bretton Woods-i rendszer megteremtésé-

vel indult, megszületett a világkereskedelem multilaterális szabályozási kerete, sőt létrehozták azokat a pénzügyi intézményeket is, amelyek eredeti funkciója a nemzetközi pénzügyi rendszer felügyelete, a fizetési mérlegek egyensúlyának elősegítése és a rendszer egészének működését veszélyeztető egyensúlyhiányok orvoslása lett volna. Az egész rendszer legfontosabb és meghirdetett célja pedig – ezt időközben nagyon sokan elfelejtették – a gazdasági növekedés és a foglalkoztatottság előmozdítása volt.

E második nagy hullám magánjogi eredményei az UNCITRAL, az UNIDROIT és más nemzetközi szervezetek keretében létrejött egységes szabályok a Bécsi Vételi Egyezménytől a lízing és a faktoring szabályozásáig mind azt bizonyítják, hogy a jogfejlődés kevés késéssel és átfogóan reagált a nemzetköz áru- és szolgáltatáskereskedelem hihetetlen mértékű fejlődésére.

Elsősorban az árukereskedelem területén tehát mind a közjogi, mind pedig a magánjogi szabályozás lépést tartott a gazdaság internacionalizációjával. Maga a GATT, a szolgáltatáskereskedelemre vonatkozó GATS-szal, majd a '90-es évek elején létrehozott kódexek és szabályozások átfogó rendszerével minden későbbi bíráló ellenére is betöltötte szerepét, hiszen az elmúlt évtizedekben a világkereskedelem végig dinamikusabban fejlődött, mint maga a gazdaság, a világ teljes összterméke növekedésének tehát egyik meghatározó tényezője a világkereskedelem növekedése volt. A GATT, ez az alkalmazási körében korlátozott, jogi természetében messzemenően tökéletlen és szervezet nélküli megállapodás tehát az eredeti céljait, a gazdasági növekedés és a foglalkoztatottság előmozdítását elérte.

A második hullám sikerei mögött azonban már ott lappangtak a harmadik hullám súlyos veszélyei és kudarcai. Időközben ugyanis alapvetően átrendeződött a nemzetközi gazdasági kapcsolatok egész rendszere. Míg korábban a kapcsolatok túlnyomó többségét az árukereskedelem tette ki, ami mellé fokozatosan felnőtt először az árukereskedelemmel összefüggő, majd később az attól teljesen független szolgáltatások nemzetközi kereskedelme is, a '80-as, de legfőképpen a '90-es évektől kezdődően részben a tőkeáramlás általános szabadabb tétele, a technológiai fejlődés (elektronikus átutalás, internet) sokszorosára nőtt a nemzetközi tőke- és pénzmozgás. A globális tőkeáramlás összege ma sok-sok trillióra tehető, értékének az áru- és szolgáltatáskereskedelem csak töredékét teszi ki. A pénz minden tekintetben megelőzte a reáliák világát, a hitel korlátlanul nőhetett buborékká, a pénzügyi közvetítő rendszer eszközből célállá változott, a rövidtávú, pénzben azonnal kifejezhető haszon többszörösen megelőzte a hosszú távú sikert és versenyképességet. Követte ezt a folyamatot a gazdasági kultúra és erkölcs is. A korszak fő jelszava a „*greed is good*” lett, ahol jó és dicséretes dolog a kapzsiság, hiszen ez viszi előre a világot, vagy legalábbis a negyedév üzleti eredményét. Ezt tovább fokozandó jelentek meg az újabb és újabb, egyre bonyolultabb és áttekinthetlenebb pénzügyi termékek, a CDS

(*credit default swap*) és más derivatív ügyletek legkülönbözőbb formái, melyek jogi struktúráját és a valóságos gazdaságra gyakorolt hatását hovatovább már senki sem értette, a szabályozásra tett halovány kísérletek pedig éppen úgy eredménytelenek maradtak, mint az új termékek és fogalmak beépítési kísérlete a polgári jogok hagyományos rendszerébe. Miközben egyik oldalról összeomlott a Bretton Woods-i rendszer pénzügyi pillére, döntően nem azért, mert a '70-es években elszakadt az arany és a dollár közötti köldökzsinór, hanem azért, mert az IMF képtelen volt a globális pénzügyi rendszer egyensúlyhiányainak felügyeletére és kezelésére. Tetézte ezt egy alapvetően elhibázott hitelkezési politika, amely a bajba került hitelfelvevőtől takarékoskosságot követelt, és az ezzel előidézett negatív keresleti sokk számos esetben nem enyhítette, hanem súlyosbította, sőt katasztrofális gazdasági helyzetbe sodorta az érintett országokat. Ennek volt a következménye, hogy egyes közepesen fejlett országok nem költötték el megtakarításaikat, hanem felhalmozták azokat, hogy baj esetén ne kelljen az IMF-hez fordulniuk. Így tett szert Kína több trillió dollár tartalékra, amelyből viszont finanszírozni tudta a világ legnagyobb fizetési mérleghiányát tartósan produkáló országát, azaz az Egyesült Államokat. Ez az iszonyatos globális egyensúlyhiány ugyanúgy nem kapott nemzetközi – közjogi természetű – szabályozást, mint ahogy a hitel- és pénzpiacon megjelenő új termékek sem kaptak megfelelő figyelmet nemcsak a nemzetközi, hanem még a nemzeti jogalkotó részéről sem. Így jött létre mind a makro-, mind pedig a mikrovilágban a káosz, de nem a sokat dicsért konstruktív, hanem a destruktív káosz. És jött az, aminek jönnie kellett, a globális pénzügyi és gazdasági válság. Utólag persze könnyű bölcsnek lenni, de az elmélet már évekkel ezelőtt felvetette azokat a globális és lokális szabályozással kapcsolatos kérdéseket, amelyek most, a válság kirobbanása óta véresen komolyak, és a mindennapi politikai és gazdasági diskurzus részei lettek.

Három évvel ezelőtt ezek az általam is feltett kérdések a következőként szóltak: „Melyik globális veszély esetében lehet a normaalkotás hatékony eszköz, és mely kockázatok esetében lenne a szabályok megalkotása eredménytelen, sőt esetleg káros beavatkozás? Milyen mértékben szabad és lehet jogi normákkal befolyásolni a globális kockázatok megjelenésére és bekövetkezésére vezető folyamatokat? Nem okoz-e adott esetben a reguláció több gondot és nehézséget, mint a reguláció teljes vagy részleges hiánya? Ha pedig szabályozunk, akkor ezt milyen szinten, globális, regionális integrációs (európai), nemzeti (állami) vagy esetleg állam alatti (kezdvé államon belüli regionális, önkormányzati stb.) kell megtenni? Egyáltalán, állami legitimitációval bír, tehát jogi szabályokra van-e szükség, vagy célszerűbb a normaalkotást akár globális, akár regionális szinten fél-állami, esetleg civil szervezetekre, illetve ezek hálózataira bízni? Milyen legyen a különböző szintű és a különböző jogi erővel rendelkező szabályok aránya és egymáshoz való viszonya? Mi biztosítja legjobban a normák tényleges

érvényesülését, alkalmazását? Mi legyen e normák meghozatalában és érvényesítésében a már létező és az esetleg létrehozandó intézmények szerepe?”¹A nemzetközi pénzügyi rendszer szabályozását illetően e kérdések megválaszolásával kapcsolatban ma élénk vita folyik, az álláspontok nem kis részben a gazdaságfilozófiai kiindulópontok eltéréseit tükrözik. A reguláció szükségességét ugyanakkor ma már szinte mindenki elismeri, a vita ennek mértékéről, eszközeiről és legfőképpen a szintjéről szól. A globális kormányzás és globális „*rule-making*” hívei mellett, illetve velük szemben többen érvelnek amellett, hogy lokális szinten hitelesebb, elfogadottabb, rugalmasabb szabályozások hozhatók létre és a lokálisan támadó vírusokra helyi szinten gyorsabb válasz adható. A lokális reakció előnyben részesítése esetén emellett kisebb a tévedés, a rossz válasz adásának kockázata. Az ezzel okozott helyi kár ugyanis orvosolható, a téves globális válasz azonban globális katasztrófával járhat.

A szabályozás mértékével, szintjével, eszközrendszerével kapcsolatos viták voltaképpen a könnyebb kérdésekkel kapcsolatosak. Az igazi kérdés ugyanis a szabályozás tartalma, mindenekelőtt az, hogy a reguláció milyen értékekre épüljön, vannak-e olyan univerzális és abszolút értékek, amelyekre többek között a globális pénzügyi rendszerre vonatkozó univerzális, regionális és lokális szabályozás alapozható, vagy el kell fogadnunk az erkölcsi relativizmus tételét és azt, hogy az eredmény a részérdekeknek döntően a piacon folyó ütközéséből alakul ki, átmeneti és részleges egyensúlyok alapján.

A jelen globális jogfejlődését tehát jelentős aszimmetria és több súlyos egyensúlyhiány jellemzi. Az univerzális nemzetközi jogi normák három területen jelennek meg a legmarkánsabban, akként azonban, hogy e három terület közötti kapcsolat, összefüggés tisztázatlan. A legmesszebbre a nemzetközi kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok.² szabályozása jutott mind a közjog, mind pedig a magánjog területén az előbbi körben a több, mint hetven esztendő fejlődést maga mögött tudó GATT/WTO rendszer fokozatos és folyamatos megkeményedése és bővülése következtében. Az eredetileg lágy (soft) szabályozás fokozatosan nemzetközi jogi erővel rendelkező normarendszerré alakult, megfelelő szervezeti háttérrel (Kereskedelmi Világszervezet), vitarendezési fórumot és mechanizmust kapott. A vitarendezés általános vélemény szerint meglehetősen jól működik, a jog ugyanis – és a nemzetközi kapcsolatok területén ez inkább kivétel, mint főszabály – adott esetben az erősebbel szemben is érvényesíthető, hiszen a vitarendezési eljárások vesztesei igen gyakran a világgazdaság legerősebb hatalmai. Nem véletlen, hogy a kereskedelmi viták rendezésére hivatott fórumot és mechanizmust a másik két terület alapvető normáinak a kikényszerítése céljából is megkísérlik alkalmazni. Az egyik az emberi jogok területe, a

¹ MARTONYI JÁNOS: A globális szabályozások és Európa. In *A közigazgatás egyes alapproblémái*. Emlékkötet Martonyi János halálának 25. évfordulója alkalmából. Szeged: SZTE ÁJK, 2007.

² Uo.

másik pedig az univerzális környezetvédelmi jog. A három terület egymás közti viszonyának elemzése itt most nem lehet feladat. (A kereskedelmi szabályozás és az emberi jogok kapcsolatáról külön előadást is hallunk majd.) Nagyon röviden és általános jelleggel annyit érdemes leszögezni, hogy a megoldás nem abban áll, hogy egyik terület a másik terület jogvitáinak rendezését átveszi, és a másik területre vonatkozó nemzetközi jogi normákból fakadó kötelezettség érvényesítését maga kényszeríti ki. A megoldás az, hogy az egyes területek maguk építik ki a vitarendezési rendszereiket és egyben azokat a materiális szabályokat, amelyek a jogsértések megállapítását és megfelelő szankcionálását lehetővé teszik. Ugyanakkor elengedhetetlenül szükséges, hogy e három terület normái egymással összhangban legyenek, aminek viszont legfontosabb feltétele, hogy mindhárom terület ugyanazokat az univerzális és abszolút értékeket tekintse alapjának. Minden kulturális és civilizációs különbség ellenére igenis vannak olyan univerzális értékek és ezekre épülő tételek, amelyek az ontológiai egységes emberiség, mint közösség fennmaradásához, ha úgy tetszik túléléséhez elengedhetetlenül szükségesek, és amelyek – bárhonnan származtatjuk is azokat – állandóak és nem függenek a gazdasági és társadalmi változások esetlegességeitől és az ezekkel összefüggő érdekektől.

A másik jelentős egyensúlyhiány viszont éppen a kereskedelmi és gazdasági szabályozás rendszerén belül áll fenn. Amíg ugyanis, mint láttuk, az áru- és szolgáltatáskereskedelmet mind a közjog, mind pedig a magánjog területén részletes és viszonylag jól működő szabályok rendezik, a pénz- és tőke mozgásra vonatkozó szabályozások gyérek, részlegesek vagy egyáltalán nem léteznek. Az úgynevezett működőtőke-beruházások területét ugyan jórészt rendezik a kétoldalú beruházásvédelmi megállapodások (és ezzel voltaképpen hasonló helyzetet hoznak létre a nemzetközi beruházások területén, mint amelyet a nemzetközi kereskedelem és hajózás terén a XIX. században a kétoldalú megállapodások teremtettek), de ez csak a tőke tényleges megjelenésével, letelepedésével összefüggő tőke mozgásra vonatkozik. Valójában egyetlenegy célkitűzésnek van alárendelve, nevezetesen a fogadó országban megjelenő külföldi tőke biztonsága megteremtésének. A globális tőke- és pénzmozgást multilaterálisan nem rendezik, és – mint láttuk – az IMF éppen azon a területen bizonyult fogatlan oroszlánnak, ahol eredeti és fontos feladatát be kellett volna töltenie. De hasonló a helyzet a magánjogi területen is, hiszen amíg például az áruk nemzetközi adásvételét ma egy magas színvonalú és egyre jobban működő nemzetközi egyezmény szabályozza, a részvények és üzletrészek, tehát más szóval a vállalatok nemzetközi adásvételére nézve nincs nemzetközi szabályozás, és ezeket a par excellence nemzetközi szerződéseket ma a feleknek mindig valamely meghatározott nemzeti jogrendszer kizárólagos uralma alá kell vetniük. (Az egyensúlyhiány még abban a tekintetben is fennáll, hogy ez a jog az esetek túlnyomó

többségében valamely angolszász jog, jóllehet korántsem bizonyos, hogy a nagyobb gazdasági erő csiszoltabb jogi kultúrával, „jobb joggal” párosul.)

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga a XIX. és a XX. századi látványos fejlődés után a XXI. század elejére maga is válságba került. Ennek döntő oka, hogy az utóbbi évtizedben nem tudott lépést tartani a hihetetlenül felgyorsult változásokkal, a tőke- és pénzáramlás mennyiségének megsokszorozódásával és felgyorsulásával, és korábban ritkán látott mértékben lemaradt a technológiai és gazdasági átalakulások mögött. Mindez párosul a jogi szabályozások geometriájának, térszerkezetének alapvető átalakulásával, a különböző szabályozási szintek versenyével és a szintek közötti határvonalak elmosódásával, a hagyományos hierarchia felbomlásával, a nem állami szabályok erőteljes megjelenésével és helyüknek és szerepüknek tisztázatlanságával, az egyes szabályozási területek közötti összhang hiányával, a szabályok kikényszeríthetőségének bizonytalanságaival. E destruktív káoszban kell megtalálni azt a kivezető utat, amely viszonylagos rendet, egyensúlyt és átláthatóságot teremt ebben az új geometriában. A következő évtizedek tehát bőven adnak feladatot a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga művelőinek. E feladatok megoldása során hatalmas támaszt jelent az elmúlt évtizedek munkája és mindazok az eredmények, amelyeket a jogfejlődés a nemzetközi kereskedelem és gazdaság szabályozása területén mind a közjog, mind pedig a magánjog területén elért.

Húsz esztendővel ezelőtt, mint mondtam, nagyon nagy szükség lett mindazokra, akik a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának elméleti és gyakorlati műveléséhez szükséges ismeretekkel, tudással és tapasztalattal rendelkeztek. Még nagyobb szükség volt arra, hogy ezt az évtizedek munkájával megszerzett tudást rendszerezzék, továbbfejlesszék, tankönyvek sorába foglalják és az őket követő generációknak átadják. Akinek ma a születésnapját ünnepeljük, kiemelkedő szerepet játszott abban, hogy e következő generációk, diákok és ifjú oktatók képesek legyenek a csak röviden felvillantott kihívásokra válaszolni és részt venni abban a hatalmas lokális, európai és globális munkában, ami ahhoz szükséges, hogy a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga kilépjen a jelenlegi egyensúlyhiányos, nehezen áttekinthető, kaotikus állapotából.

Ha a globális pénzügyi és gazdasági válság nem jött volna, akkor ki kellett volna találni. E válság kellett ahhoz, hogy sokan egyszerre ismerjék fel, hogy az emberi magatartásnak értékekre, erkölcsi normákra és jogszabályokra van szüksége, melyek részletei és a szabályozás mértéke koronként változhatnak és változnak, de a természetjogban gyökerező lényegük ugyanaz marad. Változik a jogi normák geometrikus rendszere is, változnak a szabályozási szintek, összetettebbé válik ezek egymáshoz való viszonya, hiszen maga a világ is egyre bonyolultabb és összetettebb lesz, de a jó és a rossz ugyanaz és egyszerű marad. Feltéve, hogy tudunk és akarunk közöttük választani.

Másfél évtizeddel ezelőtt Bánrévy Gábor olyan helyre került, ahová valószínűleg mindig is vágyott. Egész energiáját a tanításnak, a tanítványainak és a tudománynak áldozhatta egy olyan műhelyben, ami a legközelebb állott az általa mindig is vallott értékekhez. A XXI. század nemzetközi gazdasági jogának elméleti és gyakorlati kihívásai az ő részvételét is igénylik. Mindannyian azt kívánjuk neki, hogy ebben a munkában még hosszú ideig vegyen tevőlegesen részt, de abban is biztosak vagyunk, hogy munkássága az előttünk álló egész évszázadban segíteni fogja a magyar és a nemzetközi jogfejlődést és jogi kultúrát.

VILÁGKERESKEDELEM ÉS EMBERI JOGOK

RAFFAI KATALIN
egyetemi docens, PPKE JÁK

Amikor a 70-es évek végén, a „tények lázadásának”¹ következtében egyértelművé vált, hogy a nemzetközi magánjog kereteit szétfeszítik az új komplex jogviszonyok, és a szerteágazó szabálytömeget sem lehet már összefogni, felmerült az igénye egy önálló jogterület a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga elhatárolásának. A magyar jogtudományban Bánrévy Gábor professzor úr elsőként határozta meg a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga rendszertani alapjait és foglalta össze önálló műben.² A 90-es évek végén, a Professor Úr az átalakult nemzetközi gazdasági viszonyokat, a megváltozott jogi hátteret és addigi oktatási tapasztalatait, egy új, teljesen átdolgozott műben, „A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga” című munkájában tette közzé.³ Könyvében önálló fejezetben foglalkozik azokkal a nemzetközi szervezetekkel, amelyek kiemelkedő jelentőséggel bírnak a nemzetközi kereskedelmi élet meghatározása szempontjából, ezek közül is az egyik legfontosabb a GATT/WTO. A 21. században a globalizálódó világ egyre újabb kihívásokkal szembesíti a nemzetközi szervezeteket

Az ünnepeltet egy rövid tanulmánnyal szeretném köszönteni, melynek témája az emberi jogok védelme a világkereskedelem rendszerében.

1. Bevezetés

A GATT 1947-es létrehozásának célja az áruk nemzetközi kereskedelmi forgalmában felmerülő különböző kereskedelmi akadályoknak a felszámolása volt. A nemzetközi kereskedelmi liberalizációt a vámok és a nem vámjellegű intézkedések lebontásával célozta meg. Eredetileg csak a kész termékekre vonatkozott

¹ A ma már széles körben ismert fogalmat MÁDL FERENC: *Összehasonlító nemzetközi magánjog – A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1978.) c. művében használta először.

² BÁNRÉVY GÁBOR: *A nemzetközi gazdasági forgalom és személyi viszonyok jogi szabályozása*. Szeged: JATE Kiadó, 1980.

³ BÁNRÉVY GÁBOR: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest: Szent István Társulat, 1998. A könyv sikerét bizonyítja, hogy a 8. kiadásnál tart.

a megállapodás, nem terjedt ki a szolgáltatásokra, sem a szellemi alkotásokra. A fenti okok, és a globalizálódó világkereskedelem jelentős változásokat eredményezett, melynek nyomán egyre erőteljesebben merült fel a GATT átalakításának igénye. Erre 1994-ben, az uruguay-i roundot követően került sor, amikor a GATT önálló nemzetközi szervezetté alakult; ez lett a WTO, melynek feladata saját intézményrendszerén keresztül koordinálni a részes államok közötti gazdasági kapcsolatokat. Tovább fejlesztették az anyagi jogot, új nemzetközi szerződések születtek (TRIPs,⁴ GATS⁵), és lefektették egy önálló vitarendezési fórum szervezeti kereteit, egy választottbíróság szerűen működő Vitarendezési Testületet (Dispute Settlement Body), melynek döntése a részes államokra kötelező. Röviden összegezve, a WTO egy önálló nemzetek feletti nemzetközi szervezet, saját joggal, és vitarendezési fórummal, eljárással, hatékony szankciókkal.

A nemzetközi kereskedelemmel párhuzamosan fejlődtek az emberi jogok is. Az emberi jogok nemzetközi védelmének kezdetei a 20. század elejére nyúlnak vissza, de a nemzetközi jogi háttér megalapozása a második világháború végéhez köthető. Egyrészt a háború által okozott sokk, másrészt a felerősödött globalizációra adott válaszként értékelhető az a nemzetközi összefogás, amely az emberi jogok védelmét a korábbi nemzeti szintről egy univerzális, nemzetek felett szintre emelte, és garantálást az államok nemzetközi kötelezettségvállalásává tette. Azóta az emberi jogok védelme sajátos utat járt be. Fokozatosan bővült a védendő jogok köre és ezzel egyidejűleg a jogosultaké is. Kezdve az első generációs jogoktól, melyek az egyéni védelmet állítják a középpontba (élethez való jog, egyéni szabadság stb.), folytatva a második generációs (gazdasági és szociális) jogokkal, napjainkban eljutva a harmadik, legátfogóbb szintig, amely olyan értékeket állít a védelem középpontjába, mint az egészséges környezethez-, a fejlődéshez-, vagy a békéhez való jog. Ezzel kollektív szintre emelkedett az emberi jogok védelme, mintegy válaszként a globalizáció újabb és újabb kihívásaira.

Világkereskedelem és emberi jogok összefüggéseit vizsgálva, az egyik legégetőbb kérdés, annak megválaszolása, hogy milyen kapcsolat áll fenn közöttük? Konkrétan, megkerülhető-e az emberi jogok védelme a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban vagy csak a két terület együtt, összhangban működhet hatékonyan? Ha igen, akkor hogyan illeszthető a nemzetközi kereskedelem jogi rendszerébe az emberi jogok védelme? Hogyan hatnak egymásra, és mi a kölcsönhatás eredménye?

A téma feldolgozása során hasonló kérdések merültek fel bennem, de a szakirodalmat olvasva, azzal szembesültem, hogy több megközelítés is ütközik egymással, ezért egyértelmű válasz a kérdésekre (jelenleg) nem adható.

⁴ Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights.

⁵ General Agreement on Trade Services.

A vélemények két pólus közé ékelődnek, az egyik véglet szerint a világkereskedelmet szervező nagy szervezeteknek kizárólag a világgazdasági tevékenység megszervezésével, koordinálásával, lebonyolításával kell foglalkozni, és minden olyan kérdés, ami ezen túlmutat, már nem tartozik a hatáskörükbe.

A másik oldal álláspontja szerint, az emberi jogok védelmének éppen univerzális jellege indokolja, hogy minden területen érvényesüljenek, és ez alól a gazdasági folyamatok sem képezhetnek kivételt.

A Nemzetközi Kereskedelmi Kamara álláspontja szerint,⁶ a WTO világkereskedelmi rendszere eltérő alapokon nyugszik, mint az emberi jogok védelme. A WTO kizárólag a világkereskedelem jogi- és gazdasági akadályainak a lebontását célozza, és nem feladata a kereskedelmen túlmutató problémák megoldása, mint például az emberi jogok kérdése, vagy a környezetvédelem. Ha a tevékenysége ilyen jellegű kérdések megoldására is irányulna, az „rendkívüli feszültségeknek” tenné ki a világkereskedelmet, és nem érné el a kívánt eredményeket. Éppen ezért, az ENSZ-nek illetve szervezeteinek kell továbbra is foglalkozni a hasonló jellegű problémákkal, és megkísérelni globális szinten összehangolni a megvitatásukat és megtalálni a megfelelő megoldásokat.

A WTO az ENSZ intézményeitől független nemzetközi szervezet, tehát az ENSZ emberjogi, egészség- és környezetvédelmi előírásai nem kötik közvetlenül, csak áttételesen, mégpedig azon tagállamokon keresztül, amelyek egyidejűleg részesei a WTO-nak és az ENSZ valamely nemzetközi egyezményének. Ezért nehéz az emberi jogokra vonatkozó szabályok betartásának számon kérhetősége. A WTO tagországai⁷ az emberi jogok védelmét garantáló politika nemzetközi instrumentumai közül legalább egyet aláírtak, de az ENSZ Alapokmányát például minden tag aláírta.⁸ Az Alapokmány 103. cikke szerint a benne szereplő kötelezettségek elsőbbséget élveznek minden más nemzetközi kötelezettségvállalással szemben. Az emberi jogok, univerzálisak, ezért jellegükből fakadóan minden embert megilletnek (nemre, fajra, származásukra, vallásukra, vagyoni helyzetükre tekintet nélkül) régiótól, társadalmi tevékenységtől függetlenül. Nem lehet kérdéses tehát, hogy ezeknek a jogoknak a védelmét a WTO tevékenységének keretei között is biztosítani kell. Az emberi jogok védelme, jogi és morális kötelezettséget ró az ENSZ tagországaira, és ez azt jelenti, hogy prioritásuk van mindennemű (gazdasági és politikai) nemzetközi megállapodással szemben.

⁶ International Chamber of Commerce, The Budapest Business Declaration 2000/Nemzetközi Kereskedelmi Kamara: Az üzleti világ budapesti zárónyilatkozata 2000. www.icc.co.hu/docstore/letolt/zaronyilatkozat.rtf (látogatva 2009. 04. 24.)

⁷ Jelenleg 153 ország csatlakozott. www.wto.org (látogatva 2011. 02. 12.)

⁸ Hasonlóan nagy jelentőségű a Gazdasági, Szociális, Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966), vagy a Gyermekek jogairól szóló ENSZ Egyezmény (1989).

Christoph Herrmann⁹ felhívja a figyelmet arra, hogy az emberi jogok egyetemességének megkérdőjelezhetetlensége ellenére, jogi szempontból tekintve, a nemzetközi szerződések kizárólag a csatlakozó országokat kötik, tehát az emberi jogok univerzális jellege, egy egyetemes, az egész világot tömörítő nemzetközi megállapodás hiányában, a nemzetközi szokásjogon alapul. Nagy előrelépést jelentett a folyamatban az 1993-as Bécsi Emberi Jogi Konferencián elfogadott Nyilatkozat és Akcióterv, mely hangsúlyozta az emberi jogok és alapszabadságok egyetemes jellegét, és rögzítette azon standardokat, amelyekről minden államnak kötelessége gondoskodni, hogy azok teljes egészükben, diszkriminációmentesen megvalósuljanak. Herrmann szerint, nagy hiányosság, hogy mind a nemzetközi szokásjogi, mind pedig a világkereskedelmi koncepcióból ez idáig hiányzik egy egyetemes nemzetközi szociális elv, annak ellenére, hogy az eddig kidolgozott szociális standardok, minden kétséget kizáróan a nemzetközi jog alapvető részévé teszik azt.

A tények azonban azt mutatják, hogy a WTO-nak az ezredforduló óta egyre gyakrabban kell az emberi jogok védelmének keretei között különböző szociális jellegű problémákkal szembesülni.

2. A GATT/WTO és az emberi jogok védelme

A GATT/WTO a nemzetközi kereskedelem korlátainak a lebontásán alapul. A célkitűzés érdekében deklarálja a diszkrimináció tilalmát, az állami szubvenciók és az antidömping szabályozását, nemzeti elbánást stb. mindezen alapelvek ellenére a GATT XX. cikke felsorakoztatja azokat a kivételeket, amelyek a szabad kereskedelmet jogszerűen korlátozhatják.¹⁰ A XX. cikk, olyan általános közérdekű célokat fogalmaz meg, melyek a harmadik generációs emberi jogok körébe esnek. Kimondja, hogy a tagállamok kereskedelmi korlátozással élhetnek az emberi, állati, növényi élet és egészség védelme érdekében (b pont), a szociális standardok védelme érdekében, amelyek közé tartozik az egészség védelme, a természetes erőforrások védelme (b és g pontok) vagy a fogsztatottak kényszermunkájából származó termékek (e pont)¹¹. Ezen korlátozások alkal-

⁹ CRISTOPH, HERRMANN – WOFLGANG, WEISS – CHRISTOPH OHLER: *Welthandelsrecht*. München: C.H.Beck, 2007. 510–511.

¹⁰ A kivételeket már a GATT 1947 tartalmazta.

¹¹ „Article XX: General Exceptions

Subject to the requirement that such measures are not applied in a manner which would constitute a means of arbitrary or unjustifiable discrimination between countries where the same conditions prevail, or a disguised restriction on international trade, nothing in this Agreement shall be construed to prevent the adoption or enforcement by any contracting party of measures:

(b) necessary to protect human, animal or plant life or health;

mazásának előfeltétele, hogy ne legyenek diszkriminatívak, valamint ne vezessenek a nemzetközi kereskedelem leplezett (burkolt) akadályozásához. A probléma az, hogy az említett cikkelyek olyan általános jogfogalmakat említenek, amelyeknek mind értelmezése, mind pedig alkalmazhatósága komoly konfliktusokat eredményezhet, mert a fogalmak pontos definícióját, tartalmi összetevőit az egyezményben nem találjuk meg.¹²

Az alábbiakban röviden ismertetek néhányat a nagy nemzetközi visszhangot kiváltott esetek közül, amikor a WTO kereskedelmi előírásai és az emberi jogok (az egészséges környezethez, élelmiszerekhez való jog) tiszteletben tartásának kérdése ütközött egymással.

2. 1. *A hormonkezelt marhahús esete (1998)*¹³

Az EGK¹⁴ importtilalmat vezetett be a Kanadából és AEÁ-ból származó hormonkezelt marhahússal szemben. A közösségi szabályok szerint a megengedett mértéknek csak jóval alacsonyabb szintje nem káros az egészségre. Az EGK a rendelkezést a fogyasztók védelmével indokolta. Az Appellate Body (AB), azonban úgy ítélte meg, hogy az EGK nem támasztotta alá kellő mértékű tudományos bizonyítékkal álláspontját, és azt, hogy ez a korlátozás a fogyasztók egészségének védelmét szolgálja, és megállapította, hogy ez az Egészségügyi és Növényegészségügyi Intézkedésekről szóló Egyezménybe ütközik.¹⁵ Végül az EGK-t marasztalták, a meghatározott éves kár: 116 millió dollár az AEÁ-nak, 13 millió dollár Kanadának. Az EGK, a szankciónak nem tett eleget a megsabott határidőn belül, így Kanadának és az AEÁ-nak engedélyezték, hogy 100%

(e) relating to the products of prison labour;

(g) relating to the conservation of exhaustible natural resources if such measures are made effective in conjunction with restrictions on domestic production or consumption;”

¹² A XX. cikk egyes pontjainak elemzéséről (különös tekintettel a környezetvédelmi előírásokra) ld. PALÁSTI GÁBOR: A környezet védelme a termékek forgalmának globális szabályozási rendszerében. In *Globalizáció, piacliberalizáció – A világméretű globlizáció megvalósításának jogi eszközrendszere, a piacliberalizációs szabályozás és korlátai*. Miskolc: „Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért”, 2004. 319–395; HERRMANN–WEISS–ÖHLER i. m. 227–247.

¹³ Appellate Body, European Communities – Measures Affecting Meat and Meat Products (Hormones), WT/DS48/AB/R.

¹⁴ A tényállás idején hatályos elnevezést használtam.

¹⁵ Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS) 15 April 1994, 5. cikkében előírt ún. kockázatértékelés nem határozza meg egyértelműen ennek feltételeit, egy esetleges káros hatás kockázatáról beszél, de azt, hogy milyen tényezőket kell figyelembe venni a kockázatbecslés meghatározásánál, arról nem beszél. További hátrányt jelent az is, hogy fordított a bizonyítási teher. Nem az eladó bizonyítja a terméke ártalmatlanságát, hanem a vevőnek kell bizonyítania, hogy kétsége megalapozott a termék ártalmassága tekintetében. Az ezt bizonyító kutatások nagyon nagy költséggel járnak, és gyakran olyan termékekről lehet szó, melynek egészségre káros mivolta csak évekkel később jelentkezik.

adóval sújtsák az általuk megjelölt európai termékeket. Az Egyesült Királyság kivételével, az összes tagállammal szemben alkalmazták a szankciót, például Franciaországban a dijoni mustárt, a libamájat, és a rokfort sajtot, Dániában a sonkát, Olaszországban a császárgombát sújtották. A válaszreakcióra nem kellett sokat várni. José Bové francia juhtenyésztő felbujtására, a szemet szemért, fogat fogért elv alapján, feldühödött emberek egy csoportja szétrombolt egy franciaországi McDonalds gyorséttermet. Sem Franciaország, sem pedig az EGK nem nyújthatott segítséget, mert a DSB határozata kötelező és felette áll a nemzeti határozatoknak.

Az eset rávilágított arra, hogy a probléma hátterében a WTO és az EGK eltérő értelmezése áll az egészségre vonatkozó gondoskodás mértékéről, amely abból fakadt, hogy nincs meghatározva a garantált védelem minimum szintje, és hiányzik az érdekek nemzetközi összhangja. Ehhez hozzájárul a bizonyítási teher ellentmondásossága is, ami azt jelenti, ha kétség merülne fel valamely áru tekintetében, nem az eladónak kell bizonyítani, hogy a termék ártalmatlan, hanem a vevőnek, hogy a kétsége megalapozott. A WTO pedig nagy anyagi költségekkel járó bizonyítási eredményeket kér, adott esetben olyan termékekről is, amelyek ártalmassága csak több év elteltével jelentkezhethet.¹⁶ Végül a WTO az egészség védelme érdekében hozott EGK intézkedést nem találta kellően megalapozottnak, így a hormonkezelt marhahús amerikai importjának a tilalma több milliós közvetett kiadást jelentett az EGK-nak

2. 2. A GMO ügy (2006)¹⁷

Az EU mezőgazdasági politikáját számos kritika éri, mégis az utóbbi időszakban egyre jobban előtérbe kerül a mezőgazdaság támogatása a minőségi élelmiszerekkel való ellátás érdekében, azzal a célkitűzéssel összhangban, hogy a mezőgazdaság ne veszélyeztesse a biodiverzitást, a környezetet, a vizet és a talajt. Ennek megfelelően a kis- és középtermelőket támogatja. Ez a koncepció a 90-es évek végére komoly érdekellentétbe torkolt az EU és az AEÁ (a világon az egyik legnagyobb mennyiségű génmódosított növényeket termeszítő állam) között. Az EU 1998 és 2003 között moratóriumot rendelt el a génmódosított élelmiszerek behozatalát illetően. Az AEÁ, Kanada és Argentina, 2003-ban a WTO-hoz fordult, azzal az indokkal, hogy a tilalom alapja nem annyira

¹⁶ Az azbeszt ügy (2001) végkifejlete azért lett eltérő, mert az azbesztrostok rákkeltő hatását, számos kutatási eredmény bizonyította, így Franciaország pert nyert az ellene keresetet benyújtó Kanadával szemben. Panel, European Communities – Measures Affecting Abestos and Certain Asbestos-Containing Products, WT/DS135/R.

¹⁷ Panel, European Communities – Measures Affecting the Approval and Marketing of Biotech Products, WT/DS291-293/R.

tudományos megalapozottságból fakad, hanem sokkal inkább tisztességtelen kereskedelmi korlátozásról van szó. A Vitarendezési Testület 2006-ban született határozatában megerősítette, hogy az EU megszegte a WTO kereskedelmi szabályait, mert a tilalom ellentétes a WTO megállapodással és az EU tagállami kötelezettségeivel, és egyben felszólította a szabályok összhangjának megteremtésére.

A jogvita eredményeként az EU elfogadta az ún. koegzisztencia törvényt, mely bizonyos feltételek mellett megengedi a GMO-k jelenlétét, a hagyományos organizmusokkal való együttélés keretei között.

3. A TRIPs és az emberi jogok védelme

A legnagyobb publicitást talán a nagy gyógyszergyártó cégek és a fejlődő államok között kirobbant jogvita kapta. Röviden úgy lehetne megfogalmazni, mint a gyógyszerekre vonatkozó szabadalmi jogok és a megfelelő egészségügyi ellátáshoz való jog érvényesítése közötti konfliktus helyzetet. A probléma elsősorban a fejlődő államok lakosságát érintette. Az egyezmény tiltja az olcsóbb gyógyszerek előállítását ill. importját. Elsősorban Afrika, Délkelet Ázsia országai az érintettek, mert ezekben az államokban számos fertőző betegségnek, mint az AIDS, malária, tuberkulózis magas az előfordulási aránya, és az itt élő rossz anyagi helyzetben levő betegek nem tudják kifizetni a drágább gyógyszert. A WTO előtt több eljárás is zajlott, amelyeknek az AEÁ és ezen fejlődő országok voltak az alanyai.

Az ezredfordulót követően Argentína enyhített a szellemi alkotásra vonatkozó nemzeti szabályain, abból a célból, hogy a generikus gyógyszerekhez olcsóbban hozzá lehessen jutni, mint a hasonló gyógyszerek szabadalmaztatott változatához. 2002 júniusában az AEÁ, eljárást kezdeményezett a WTO-nál Argentína ellen, abból a célból, hogy Argentína szigorítson a nemzeti szabályain. A kereskedelmi szankciók Argentínát súlyos gazdasági válságba sodorták.¹⁸

Szintén 2001-ben 39 multinacionális gyógyszergyártó cég pert indított a Dél-Afrikai Köztársaság kormánya ellen, mert elfogadtak egy olyan jogszabályt, amely megengedte az olcsóbb AIDS elleni gyógyszer importját Braziliából és Indiából.¹⁹ Ugyanebben az időszakban az AEÁ Braziliával szemben is eljárást kezdeményezett a WTO előtt, hasonló okok miatt. A nemzetközi visszhangja ezeknek az ügyeknek olyannyira intenzív volt, hogy a tiltakozások hatására végül a gyógyszer gyártók elálltak a keresettől.

¹⁸ DOMMEN, CAROLINE: *The WTO, international trade, and human rights*. www.3dthree.org (látogatva 2010. 02. 26.)

¹⁹ Appellate Body, India – Patent Protection for Pharmaceutical and Agricultural Chemical Products, WT/DS50/AB/R.

A több évig tartó vita eredményeként a dohai miniszteri értekezleten elfogadtak egy nyilatkozatot a TRIPs-ről és a közegészségügyről.²⁰ A nyilatkozat feljogosítja a tagállamokat, kényszer licencia adására az életfontosságú gyógyszerek tekintetében, valamint arra is, hogy saját hatáskörben eldöntsék, mit tekintenek nemzeti egészségügyi szükséghelyzetnek. A dohai fordulónak az egyik legnagyobb eredménye, tehát, hogy sikerült megállapodni, abban, hogy közegészségi veszélyhelyzet esetén, a legkevésbé fejlett fejlődő országoknak joga van olcsón, másolt gyógyszert gyártani, kizárólag saját lakossága körében történő felhasználás céljából.²¹ Ugyanakkor a nyilatkozat nem oldta meg ezen létfontosságú gyógyszerek más hasonló egészségügyi problémával küzdő, kevésbé fejlett országokba történő exportját. A kényszer licencia kizárólag a belső piacra vonatkozott. A viták tovább folytatódtak, elsősorban az AEÁ részéről mutatkozott ellenállás. Végül az Általános Tanács 2003-ban felmentést adott, az exporttilalom alól a fontosabb gyógyszerek tekintetében a fejlődő országok számára, amelyek ún. általános népegészségügyi kényszerhelyzetben vannak és ezeket a létfontosságú gyógyszereket nem tudják előállítani. Végző soron az ismertetett eseteknek az a legkézenfekvőbb tanulsága, hogy amikor az emberi jogok és a szellemi tulajdonhoz fűződő jogok kerülnek mérlegre, nem kétséges, hogy az előbbiek élveznek elsőbbséget.

Ezek a sikerek, azonban, könnyedén látszólagosnak tűnhetnek, azoknak a regionális és kétoldalú kereskedelmi megállapodásoknak a tükrében, amelyeket az AEÁ kötött (az amerikai gyógyszer gyártók nyomására) Marokkóval, Thaifölddel, néhány dél-afrikai országgal, a Közép Amerikai Szabadkereskedelmi Övezet országaival (Central American Free Trade Agreement – CAFTA), valamint az Amerikai Szabadkereskedelmi Övezetben (Free Trade Area of the Americas – FTAA). A megállapodások hasonló szigorításokat tartalmaznak a gyógyszer szabadalmi előírások tekintetében, amelyek erősen megkérdőjelezzik a dohai nyilatkozat hatékonyságát és nincsenek összhangban az emberi jogokkal sem.²²

²⁰ Declaration on the TRIPs Agreement and Public Health WT/MIN (01)/DEC/W/2.

²¹ A nyilatkozat lehetővé tette, hogy a gyengén fejlett országok tekintetében a TRIPs 5. és 7. fejezetének alkalmazási határidejét 2016-ig elhalasszák. Az AEÁ ugyanakkor nem támogatta a TRIPs egyezmény ilyen irányú módosítását.

²² DOMMEN, CAROLINE: *The WTO, international trade, and human rights*. www.3dthree.org (látogatva 2010. 02. 26)

4. A jövő

Pascal Lamy főigazgató álláspontja szerint,²³ az emberi jogok és a világgazdaság kapcsolatnak történetére egész mostanáig a kölcsönös gyanakvás árnya vetült, ami bizonyos mértékig a kölcsönös tudatlanság eredménye. Úgy gondolja, hogy ez már a múlté, és jelenleg nemzetközi kereskedelem és emberi jogok kéz a kézben haladnak, hiszen a nemzetközi kereskedelem egyik előfeltétele a kölcsönös tiszteleten és megértésen alapuló emberi interakciók. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy az emberi jogok és a kereskedelmi szabályok azonos értékrenden alapulnak: egyéni szabadság és felelősség; a diszkrimináció tilalma; a jogállamiság (*rule of law*); az egyének békés együttműködése a társadalmi jólét érdekében. A közös értékrend pedig a közös gondok talajából fakadt, azok megoldása érdekében. Nem véletlen, véli Lamy, hogy mind az emberi jogok, mind pedig a globális kereskedelem szabályozása kulcs elemek a második világháborút követő időszakban, hogy a 40-es évek közepén, nagyjából azonos időszakban jött létre az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata és a WTO. Mindkettő elengedhetetlen volt a világbéke megteremtése szempontjából. Jelenleg az emberi jogok és nemzetközi kereskedelem egymás támogatói: az emberi jogok betartása elengedhetetlen a nemzetközi kereskedelmi rendszer megfelelő működéséhez, másfelől a WTO szabályok is hozzájárulnak az emberi jogok tiszteletben tartásának megvalósulásához. Például Kína csatlakozása során is megkerülhetetlen kérdésként merült fel az emberi jogok tiszteletben tartása.²⁴

Az Európai Parlament 2010-ben kiadott állásfoglalásában²⁵ az emberi jogok és a nemzetközi kereskedelmi megállapodások összefüggéseiről megállapította, hogy az emberi jogok a nemzetközi gazdasági kapcsolatok „kulcsfontosságú” elemévé váltak, és a szabadkereskedelmi megállapodások keretei között folytatott tárgyalások alapvető elemét képezik.²⁶ Alapvető fontosságú az emberi

²³ PASCAL LAMY: *Towards Shared Responsibility and Greater Coherence: Human Rights, Trade and Macroeconomic Policy*. Colloquium on Human Rights in the Global Economy, International Council on Human Rights and Realizing Rights, Geneva, 13 January 2010 www.wto.org › wto news › speeches list (látogatva 2010. 02. 28.)

²⁴ Kína 2001-es tagfelvétele is az emberi jogok sérelmével összefüggő aggályok miatt húzódott el sokáig.

²⁵ P7 TA-PROV (2010)0434 Az emberi jogok, a szociális és környezetvédelmi normák a nemzetközi kereskedelmi megállapodásokban. (A7-0312/2010) Az Európai Parlament 2010. november 25-i állásfoglalása az emberi jogokról, valamint a szociális és környezetvédelmi normákról a nemzetközi kereskedelmi megállapodásokban (2009/2219(INI) <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//NONSGML+TA+20101125+SIT+DOC+PDF+V0//HU&language=HU> (látogatva 2010. 12. 02)

²⁶ Az afrikai, karib-tengeri, és csendes-óceáni térség országai (AKCS-országok) és az EU között létrejött hosszútávú partnerségi megállapodásban is szerepel (Cotonu-i megállapodás), hogy az AKCS-országoknak garantálni kell az emberi jogok, a demokratikus elvek, és a jogállamiság

jogok és a kereskedelmi jogok közti egyensúly megteremtése, hogy az emberi jogokra vonatkozó rendelkezések bekerülése a nemzetközi megállapodásokba, az igazságos és tisztességes kereskedelem megteremtése.

Az ENSZ fejlődési jogról szóló 1986-os nyilatkozata²⁷ deklarálja, hogy a fejlődéshez való jog elidegeníthetetlen emberi jog, amely alapján minden egyén és nép jogosult a gazdasági társadalmi és kulturális fejlődésben való részvételre. A WTO-nak, a XX. cikk szellemében feladata lenne ezen jog garantálása. Az emberi jogok belefoglalása a kereskedelmi megállapodásokba „hozzáadott értéket” eredményezhet ezen egyezményekhez, szélesebb kölcsönhatást biztosít a társadalommal, ami megerősíti a politikai társadalmi stabilitást kedvezőbb feltételeket teremtve ezáltal a nemzetközi kereskedelem számára.

A Parlament állásfoglalása szerint,²⁸ mind a multilaterális, mind pedig a bilaterális kereskedelmi kapcsolatokban az emberi jogok, szociális és környezetvédelmi normákat sokkal erőteljesebben figyelembe kellene venni. Az EU felszólít a WTO és az ENSZ emberi jogokkal foglalkozó intézményei közti kapcsolat megerősítésére, valamint szorosabb együttműködésre, úgy véli, hogy az ENSZ Emberi Jogok Főbiztosa Hivatalának szakvéleményét figyelembe vehetne venni a WTO bizottságokban és fellebbviteli testületekben, ha a felmerült ügyek kapcsán az emberi jogok súlyos sérelméről lenne szó.

A kereskedelem nem tekinthető többé önmagában való célnak, sokkal inkább egy olyan eszköznek, amelyek segítségével előremozdíthatók a kereskedelmi értékek, a méltányos árucserre kapcsolatok, a szociális és környezetvédelmi normák tényleges alkalmazása. A globalizáció a gazdasági tényezők, a kereskedelem liberalizációjának a hatására jött létre. Lehetővé tette a gazdasági akadályok felszámolását, a műszaki haladást, a kommunikáció és adatfeldolgozás felgyorsulását, a lendület megállíthatatlan. Az előnyök mellett a világ a hátrányokat is megtapasztalta már.

Az ENSZ emberi jogi főbiztosa Mary Robinson javaslata²⁹ szerint új gondolkodásmód, új világkereskedelem szükséges, az ún. etikus globalizáció irányába történő elmozdulás érdekében, amelyben az emberi jogok védelme az

feltételeinek biztosítását. Ld. BÁNRÉVY i. m. 57.

²⁷ Article 1: 1. The right to development is an inalienable human right by virtue of which every human person and all peoples are entitled to participate in, contribute to, and enjoy economic, social, cultural and political development, in which all human rights and fundamental freedoms can be fully realized.

UN General Assembly, *Declaration on the Right to Development : resolution / adopted by the General Assembly*, 4 December 1986, A/RES/41/128, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3b00f22544.html> (látogatva 2010. 12. 02.)

²⁸ A Parlament 2010. november 25-i állásfoglalása.

²⁹ ROBINSON, MARY: *Ethik, Menschenrechte und Globalisierung. Zweite Weltethos-Rede der Stiftung Weltethos*. Universität Tübingen, 21. Januar 2002 www.weltethos.org (látogatva 2009. 04. 24.)

emberiség közös felelőssége. Ennek a felelősségnek tükröződnie kell az egyén, az országok, a nemzetközi (gazdasági-pénzügyi) szervezetek, az ENSZ tevékenységében.

Nem kétséges, hogy világkereskedelem és emberi jogok kölcsönhatásban állnak egymással: a világkereskedelmi folyamatok hozzájárultak az emberi jogok nemzetközivé válásához és a harmadik generációs jogok kialakulásához, míg az emberi jogok megszabják a világkereskedelem működésének feltételeit, és irányait.

A jövő mindenképpen az emberi jogok pozitív integrációja irányába hat, ezt szorgalmazza az ENSZ, a különböző civil szervezetek és ennek szükségességét azzal az érveléssel támasztják alá, hogy a WTO az egyetlen nagy világszervezet, amely hatékony szankció rendszerrel rendelkezik a jogsértést elkövetőkkel szemben.³⁰ E koncepciót erősen megkérdőjelezi, hogy vitás esetben a DSB döntését kizárólag WTO-jogra alapozhatja. A kapcsolódási pont meglenne, annak ellenére, hogy a WTO szabályokban nincs direkt utalás a szociális vagy gazdasági jogokra (mint ahogyan az ENSZ egyezményekben), hiszen olyan célok megvalósítására törekszik, mint az egyenlő bánásmód, legnagyobb kedvezmény, mely elvek mélyen beágyazódtak az emberi jogok körébe. A szociális biztonság, a jobb életkörülmények megvalósítása implicite a WTO célkitűzései között is szerepelnek.

³⁰ A jogtudósok egyre szélesebb körét foglalkoztatja a kérdés, hogy a vitarendezési eljárásban alkalmazható lenne-e más nemzetközi jogforrás is (például ENSZ egyezmények)? Egyes álláspontok szerint ez nem kizárt, mert az Egyetértés a Vitarendezés Szabályairól (Dispute Settlement Understanding – DSU) 1. cikk (1) pontja csak a joghatóságot határozza meg egyértelműen, az alkalmazandó jogot nem. A témáról lásd bővebben: HERRMANN–WEISS–OHLER i. m.; MARCEAU, GABRIELLE: WTO Dispute Settlement and Human Rights. *EJIL* (2002) Vol. 13 No. 4., 753–814.

A BÉCSI VÉTELI EGYEZMÉNY A MAGYAR BÍRÓI GYAKORLATBAN

SZABÓ SAROLTA
egyetemi adjunktus (PPKE JÁK)

„Az ünnep az élet rangja, felsőbb értelme” – írta Márai Sándor.¹ Az ünnepek lehetőséget adnak arra, hogy visszatekintsünk, emlékezzünk egy eseményre, avagy alkalmat adnak arra is, hogy köszöntsük azokat, akik hozzánk közel állnak. Nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy ezen – Ünnepi Konferencia keretében elhangzott – tanulmánnyal külön köszönhetem Bánrévy Gábor Professor Emeritust, akinek szertágazó munkássága egyik fő pillére a „bölcsebből lett társ”², a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga státusának megszilárdítása és a jogterület tudományos művelése. Ezen belül – szűkebb témámra térve – Bánrévy Professor az, aki fáradhatatlan lendülettel tevékenykedik az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló ENSZ-Egyezmény (*United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, CISG*)³, azaz a Bécsi Vételi Egyezmény kapcsán a napjainkra indokolatlanná vált magyar fenntartások visszavonásának,⁴ valamint az Egyezmény helyes és pontos magyar fordításának ügyén.⁵ További szoros kapcsoló tényező az Ünnepelt és az áruk nemzetközi adásvételi szerződésének univerzális jogegységesítése elhatározásának születési éve, ugyanis 1929-ben döntötte el az UNIDROIT, hogy kutatást kezdeményez a fenti célból. Ekkor kezdődött a munka, amelynek ered-

¹ MÁRAI SÁNDOR: *Füveskönyv*. Helikon Kiadó, 2000, 52.

² MÁDL FERENC: *Összehasonlító nemzetközi magánjog – A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978, 12.

³ Kihirdette az 1987. évi 20. tvr., *Magyar Közlöny* 1987., 55. sz. (1987. november 29.)

⁴ A „kiüresedett” magyar fenntartások visszavonását a jogtudomány jeles képviselői (Bánrévy, Burián, Sándor, Vékás, Vörös) máig eredmény nélkül szorgalmazzák. Bővebben, pl.: BÁNRÉVY GÁBOR: Három etüd a nemzetközi jog területéről. In BUSCH BÉLA – BELOVICS ERVIN – TÓTH DÓRA (szerk.): *Békés Imre ünnepi kötet. A jogtudomány és a büntetőjog dogmatikája, filozófiája. Tanulmánykönyv Békés Imre születésének 70. évfordulójára*. Budapest, 2000. 54. sk.; SÁNDOR TAMÁS – VÉKÁS LAJOS: *Nemzetközi adásvétel*. Budapest, Hvg-Orac, 2005. 97. ssk. Az írásbeliségre vonatkozó fenntartás visszavonását – melyre az Egyezmény maga lehetőséget ad [97. Cikk (4) bekezdés] – pl. Észtország 2004. március 9-én már megtette.

⁵ BÁNRÉVY GÁBOR – JANCÓS RÉKA – SÁNDOR TAMÁS: *A Bécsi Konvenció javított magyar fordítása*. Jogi Tájékoztató Füzetek. MKIK Jogi Szekció 2007, 185. füzet, 109–141.

ménye a Bécsi Vételi Egyezmény elfogadása 1980-ban, több mint ötven évvel később történt a Bécsi Diplomáciai Konferencián.

I. A XXI. század és a Bécsi Vételi Egyezmény

A cím egyes csomópontjainak részletesebb vizsgálata előtt, indokolt röviden kitérni a tudományos konferencia központi témája és a Bécsi Vételi Egyezmény közötti viszonyra. Felvethető ugyanis az a provokatív kérdés, hogy aktuális-e, indokolt-e még a XXI. század nemzetközi gazdasági kapcsolataiban a XX. században fogant és született, korosodó – hiszen közel harminc éves – Bécsi Vételi Egyezményről előadást tartani, tanulmányt írni.

Státusát tekintve, napjainkig öt kontinens hetvennégy országa csatlakozott a Bécsi Vételi Egyezményhez, beleértve a világkereskedelem valamennyi jelentős résztvevőjét is, kivéve az Egyesült Királyság és India.⁶ A legutóbb csatlakozott országok között van Japán,⁷ Libanon, Örményország és Albánia.⁸ Az Egyezményt az egyik legsikeresebb nemzetközi egyezménynek tartják, ugyanis a részes államok számát véve alapul – legalábbis teoretikusan – az áruval kapcsolatos export-/importügyletek világszerte azonos szabály szerint történnek. Napjainkban, Magyarország vonatkozásában az export-/importügyletek jelentős része az Egyezményhez csatlakozott államokkal zajlik.⁹

Azonban egy egyezmény nemzetközi elfogadottsága nem mérhető pusztán a csatlakozott országok egyre növekvő száma alapján, ugyanis a Bécsi Vételi

⁶ Az EK tagállamai közül még Írország, Málta, Portugália nem részes állam.

⁷ Japán az 1980-as években úgy tűnt, az elsők között az Egyezmény részes állama lesz, azonban az Igazságügyi Minisztérium által felállított munkacsoport javaslata ellenére, a csatlakozás a '90-es években sem történt meg. A legtöbbet hangoztatott érvek szerint a '90-es évek elején a japán gazdaság a gazdasági buborék kipukkadásával vette fel a küzdelmet, ennek megfelelően a jogalkotás ezt kívánta orvosolni (pl. felszámolási jog, társasági jog területén). Ennélfogva az Egyezmény háttérbe szorult. Ez azonban nem a teljes válasz *Sono* szerint. Egyfelől, a '90-es évek elején a részes államok száma 30 körül volt, nem tűnt bizonyosnak a „népszerűsége”. Másfelől, a főbb japán társaságok nem érezték szükségét és időszerűségét az Egyezmény bevezetésének (újabb költségek az Egyezmény elsajátítása miatt stb.). A támogatás hiánya nem ösztönözte további munkára a Minisztériumot. HIROO SONO: *Contract Law Harmonization and Non-Contracting States: The Case of the CISG. Modern Law for Global Commerce. Congress to celebrate the fortieth annual session of UNCITRAL Vienna, 9-12 July 2007.* www.uncitral.org/pdf/english/congress/Sono_hiroo.pdf

⁸ http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/sale_goods/1980CISG_status.html (látogatva: 2009. november 6.)

⁹ A behozatal tekintetében: Németország, Oroszország, Kína, Ausztria; kivitel tekintetében: Németország, Olaszország, Nagy-Britannia, Franciaország, Románia érintett elsősorban. Forrás: Központi Statisztikai Hivatal – Külkereskedelmi forgalom a fontosabb országok szerint (2009. jan. – okt.) (www.ksh.hu)

Egyezmény a szerződő partnerek által gyakran kizárásra kerül. Ennek különböző magyarázatait szokták adni: 1. egyes szerződő államok gyakorló jogászai, vagy vállalati körök, nem feltétlenül bírnak tudomással az Egyezményről, vagy nem ismerik annak szabályait,¹⁰ 2. ismerete ellenére a jogászok inkább nemzeti belső joguk előnyben részesítésére törekcszenek.¹¹ (*Schwenzer és Hachem* megfogalmazásában a szerződést kötő felek jogászainak gyakori védekezése az Egyezmény alkalmazása ellen: „*You can not teach an old dog new tricks.*”)

Feltéve, hogy ez utóbbira – azaz a hazai jog kikötésére – az ügylet megkötésekor az egyik szerződő félnek lehetősége van.¹² Ugyanis amikor a kiváló – egyebekben a Bécsi Egyezmény megalkotásában részt vevő – amerikai jogtudós, *John Honnold*nak az amerikai szenátus albizottsága előtt kellett megvédenie és előmozdítania az Egyezmény ratifikálásának folyamatát, találóan hívta fel rá a figyelmet: „az Egyezmény értékelésekor azt nem szabad összevetni az Egységes Kereskedelmi Kódexszel (UCC), felesleges feltenni a kérdést, hogy vajon jobb-e vagy rosszabb a UCC. Természetesen a UCC kedvezőbb az amerikai feleknek és az amerikai jogászoknak. Azt a kérdést ellenben fel kellene tenni, hogy vajon az Egyezmény egyszerűbben és könnyebben alkalmazható-e, mint pl. a mongol vagy kínai jog, hiszen nem minden esetben várható el a külföldi partnertől, hogy alávesse magát az amerikai jognak.”¹³

Továbbmenve, egyes újabb kutatások alapján megfigyelhető egy olyan tendencia, amely szerint a szerződést kötő felek egyre nagyobb hajlandóságot mutatnak a – már nem is olyan új, de mindenképpen újszerű – egyezményes rezsim elfogadására.¹⁴ Kétségtelenül alátámasztja ezt a megállapítást a jogesetek egyre növekvő száma is, az Egyezmény közzétett esetjoga meghaladja a 2500 ítéletet.¹⁵

Az Egyezmény automatikus kizárásának több tényező is ellentmond. A teljesség igénye nélkül megemlíthető pl. a nemzetközi választottbíráskodás mint

¹⁰ Pl. 2008-ban publikált kutatásában *Koehler és Guo* arra a végkövetkeztetésre jut, hogy az Egyezmény kizárásának fő indoka, hogy annak szabályait nem ismerik kellőképpen. MARTIN F. KOEHLER – YUJUN GUO: The Acceptance of the Unified Sales Law (CISG) in Different Legal Systems. *Pace International Law Review*, 2008/1, 57–60.

¹¹ INGEBORG SCHWENZER – PASCAL HACHEM: The CISG - Successes and Pitfalls. *American Journal of Comparative Law*, 2009/1, 464.

¹² Ebből következik, hogy az Egyezmény inkább az azonos súlyú, döntően kis- és középvállalatok közötti ügyletekre alkalmazandó.

¹³ PETER SCHLECHTRIEM: Requirements of Application and Sphere of Applicability of the CISG. *Victoria University of Wellington Law Review*, 2005/4, 793.

¹⁴ KOEHLER – GUO i. m. Más kutatások: FILIP DELY: Opting Out: Some Observations on the Occasion of the CISG's 25th Anniversary. In FRANCO FERRARI (ed.): *Quo Vadis CISG? Celebrating the 25th Anniversary of the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*, 2005, 28. sk.; FRANCO FERRARI: The CISG and Its Impact on National Legal Systems – General Report. In FRANCO FERRARI (ed.): *The CISG and Its Impact on National Legal Systems*. Sellier, 2008. 453. skk.

¹⁵ www.cisg.law.pace.edu

alternatív vitarendezési mód elterjedése. Ti. nyilvánvaló, hogy egy „nemzetközi” összetételű tanács számára az Egyezmény alkalmazása előnyösebb lehet, mint egy – adott esetben a választottbírák általa nem ismert – nemzeti, belső jognak a kikötése. Valamint megfontolandó az az érvelés is, hogy némely esetben a felek a „semleges jog” választásánál összetévesztik a politikai semlegességet és a nemzetközi ügyletre alkalmas, megfelelő jog megválasztását.¹⁶ *Schwenzer és Hachem* erre példaként a svájci jogot hozza.¹⁷ Nézetük szerint egy „semleges”, harmadik – a szerződést kötő felek jogától tehát különböző – jog választása a felek költségeit és nehézségeit inkább megnöveli, amennyiben pl. az eljáró fórumnak, a felek jogi képviselőinek meg kell ismerniük a svájci jog tartalmát, majd azt megfelelően, helyesen kell alkalmazniuk. Ezen túlmenően a svájci nemzeti jog számos alapvető kérdésben nem tűnik megfelelőnek egy nemzetközi kereskedelmi szerződés tekintetében. Abban az esetben ugyanis, ha az eladó nem szerződésszerű árut szolgáltat, a svájci Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint, megkülönböztetik a *peiust* (gyengébb minőségű áru) és az *aliudot* (más áru szolgáltatása). Az előbbi esetben a vevőnek azonnal értesítenie kell az eladót (svájci OR 201 Cikk), hogy egy egyéves elévülési időn belül megmaradjon a kellékszavatossági jogosultsága (svájci OR 210 Cikk). Utóbbi esetben viszont a vevő követelheti a teljesítést a szerződéskötéstől számított tíz évig, tekintet nélkül arra, hogy élt-e kifogással vagy sem. Bizonyos esetekben azonban igen nehéz lehet meghúzni a határvonalat a *peius* és az *aliud* között.¹⁸ Tehát a kivételesen rövid időtartam a megkifogásolásra, csak úgy, mint a *peius* esetében az egyéves elévülési idő, nemzetközi kontextusban inkább ellene szólhat a svájci jog választásának.¹⁹ Összességében az Egyezmény megismerésének és alkalmazásának könnyebb és gyorsabb volta, időt és pénzt takaríthat meg.²⁰

Érdekes összefüggés, hogy éppen az idő múlása – ha úgy tetszik a globalizáció, a XXI. század és annak technikai fejlettségi szintje, értem ezalatt különösen a világhálót és a nemzetközi adatbázisok imponáló gyűjteményeit – lett az Egyezmény – mondjuk úgy – fiatalító szere, serkentője. Ugyanis, ha felmerül egy Bécsi Vételi Egyezménnyel kapcsolatos konkrét eset, az internet segítségével a szakfolyóiratok elektronikus elérésén túl olyan gyűjtemények is gyorsan és egyszerűen hozzáférhetőek, amelyek több ezer jogeset tartalmaznak, jogtudósok kommentárjával – akár Cikketek szerint katalogizálva – Argentínától Vietnámgig,²¹ újabban pedig egy magánkezdményezésre létrejött tudóstestület

¹⁶ CHRISTIANAFOUNTOLAKIS: The Parties' Choice of 'Neutral Law' in International Sales Contracts. *European Journal of Law Reform* 2005/7. 306.

¹⁷ SCHWENZER – HACHEM i. m. 465.

¹⁸ Uo.

¹⁹ SCHWENZER – HACHEM i. m. 466.

²⁰ FOUNTOLAKIS i. m. 313. skk.

²¹ Pl.: www.cisg.law.pace.edu, www.unilex.info, www.ucitral.org

véleményeivel is segíti az Egyezmény rendelkezéseinek egységes értelmezését és alkalmazását.²² Japánt például egyértelműen az Egyezmény „fenomenális sikere” vezette 2008-ban a csatlakozáshoz, ugyanis meggyőzőnek találták a rengeteg jogtudósi munkát, a jogesetek kiemelkedően magas számát, és nem utolsósorban pedig amiatt változtattak, mert Japán főbb kereskedelmi partnerei (USA, Kína) – kezdetektől fogva – az Egyezmény részes államai. Ezen túlmenően, Japán modernizálni kívánja Polgári Törvénykönyvét, és ebben a munkában nagy hangsúlyt fektetnek Egyezmény szabályaira.²³

Ez utóbbi gondolat átvezet az Egyezmény minta funkciójához. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának mind egyes belső, nemzeti jogi, mind egyes nemzetközi jogforrásai megalkotására is hatással volt az Egyezmény, amelyet emiatt egyes gondolkodók az anyagi szerződési jog egységesítésének sarokköveként és egy új *lex mercatoria* kikristályosodásának is neveznek.²⁴ Hazánkban az új Ptk. tervezete is „inspirálódott” az Egyezmény szabályaiból. Akár úgy is mondhatjuk, hogy az Egyezmény, mint „nemzetközi *lingua franca*”, azaz, mint egy nemzetközi együttműködés eredményeként létrejött közvetítő nyelv, használatos a nemzeti és a nemzetközi jogalkotás folyamatában.²⁵

A sommás válasz tehát az elején feltett provokatívnak nevezett kérdésre az, hogy a Bécsi Vételi Egyezmény a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának ma is az egyik legsikeresebb instrumentuma, és ugyan némely helyen az öregedés jeleit mutatja, pl. írásbeli alaknak tekinti a manapság nem sűrűn használt táviratot és a telexet, ám ezeket a XXI. századi jogtudomány és a joggyakorlat együttműködve orvosolja, modernizálja, azaz kiterjeszti pl. az e-mailre.

²² International Sales Convention Advisory Council (CISG-AC; www.cisgac.com). A Tanácsadó Testület munkájáról: JOSHUA D. H. KARTON – LORRAINE DE GERMINY: Has the CISG Advisory Council Come of Age? *Berkeley Journal of International Law* 2009/2. JOSHUA D. H. KARTON – LORRAINE DE GERMINY: Can the CISG Advisory Council Affect the Homeward Trend? *Vindobona Journal of International Commercial Law and Arbitration*, 2009/13. SZABÓ SAROLTA: A megvizsgálási kötelezettség és az áru kifogásolása a Bécsi Vételi Egyezményben. *Külgazdaság Jogi Melléklet*, 2007/5–6.

²³ SONO i. m.

²⁴ PETER SCHLECHTRIEM – INGBORG SCHWENZER (eds.): *Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG)*. Oxford University Press, 2005. 10.

²⁵ JOHN O. HONNOLD: The Sales Convention in Action – Uniform International Words: Uniform Application? *Journal of Law and Commerce*. 1988. 207. sk. PETER SCHLECHTRIEM: 25 Years of the CISG: An International *lingua franca* for Drafting Uniform Laws, Legal Principles, Domestic Legislation and Transnational Contracts. In HARRY M. FLECHTNER – ROLAND A. BRAND – MARK S. WALTER (eds.): *Drafting Contracts under the CISG*. Oxford University Press, 2007.

II. Az Egyezmény alkalmazása a magyar bíróságok előtt

Az Egyezmény és Magyarország viszonyát tekintve kezdetben szoros kapcsolatról beszélhetünk: hiszen az UNCITRAL-t (*United Nations Commission on International Trade Law*) – amelynek égisze alatt az Egyezmény megszületett – Ustor Endre kezdeményezésére hozták létre; majd a bécsi diplomáciai konferencia elnökévé a magyar delegáció vezetőjét, *Eörsi Gyulát* választották.²⁶ Valamint hazánk azon első tíz szerződő állam között volt, ahol az Egyezmény 1988. január 1-jén hatályba lépett.

A hazai joggyakorlat vizsgálatára térve megállapítható, hogy egyes kiválóan indokolt ítéletek mellett, húsz év joggyakorlatában téves ítéletek, sőt néha bizonyos – divatos szóval élve – trendek is megjelennek. Most csak két – az Egyezmény alapját képező – kérdésre térnék ki röviden, ezek az Egyezmény hatálya, valamint az autonóm értelmezés és alkalmazás.

Területi hatályát tekintve az Egyezmény két úton alkalmazható. Autonóm alkalmazásról beszélünk, ha az adásvételi szerződést kötő felek telephelye különböző részes államok területén van [1. Cikk (1) bekezdés a) pont], amennyiben a szerződés megkötésekor az adott államban az Egyezmény már hatályba lépett (100. Cikk). Alternatív lehetőségként a másik út a kollíziós alkalmazás, amely szerint az Egyezmény akkor is alkalmazandó, ha a fórum nemzetközi magánjogi szabálya részes állam jogának alkalmazásához vezet [1. Cikk (1) bekezdés b) pont]. Ezen 1. Cikk (1) bekezdés a) és b) pontja – azaz a két út – közül a szerződő államban lévő eljáró fórum választja meg, hogy elsőként melyik alapján vizsgálja az Egyezmény alkalmazhatóságát, azonban nyilvánvalóan célszerűbb és egyszerűbb elsőként az a) pont kínálta út, amely „kiiktatja” a kollíziós szabályok „sötét ingoványát”.²⁷ A b) pont szerinti kollíziós út ugyanis az Egyezmény alkalmazási körének kiterjesztését szolgálja, abból a célból, hogy „lehetőleg minél szélesebb körben és nagyobb számban kerüljön sor az egységes adásvételi jog alkalmazására”.²⁸ Ennélfogva, a b) pont szerinti kollíziós utat – főszabályszerűen – akkor célszerű igénybe venni, ha az autonóm alkalmazás feltétele nem teljesül, azaz pl. a szerződést kötő felek egyikének telephelye nem szerződő államban van.²⁹

Elsőként kiemelendő két Fővárosi Bíróság Gazdasági Kollégiuma által hozott határozat, amelyekben a fórum elsőként az 1. Cikk (1) bekezdés a) pontját

²⁶ BÁNRÉVY GÁBOR: *Nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest: Szent István Társulat, 2007, 106.

²⁷ Ahogy a nemzetközi magánjogot egy amerikai egyetem dékánja az 1950-es években nevezte. W. PROSSER: Interstate Publication. *Michigan Law Review*, 1953, 959., 971. Hivatkozva: PETER E. HERZOG: Constitutional Limits on Choice of Law. In *Recueil des cours*, 234. köt. 1992, 249

²⁸ BÁNRÉVY (2007) i. m. 108.

²⁹ Kivétel a felek jogválasztása, amely adott esetben az Egyezmény kizárásához vezethet.

ra hivatkozott és annak megfelelően közvetlenül alkalmazta az Egyezményt.³⁰ Azonban a rendes bíróság gyakorlata általában sajnálatos módon igazodik ahhoz a – Professzor Úr által gyakran emlegetett – mondáshoz: „*Warum einfach, wenn es auch kompliziert sein kann?*”. A vizsgálat alá vont – és értékelhető³¹ – több mint húsz, döntően felsőbb bírósági ítéletben a rendszerint magyar telephellyel rendelkező alperes ellen más (főként olasz, német, osztrák, svéd, orosz, román és lengyel), szinte kivétel nélkül az adásvételi szerződés megkötésekor már szerződő államban telephellyel rendelkező felperes indított eljárást. Ennek ellenére az elbírált ügyek túlnyomó részében a bíróságok nem autonóm módon, hanem a nemzetközi elemet érzékelve a Kódex (1979. évi 13. tvr. a nemzetközi magánjogról) kollíziós szabályai szerint határozták meg az alkalmazandó jogot.³² Így tulajdonképpen közvetett módon, a kollíziós út [tehát az 1. Cikk (1) bekezdés b) pont] szerint jutottak el a megtalált nemzeti jog részeként az Egyezmény alkalmazásához. Nehézség ott adódott, amikor a kollíziós szabály külföldi jogra mutatott, főként, ha a magyar, írásbeliségre vonatkozó fenntartás kérdésében is dönteni kellett. Az osztrák eladó magyar vevő jogvitájában az elsőfokú bíróság – kezdetben helyesen, autonóm módon – azért alkalmazta a Bécsi Egyezményt, „minthogy ahhoz Ausztria és – fenntartással – Magyarország is csatlakozott”.³³ Azonban az elsőfokú bíróság indoklása szerint, mivel a szerződés érvényességéről és annak jogkövetkezményeiről az Egyezmény nem rendelkezik, az alkalmazandó jogot a nemzetközi magánjog szabályai szerint kell meghatározni, „miután a perbeli esetben az érvénytelenséget és annak jogkövetkezményeit kell vizsgálni, nem hagyhatóak figyelmen kívül az 1987. évi 20. tvr. rendelkezései, illetve az a fenntartás, amellyel Magyarország a Bécsi Vételi Egyezményhez csatlakozott.”³⁴ Erre tekintettel a Kódex alapján rendelt osztrák belső, nemzeti jogot a fórum a magyar közrendre való hivatkozással mellőzte, kiegészítő jogként a magyar Ptk. szabályait alkalmazta. Másodfokon a Legfelsőbb Bíróság – sajnálatos módon – inkább kollíziós úton az osztrák jog részeként találta meg az Egyezményt, de helyesen mutatott rá, hogy az alakiságra az írásbeliségre vonatkozó magyar fenntartás (12. és 96. Cikk)

³⁰ 12.G.75.715/1996/20.; 12.G.76.129/1997/34. Másutt: Csongrád Megyei Bíróság 1.Gf.40 005/2000/5.; Budai Központi Kerületi Bíróság 7.P/G.XI.20.562/2002/34.

³¹ A Legfelsőbb Bíróság adatállományából 2009 februárjáig lekeresett döntéseket tekintve, az ítéletek egy része a hatályról külön nem szól.

³² Annak szubszidiárius volta ellenére. A Kódex 2. §-ában foglalt szubszidiaritás (azaz, hogy „nem lehet alkalmazni e törvényerejű rendeletet olyan kérdésben, amelyet nemzetközi szerződés szabályoz”) és az Egyezmény viszonyához: SZABÓ SAROLTA: Adalékok a Bécsi Konvenció korrajzához – a területi hatály koncepciója és fejlődése. *Jogtudományi Közöny*, 2005/10, 432.

³³ LB Pf. VI. 22 892/1993/3. (BH1996. 594)

³⁴ Uo.

következtében a nemzetközi magánjogi szabályok által rendelt osztrák nemzeti jog rendelkezései alkalmazandóak.

A kollíziós út előtérbe helyezése már csak azért sem nem tűnik egyszerűnek – ha úgy tetszik, az ingovány még sötétebbé válik –, ha az európai unió jogalkotásában újabban kiemelt szerepet élvező nemzetközi magánjogi instrumentumokra gondolunk. A Római Egyezmény 2006. július 1-jei³⁵ és az azt felváltó – a 2009. december 17-től kötött szerződések tekintetében alkalmazandó – Róma I. rendelet³⁶ kollíziós szabályai a „jogtalálásban” újabb nehézségekhez vezethetnek.

Megfigyelhető tendencia, hogy az autonóm alkalmazásra való hivatkozás helyett a bíróságok inkább „a felek egyező nyilatkozata alapján” alkalmazzák az Egyezményt. Tulajdonképpen tehát jogválasztásnak értékeli a felek Egyezményre történő perbeli hivatkozását (pl. a híres-hírhedt *Malév v. Pratt & Whitney* esetben³⁷ vagy Fővárosi Bíróság egy 2007-ben hozott ítéletében³⁸). Avagy a Debreceni Ítéletábra egy 2007-ben meghozott határozatában felhívta az olasz és magyar vitában álló feleket, hogy nyilatkozzanak az alkalmazandó jogról, majd a Kódex jogválasztásra vonatkozó – korábbi – 24. §-a alapján³⁹ a választott magyar jog részeként alkalmazta az Egyezményt.⁴⁰ Fontos hangsúlyozni, hogy önmagában az, hogy a felek megállapodnak az alkalmazandó jogban kifejezetten hasznos lehet, pl. az Egyezmény joghézagainak kitöltése szempontjából, azonban magának az Egyezmény alkalmazásának nem szabad, hogy előfeltétele legyen.

A jogválasztó klauzula léte (legyen pozitív vagy negatív) azonban komplikálttá is teheti az Egyezmény alkalmazását, ti. a felek az Egyezményt *in toto*

³⁵ Kihirdette: 2006. évi XXVIII. Törvény. *Magyar Közlöny*, 2006, 21. sz. (2006. febr. 6.)

³⁶ AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 593/2008/EK RENDELETE (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I.), HL L 177. (2008.07.04.) 6-16. Az időbeli hatály helyesbítéséről: HL L 309. (2009.11.24.) 87.

³⁷ LB Gf.I.31 349/1992/9.

³⁸ 8. G.41.735/2007/9.

³⁹ Módosította a 2009. évi IX. törvény, *Magyar Közlöny* 2009. (2009. márc. 2.)

⁴⁰ Gf.III.30.009/2007/5. Előfordult a konvenciók (New York-i áruk nemzetközi adásvételi szerződéseire vonatkozó elévülési időről szóló egyezmény (1974) és a Bécsi Vételi Egyezmény) összekeveredése is. Az ítélet indoklása szerint: „A felperes a fellebbezési ellenkérelemhez csatolt, a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma által adott felvilágosítás igazolta, hogy Olaszország nem Szerződő Állam az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseire vonatkozó elévülési időről szóló New York-i Egyezmény, illetve az ezen Egyezmény módosításáról Bécsben kelt Jegyzőkönyv vonatkozásában, ezért rá az 1987. évi 20. számú tvr.-rel kihirdetett Bécsi Vételi Egyezmény előírásai irányadók.” A Bécsi Vételi Egyezmény azonban az elévülésre nem terjed ki. Egy másik ügyben csak névleg mosódott össze a két egyezmény, Bécsi Vételi Egyezménynek nevezi az ítélet New York-i Elévülési Egyezményt, de utóbbi szabályait helyesen alkalmazza: Fővárosi Ítéletábra Fpkf.12.43.479/2005/2.

kizárhatják (6. Cikk első mondatrész).⁴¹ Ennélfogva, pl. a felek némely kérdésekben eltérő rendelkezései, vagy az INCOTERMS valamely klauzulájának kikötése önmagában nem jelenti az Egyezmény egészének kizárását, ugyanis ezek csak kiegészítik annak rendelkezéseit.⁴² Az Egyezmény egészének kizárása a felek kölcsönös megegyezésével lehetséges. Ugyan az Egyezmény maga nem rendelkezik róla, de a kizárás történhet kifejezetten vagy hallgatólagosan. A nemzetközi jogirodalomban és a joggyakorlatban a többségi álláspont szerint hallgatólagos kizárásként értékelendő, pl. ha a felek egy nem szerződő állam jogát, vagy egy szerződő/nem szerződő állam konkrét jogszabályát kötik ki.⁴³ Így azt, hogy a felek kifejezetten a BGB szabályait kötötték ki, az MKIK mellett szervezett Választottbíróság eljáró tanácsa az Egyezmény hallgatólagos kizárásaként értékelte.⁴⁴ Ezzel ellentétben a rendes bíróság egy hasonló ügyen másként ítélt. Magyar-lengyel jogvitában a felek a szerződésben nem szabályozott kérdésekre a magyar Ptk. rendelkezéseit kötötték ki. A Szegedi Ítéltábla megállapította, hogy ez nem jelenti a hallgatólagos kizárást, hanem „a Ptk által nem szabályozott kérdésekben az Egyezmény rendelkezései az irányadóak”.⁴⁵ A felperes felülvizsgálati kérelmére a Legfelsőbb Bíróság valamelyest korrigált, kifejtette: „tekintettel arra, hogy az alperes az eljárásban tagadta a hallgatólagos kizárást, és a feleknek módjukban állt volna a kizárásról kifejezetten rendelkezni, elsősorban az Egyezmény, kiegészítő jelleggel a Ptk. alkalmazandó.”⁴⁶ Valójában ez azt jelenti, hogy a magyar bíróság a hallgatólagos kizárás ezen – nemzetközi szinten általánosan elfogadott – esetét nem teszi lehetővé.

A döntés beleilleszkedik abba a sorba, amely azt a tendenciát mutatja, hogy a jogválasztó klauzulákat a magyar bírói gyakorlat szigorúan értelmezi. Pl. azon ügy, amelyben a bíróság kifejtette: „általában az osztrák jog” választása egy kölcsönszerződésre nem elfogadható,⁴⁷ helyeselhető. A Fővárosi Ítéltábla azonban nem fogadta el jogválasztásnak a felek azon kitételét sem, miszerint „a szerződésben nem szabályozott kérdésekben a Ptk. vonatkozó rendelkezései az

⁴¹ 6. Cikk

„A felek kizárhatják az Egyezmény alkalmazását, illetve – a 12. Cikk rendelkezéseit figyelembe véve – eltérhetnek tőle, vagy módosíthatják bármely rendelkezésének jogi hatását.”

⁴² SCHLECHTRIEM – SCHWENZER i. m. 89.

⁴³ SÁNDOR–VÉKÁS i. m. 65.; SCHLECHTRIEM–SCHWENZER i. m. 89.; FRANCO FERRARI – EVA-MARIA KIENINGER – PETER MANKOWSKI – KARSTEN OTTE – INGO SAENGER – ANSGAR STAUDINGER: *Internationales Vertragsrecht (EGBG – CISG – CMR – FactÜ) Kommentar*. Verlag C. H. Beck, München, 2007, 243. ARND LOHMANN: *Partieautonomie und UN-Kaufrecht*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2005, 264.

⁴⁴ VB/04150

⁴⁵ Gf. I. 30. 109/2007/5.

⁴⁶ Gfv. IX. 30. 372/2007/5.

⁴⁷ LB Pf. I. 25. 615/2002/11.

irányadók”.⁴⁸ Az indoklás szerint, a Kódex jogválasztásra vonatkozó rendelkezése „nem egy meghatározott jogszabálynak, hanem egy konkrétan megjelölt állam jogának (jogrendszerének) a megválasztására biztosít lehetőséget. Egy jogszabály megjelölését pedig nem lehet kiterjesztően, akként értelmezni, hogy azzal a felek az adott állam valamennyi jogszabályának, egész jogrendszerének alávetették volna magukat.”⁴⁹ Így a fórum a Ptk. rendelkezéseire való utalást nem tekintette jogválasztásnak, ezért az alkalmazandó jog a jogválasztás hiányában a külföldi, kanadai jog lett.

A felek akarati autonómiáját ez a felfogás azonban indokolatlanul korlátozza. Egy belső, nemzeti jogszabály kikötésekor legfeljebb a kollíziós vagy anyagi jogi jogválasztás,⁵⁰ illetve a hallgatólagos jogválasztás vizsgálata lenne indokolt. Szigorúan, egy állam joga kikötésének a megkívánása merőben szokatlan. Ugyanis a valóban vitatott kérdések már az európai jogalkotás – tehát a Róma I. rendelet meghozatalának – folyamatában is az állami vagy nem állami jog (UNIDROIT Alapelvek, *Lando* Alapelvek, *lex mercatoria*) választhatósága tekintetében merültek fel. Azaz az „állam joga” a „nem állami”, tehát nemzetközi szervezetek, magántestületek által alkotott instrumentumok ellentétéként értelmezendő (tehát a belső, nemzeti jogszabály: Ptk. BGB, stb. is egy állam joga). A Római I. rendelet jogválasztásra vonatkozó 3. cikk (1) bekezdésének első mondatában foglalt szabálya is ekként értelmezendő: „A szerződésre a felek által választott jog az irányadó.” A jogirodalomban kialakult állami - nem állami jogra vonatkozó vitát a 13. preambulum-bekezdéssel kívánták feloldani, mely szerint: „E rendelet nem zárja ki, hogy a felek nem állami joganyagra vagy nemzetközi egyezményre történő hivatkozást építsenek be a szerződésbe.” Ez a megfogalmazás azonban a jogtudományban nem hozott egységet, ugyanis egyes álláspontok szerint ebből negatív következik, hogy a nem állami jogra, nemzetközi egyezményre (pl. Bécsi Vételi Egyezmény vagy fuvarozási egyezmények) a felek választása nem irányulhat,⁵¹ kivéve a rendelet 14. preambulum bekezdése által nevesített, Közösség által megalkotott jogeszközt (CFR).⁵² Azonban más tudósok elvetik egy ilyen *argumentum contrario* lehetőségét.⁵³ Ez utóbbi álláspont elfogadása logikusan illeszkedik az Egyezmény és a nemzetközi

⁴⁸ A szerződést a felek üzletrész adásvételére kötötték. Pf. 6. 20.577/2005/4.

⁴⁹ Pf. 6. 20. 577/2005/4.

⁵⁰ Kollíziós jogi jogválasztás esetén a felek által választott anyagi jog teljes egészében az egyébként irányadó jog helyébe lép, míg anyagi jogi jogválasztásnál a választott jog szabályaival szemben az egyébként irányadó jog kögens rendelkezései alkalmazandóak.

⁵¹ Bővebben: HELMUT HEISS: Party Autonomy. In FRANCO FERRARI – STEFAN LEIBLE (szerk.): *Rome I Regulation. The Law Applicable to Contractual Obligations in Europe*. Sellier, 2009, 11. sk.

⁵² (14) Ha a Közösség egy megfelelő jogi eszközben az anyagi szerződési jogra vonatkozó szabályokat fogadna el, az általános feltételeket is ideértve, ez a jogi eszköz lehetővé teheti a felek számára, hogy e szabályok alkalmazását válasszák.

⁵³ HEISS i. m. 12.

magánjogi szabályok több évtizede fejlődő jogirodalmába és joggyakorlatába. Az Egyezmény kommentárjaiban ugyanis általánosan elfogadott, hogy a Bécsi Vételi Egyezmény kikötése egy olyan szerződéses jogviszonyban, amelyre az Egyezmény nem lenne alkalmazandó, anyagi jogi jogválasztásnak tekintendő.⁵⁴ A fentebb megjelölt Róma I. rendelet rendelkezéseinek értelmezése tekintetében viszont majd az Európai Bíróság hozhat a joggyakorlat számára egységet.

Összegezve, a területi hatályhoz fűzhető gyakorlati megjegyzések a következők. Egyfelől, jogválasztás hiányában elsőként az autonóm alkalmazás célszerű az I. Cikk (1) a) pont alapján, majd – ennek alkalmazhatósága hiányában – veendő figyelembe a kollíziós szabályok. Másodsorban, igaz ugyan, hogy az Egyezmény kizárásának megítélésénél a jogválasztó klauzula tartalmát tekintve a fórum nemzetközi magánjogi szabályai irányadóak, mégis célszerűnek tűnik – már csak a Róma I. rendelet jövőbeli egységes alkalmazásának igénye miatt is – a külföldi jogirodalom, joggyakorlat figyelembevétele. Ennek alapján, amennyiben a felek egy szerződő állam jogát kötik ki (pl. magyar jog), az önmagában nem jelenti az Egyezmény kizárását, mert a szerződő állam jogának része a Bécsi Vételi Egyezmény. Egy állam belső, nemzeti jogszabályának kikötése is jogválasztásnak tekinthető (pl. Ptk., BGB kikötése), és ez az Egyezmény hallgatólagos kizárásaként értékelendő. Ellenben, amennyiben a felek a perben a nemzeti, belső jogra hivatkoznak egy olyan szerződés tekintetében, amelyikre az Egyezmény alkalmazandó, az még önmagában nem jelenti az Egyezmény kizárását.⁵⁵

A *tárgyi hatályát* tekintve az Egyezmény az *árúk* nemzetközi adásvételére alkalmazandó, hazai vonatkozásban áruként szerepelt például, süldő, napraforgó mag, búza, adalékanyagok, keverőgép, furnérhámozó gépek, csomagolástechnikai gépek és alkatrészek, híradástechnikai áruk, raklap elemek, repülőgép motor, tehergépjármű.

A Legfelsőbb Bíróság egy 2007-ben hozott határozatában egy orosz telephellyel rendelkező felperes és magyar telephellyel rendelkező alperesek közötti ingatlanok, valamint az I. r. alperes részéről még száz darab tehergépjármű cseréjére a Bécsi Vételi Egyezmény szabályait alkalmazta, a Ptk. szabályaival

⁵⁴ SÁNDOR–VÉKÁS i. m. 67.; SCHLECHTRIEM–SCHWENZER i. m. 87. sk. Bár a holland legfelsőbb bírói fórum kollíziós jogi jogválasztásnak tekintette a felek szerződésében a közúti árufuvarozásról szóló CMR kikötését. CSÖNDES MÓNICA – NEMESSÁNYI ZOLTÁN: Jogválasztás a Római Egyezménytől a Róma I. rendeletig. In PALÁSTI GÁBOR – VÖRÖS IMRE (szerk.): *Európai kollíziós kötelmi jog. A szerződésekre és a szerződésen kívüli jogviszonyokra alkalmazandó európai jog*. Budapest: KRIM Bt., 2009, 54. sk.

⁵⁵ Hasonlóan járt el, bár kifejezetten nem mondta ki a Legfelsőbb Bíróság a Gfv. E. 30. 206/2004/2. sz. ügyben. Főbb külföldi ítéletek: Németország: OLG Stuttgart 2008. 03. 31., OLG Dresden 1999.12.27.; Olaszország: Tribunale di Vigevano 2000. 07. 12.; Belgium: Tribunal de commerce Namur 2002. 01. 15. Ellentétes döntés: Franciaország: Cour de Cassation 2005. 10. 25.

együtt.⁵⁶ Nyilvánvaló, hogy az ingatlanok nem minősülnek az Egyezmény értelmében árunak (ingó dolog), ezen túlmenően az uralkodó felfogás szerint a csereszerződés sem esik az Egyezmény tárgyi hatálya alá,⁵⁷ „annak ellenére, hogy a csere – az angolszász jogok kivételével – szinte valamennyi jogrendszerben az adásvétellel összekapcsolva került szabályozásra”.⁵⁸ Az Egyezmény a csereügyletre elsősorban azért nem alkalmazandó, mert az 53. Cikkben a vevő főkötelezettségének a fizetési kötelezettséget írja elő. A Legfelsőbb Bíróság döntése maga is segítségül hívja az 53. Cikket az indoklásban, de csak egyoldalúan, a vevő főkötelezettségének másik elemét, az átvételi kötelezettséget jelelve meg. Azonban ebben az ügyben még mintegy mintaszabályként, említés-szerűen sem tűnik indokoltnak az Egyezmény cikkeinek hivatkozása,⁵⁹ főként nem a Ptk. szabályaival való együttes alkalmazása. Ez ugyanis az Egyezmény autonóm értelmezésének, alkalmazásának teljes tagadása.

Ez utóbbi probléma tulajdonképpen a második területként megjelölt autonóm értelmezéshez, alkalmazáshoz tartozik. Az Egyezmény egységes értelmezése és alkalmazása vonatkozásában ugyanis az alapvető probléma abból a sajátos helyzetből fakad, hogy a nemzetközi egyezmény a részes államok csatlakozásával ugyanazon országok belső jogának részévé válik, és mégis el kell, hogy különüljön a nemzeti jogtól, ugyanis célját és tárgyát illetően speciális elbírálást igényel. Az Egyezmény maga megköveteli a bírótól a „nemzetközi jellegének” figyelembevételét, azaz hogy a nemzetközi szöveget ne „a nemzeti jog lencsénjén keresztül”⁶⁰ olvassa, az Egyezményt ugyanis saját szabályaiból, *per se* kell értelmezni.

Lássunk egy másik esetet szemléltetésül. Az olasz felperestől a magyar alperes 2001. június 27-én nagymennyiségű szórópumpafej gyártását, kupakkal rendelte meg.⁶¹ A teljesítési határidőt 2001 szeptember közepében jelölte meg a szállító azzal, hogy a vételárat a megrendelő előre köteles kifizetni. A felperes a megrendelt terméket részben olaszországi, részben kínai gyárában augusztus végére, szeptember elejére legyártatta. Az alperes 2001. szeptember 18-án a szerződéstől elállt. Ennek valós oka az volt, hogy ugyanazt az árut más gyártótól olcsóbban tudta beszerezni. A felperes keresetében a vételárat és késedelmi

⁵⁶ Gfv. IX. 30. 258/2007/12.

⁵⁷ Az Egyezmény hatályának bizonyos esetekben a barter ügyletekre kiterjeszhetőségét javasolja: INGEBORG SCHWENZER – CHRISTOPHER KEE: Countertrade and the CISG. *Internationales Handelsrecht*, 2009/6, 229-233.

⁵⁸ SÁNDOR-VÉKÁS i. m. 26.

⁵⁹ Bonyolultabb tényállású, nemzetközi elemmel rendelkező ügyekben mintegy mintául citálja a fórum az Egyezmény egyes cikkeit. Pl.: Csongrád Megyei Bíróság I. Gf. 40 069/2002/3.; Szegedi Ítéltábla Gf.I.30.268/2003. (BH 2004. 191)

⁶⁰ JOHN O. HONNOLD: The Sales Convention in Action – Uniform International Words: Uniform Application? *Journal of Law and Commerce*. 1988. 208.

⁶¹ Szegedi Ítéltábla Gf. I. 30. 350/2003. sz. (BH2004.250)

kamatát kérte. Előadta, hogy a megrendelt speciális terméket a szerződésben vállalt határidőre legyártotta, azokat olaszországi raktárába betárolta. Az alperes érdemi ellenkérelmében vitatta a szerződés létrejöttét.

Az elsőfokú bíróság a keresetet elutasította. A Ptk. szállítási szerződésre vonatkozó szabálya alkalmazásával ugyan megállapította annak létrejöttét, ellenben a 381. § alapján kártérítést kellett volna kérnie és nem a vételárat. A felperesi fellebbezés eredményeképp a Szegedi Ítéltábla deklarálta, hogy a kereseti kérelemhez kötöttség nem jelenti egyúttal a jogcímhez kötöttséget, valamint megállapította, hogy az Egyezményt kell alkalmazni. „A Bécsi Vételi Egyezmény is feljogosítja a feleket a szerződéstől való elállásra – a Ptk. 381. § (1) bekezdésében írtakhoz hasonló módon –, azonban a megrendelő ebben az esetben köteles a szállító kárát megtéríteni.” A fórum végül megítélte a felperes követelését. Azonban az ítélet sajnálatos módon – itt is – „beépítette” az Egyezményt a magyar belső, nemzeti jogba, olyannyira, hogy nem tett különbséget a két szabályozás között, sőt utóbbi rendelkezéseivel, bírói gyakorlatával igazolta az Egyezmény rendelkezéseit.

A Legfelsőbb Bíróság végzésében elutasította a felülvizsgálati kérelmet.⁶² Megállapította az Egyezmény alkalmazhatóságát, majd deklarálta, hogy az „elállás címzett jognyilatkozat, amelyben meg kell jelölni az elállás okát, amely lehet az eladó szerződésszegése vagy általános elállási jog.” Azonban ez is téves kijelentés, ugyanis az Egyezmény és a Ptk. jogi konstrukciója az elállás tekintetében jelentős mértékben eltér egymástól.⁶³ Az Egyezmény fogalomvilágában az „általános elállási jog” nem értelmezhető.

A hazai bírói gyakorlatban fellelhető az a téves megközelítés, hogy az Egyezményes szabályok mellett, azzal együtt – és nem csak a joghézagok kitöltése esetén –, vagy annak értelmezésére a Ptk. rendelkezései is, párhuzamosan alkalmazhatóak,⁶⁴ amely az Egyezmény „szellemiségének”, céljának, funkciójának, autonóm értelmezésnek és alkalmazásának merőben ellentmond. A bíró szerepe az Egyezmény értelmezésében természetesen nem korlátozott a törvényszöveg szolgáló követésére (a közismert gondolattal: a bíró nem *la bouche de la loi*). Ehelyett maga az Egyezmény is megkívánja, hogy egy dinamikus és kreatív célt kövessen, azaz általánosan elismert egy bizonyos fokú diszkrécionális joga, hogy a szabályokat a gyakorlat szükségéhez igazítsa. A német terminológiával *richterliche Rechtsfortbildung* (*judicial law-making, construction jurisprudentielle*) alapján a bíróság haladó szellemben fejleszti az Egyezményt, azonban – és itt a lényeg – uniform és autonóm standardok mentén.

⁶² Gfv. E. 30.206/2004/2. sz.

⁶³ SÁNDOR–VÉKÁS i. m. 300–307., 373–380.; SZABÓ SAROLTA: Az alapvető szerződésszegés és a vevő elállási joga az áru vagy az okmányok fogyatékoságáért a Bécsi Vételi Egyezményben. *Külgazdaság Jogi Melléklet.*,2007/11–12, 121–131.

⁶⁴ Lásd még: Legfelsőbb Bíróság Gfv. IX. 30. 297/2008/5.

A folyamat bizonyos értelemben hasonlatos *Roland Barthes* Argo-hajó allegóriájához, ahol a központi kép egy ragyogó és fehér Argo-hajó, amelynek minden darabját, egyiket a másik után, kicserélték az argonauták, végül egy új hajóra tettek szert. „Az Argo egy objektum, amelynek nincs más, csak a neve, nincs identitása, csak a formája.”⁶⁵ Az Egyezmény egyedi fogalmainak értelmezésénél a jogász egy olyan tengerész kell legyen, aki kihajózva a tengerre, távol kerül a hazájától, államától, nemzeti jogrendszerétől.

A megválaszolendő kérdés akkor, hogy hogyan lehet kiszabadítani az Egyezményt a „hazai, nemzeti” jog „poggyászából” (*Honnold*)? Ugyanis – mint láttuk – ez a magyar joggyakorlat elodázhatatlan jövőbeli teendője. Nézetem szerint a nemzeti jogok labirintusából a kivezető út megtalálásához *Ariadné* fonalát, a jogtudomány (kiváló kommentárok, tankönyvek) a XXI. század technikája nyújtotta új lehetőségekkel megerősítve (más nemzeti bírósági ítéletek ismerete), és nem utolsó sorban – a minél szélesebb körű és mélyebb ismereteket adó – egyetemi oktatás adja.

Egy francia életbölcesség szerint, ha az elkövetkezendő tíz évre tervezel, ültess fát, ha a következő száz évre, oktasd az embereket. Meggyőződésem, hogy az eddigi és a jövőben folytatódó magas szintű oktatás, Professzor Úr aktív és hatékony közreműködésével, mihamarább beérleli gyümölcseit. És mivel a születésnapok elengedhetetlen feltétele a jókívánság, én azt kívánom, hogy a legközelebbi alkalommal, ezekkel az érettebb és zamatosabb gyümölcsökkel is köszönthessük az Ünnepeket!

⁶⁵ ROLAND BARTHES – RICHARD HOWARD: *Roland Barthes by Roland Barthes*. 1977, 46.

KOGENCIA ÉS DISZPOZITIVITÁS A MAGYAR TÁRSASÁGI JOGBAN

SÁNDOR TAMÁS
ügyvéd, egyetemi docens (BCE GJI)

I. Expozíció

A probléma látszólag elméleti, valójában a gyakorlat számára a kérdés igen fontos. Kisfaludy András véleménye szerint a modern magyar társasági jogi szabályozás egyik legtöbbet vitatott, különböző szabályozási koncepciók kipróbálása után is bizonytalanságokat hordozó kérdése az, hogy a törvényi szabályozástól a felek eltérhetnek-e?¹ Ugyanakkor az e témakörben közzétett bírósági ítéletek száma igen csekély. Pedig a kérdés megválaszolása nem is olyan egyszerű, a magyar társasági jognak az elmúlt 20 évben végrehajtott három kodifikációja során háromféle megfogalmazás született.

II. Az 1988: VI. törvény

Az indulás a társasági jog 1988-as szabályozása (a továbbiakban: Gt./88) közismerten és nem csak ebben a kérdésben, erősen liberális szemléletű volt. Beállítottságának megfelelően főszabályként a diszpozitivitást deklarálta. A szabály megfogalmazásakor a kodifikációs bizottság abból indult ki, hogy a társasági szerződés is szerződés, a törvény háttérjoga pedig a Ptk., tehát a szerződéses szabadság elve alapján sem elméleti, sem gyakorlati okok nem indokolnák a társasági joganyag alapvetően kógens szabályozását. Ennek megfelelően a Gt./88 20. §-ában kimondta, hogy a felek a törvénynek a társasági szerződésre vonatkozó rendelkezéseitől egyező akarattal eltérhetnek, ha e törvény az eltérést nem tiltja.

A Gt./88-nak ez a szabálya hatályban maradt egészen a második kodifikáció megvalósulásáig, azaz az 1997. évi CXLIV törvény (a továbbiakban: Gt./97)

¹ KISFALUDY ANDRÁS: Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. (VÉKÁS LAJOS szerk.) *Complex*, 2008, 234.

hatálybalépéséig. A rendelkezés szövege az évek során némiképp változott, 1991-ben a Gt. novellája (1991. évi LXV. törvény) – a továbbiakban: Gtn. – a szöveget úgy egészítette ki, hogy „a tagok a társasági szerződés tartalmát *egy-más közötti viszonyukra vonatkozóan* a jogszabályok keretei között szabadon állapíthatják meg.”

A 20. § előírásait a részvénytársasági fejezetben a 233. § egészítette ki, amely eredetileg a törvény elfogadásakor úgy szólt, hogy a részvénytársaságokra vonatkozó rendelkezésektől eltérni csak akkor lehet, ha a törvény azt megengedi. Az ezzel ellentétes jognyilatkozat semmis. Utóbb a Gtn. 29. §-a a 233. § (1) bekezdésének második mondatát – tehát a semmisségre történő utalást – törölte, ami természetesen nem változtatott a szabályok kógens voltán.

III. Az 1997: CXLIV. Törvény.

Az 1997-ben elfogadott második társasági törvény (Gt./97) az 1988-as szabályozást megfordította. Itt nincs hely annak részletes tárgyalására, hogy mi vezetett ehhez a változáshoz, csak megjegyezzük, hogy a társasági jog illetve törvény azok közé a jogszabályok közé tartozik, amelyek tárgyuknál fogva közvetlen hatással bírtak (és bírnak) a gazdaság menetére. Nem véletlenül szokták mondani, hogy a Gt/88 ún. húzó törvény volt, amely a gazdasági jogalkotás területén több más – a Gt.-hez kapcsolódó – törvénnyel együtt (ld. pl. a privatizációs jogszabályokat, a számvitel, a cégbíróságok a csőd, a bank- és adórendszer stb. szabályozását) biztosította a rendszerváltás egy nagyon fontos részterületén a jogi infrastruktúrát. Ezért a mindenkori kormányzat különös figyelemmel kísérte a társasági jogviszonyok alakulását, változásait.

Aligha vitatható, hogy a kógenca főszabállyá tétele és a törvényben megjelenő, a közigazgatási szemléletet tükröző és a társasági jog üzleti szellemétől eltávolodó számos norma egymást erősítette, és ezek hatására a Gt./97 „szellemisége” vált megkérdőjelezhetővé. Elrettentő példaként hadd emlékeztessen az olvasót a Gt./97 198. § (3) bekezdésére, amely a részvények átruházásával összefüggésben, a részvénykönyvvel kapcsolatban úgy rendelkezett, hogy a részvényes, ha korábban a részvénykönyvbe bejegyezték, köteles részvényei átruházását az átruházástól számított 8 napon belül bejelenteni. Ennek alapján a részvénykönyv vezetője haladéktalanul törli a volt részvényest, a törölt adatoknak azonban megállapíthatóknak kell maradniuk. Ha a részvényes bejelentési kötelezettségét elmulasztja, az Rt. alapító okiratában meghatározott kötbér megfizetésére kötelezhette a volt részvényest.

Eltékintve olyan apróságoktól, hogy ha egy adat törlésre kerül, az utóbb – még ha a technikai lehetőség adott is – ne legyen megállapítható, hiszen a törlésnek az a célja, hogy az adat eltűnjön a részvénykönyvből. Ennél nagyobb baj,

hogy egy, a társasági jogtól teljesen idegen intézményt, a kötbért társasági jogi eszközzé léptetett elő a jogalkotó, és kötbérrel, azaz kifejezetten szerződéses bírsággal sújtja azt, aki már nem szerződéses partner, hiszen részvényét már eladta, tehát nem részvényes és semmi köze sincs a társasághoz.

Nem véletlen ezért, hogy kilenc évvel az első törvény megszületése után a társasági jog újra kodifikálásra került, természetesen ekkor már más, megváltozott körülmények és viszonyok között. Egy konszolidált, rendezett kormányzat, erős centralizációs törekvésekkel, az állami bürokrácia kiépítésének igényével, a lehetőség szerint mindent részleteiben is ellenőrizni és szabályozni kívánó apparátussal, helyenként kazuisztikus törvényi megfogalmazásokkal, nos ez volt az a keret és viszonyrendszer, amelyben a Gt./97 megszületett.

A kodifikációnál maradvá, ennek a szemléletváltozásnak egyik eklatáns példája a szabályozás alapvetően kógenssé tétele, mint ahogyan azt a 9. § (1) bekezdése is bizonyítja. Ez utóbbi rendelkezés szerint a társaság tagjai (részvényesei) a Gt./97 rendelkezéseitől csak akkor térhetnek el, ha ezt a törvény megengedte. A tagok (részvényesek) a Gt./97, valamint más jogszabályok keretei között a társasági szerződés (alapító okirat, alapszabály) tartalmát szabadon állapíthaták meg.

Megjegyzendő, hogy a felszínen persze eltérő indokok kerültek előtérbe. Hivatkoztak többek között arra, hogy a társaságok tagjai még nem eléggé érettek jogilag ahhoz, hogy maguk dönthessenek bonyolult társasági jogi kérdésekben. A kodifikációs bizottságban kaptunk olyan véleményeket is, melyek szerint a törvényt szöveg nem lenne szép, mert a diszpozitíven hagyható szabályok között több lenne a kógens szabály, amelyekhez minden esetben oda kellene írni, hogy ettől nem lehet eltérni. Utaltak a Gt./88. alkalmazásának bizonytalanságaira, sőt még azokra a kétség kívül sajátos, de semmiképpen sem meglepő esetekre, amikor az alapítók a diszpozitivitás indokával vitathatatlanul kógens szabályt kívántak megkerülni, mint pl. egy olyan kft. alapításánál, ahol a minimálisan előírt tőkeösszeg tizedével próbálták a társaságot létrehozni azzal az indokkal, hogy a kft. szabályozása diszpozitív, tehát a minimális tőkeösszeg is változtatható (lefelé).

IV. 2006: IV. törvény

A harmadik társasági törvény (2006. évi IV. törvény) – a továbbiakban: Gt./2006 – gyakorlatilag megtartotta ugyan az 1997-es szabályozást, azaz – mint azt a 9. § (1) bekezdése kimondja – a tagok (részvényesek) e törvény, illetve más jogszabályok keretei között a társasági szerződés (alapszabály, alapító okirat) tartalmát szabadon állapíthatják meg, e törvény rendelkezéseitől azonban csak akkor térhetnek el, ha ezt a törvény megengedi.

Mint látható, a szöveg a Gt./97-hez képest finomodott, annál is inkább, mert a szabályozás még kiegészült azzal, hogy nem minősül a törvénytől való eltérésnek olyan további rendelkezés társasági szerződésbe foglalása, amelyről a törvény nem szól, ha a rendelkezés nem áll ellentétben a társasági jog általános rendeltetésével, vagy az adott társasági formára vonatkozó szabályozás céljával és nem sérti a jóhiszemű joggyakorlás követelményét. Ezzel a kiegészítéssel a törvény pontot tett egy hosszú vitára, amely cégbíróságok és bejegyzést kérő társaságok alapítói között folyt és nem szolgálta igazán a jogbiztonságot. A vita arról folyt, hogy sérti-e a kógeniát, ha a felek olyan kérdésben rendelkeznek, amelyről a törvény maga nem beszél, rendelkezhetnek-e a felek olyan kérdésekről, amelyekről a törvény hallgat.

A Gt./2006 egy további ponton változtatott, mégpedig annak a rendelkezésnek a szövegén, amely nevesítette a Ptk.-t, mint mögöttes jogterületet. A 9.§ (2) bekezdésébe bekerült a Ptk. szövegének „megfelelő” alkalmazása. Ennek az az oka, hogy a Ptk.-nak számos olyan – kötelmi – szabálya van, amelyeket nyilvánvalóan nem lehet egy az egyben alkalmazni a társaságokra. Hogy csak egyet említek, a bírói szerződésmódosításról rendelkező Ptk. 241. §-ának társaságokra történő alkalmazhatatlansága tekintetében a bírói gyakorlat meglehetősen egységesnek tűnik.

Valójában itt arról van szó, hogy a Ptk. kötelmi általános része lényegében a kétszemélyes cserekötelmeket veszi modellként, a társaság viszont tipikusan többalanyú együttműködési szerződéstípus. Így például a bírói gyakorlat szerint – írja Sárközy² – az eleve hosszabb távra modellezett társasági szerződésnél nem alkalmazható a *clausula rebus sic stantibus*.

V. Egy szabályozási javaslat – *de lege ferenda*

Az új Ptk. szakértői javaslata, amely Vékás professzor irányításával készült, mint ismertes, a társasági jogot is a Ptk.-n belül javasolja szabályozni. Kisfaludy András tervezete a kógenia – diszpozitivitás kérdéséről is rendelkezik, a következő módon:

A 2:199 § (2) bekezdése szerint a létesítő okirat tartalmát a tagok szabadon állapítják meg. A törvénynek a gazdasági társaságokra vonatkozó rendelkezéseitől a tagok a létesítő okiratban eltérhetnek, kivéve, ha az eltérést a törvény kifejezetten tiltja, ha az eltérés a létesítő okirat megalkotásában részt nem vevő személyek jogait hátrányosan érintené, ha az eltérő szabályozás a társaság működését veszélyeztetné, vagy ha a szabály a nyilatkozatok alaki követelményeire vonatkozik.

² SÁRKÖZY TAMÁS (szerk.): *Társasági Törvény, Cégtörvény 2006–2009*. Budapest: HVG-Orac, 2009, 77.

Első látásra úgy tűnik, mintha a Javaslat a diszpozitivitáshoz térne vissza. Valójában nem erről van szó. Mint azt a 2:199 § (2) bekezdéséhez fűzött indokolásban Kisfaludy András írja, a gazdasági társaságok esetében kétféle elv ütközik egymással. Egyrészt a jogi személyek általános szabályai, amelyek alapvetően kógensek, amely megközelítés általában helyes lehet, hiszen ebben a körben a jogi személyek kritériumairól, az állam általi elismerés feltételeitől, a működés garanciális elemeiről van szó. A másik oldalon azonban – és erről már korábban is tettünk említést – a társaságok a tagok magánautonómiáján alapuló szervezetek, amelyek működési szabályait a felek igényeinek, akaratának megfelelően kell tudni kialakítani. E két szempont mellett van egy harmadik is, a legtágabb értelemben véve a társadalom érdekeinek a védelme, hiszen a létrehozandó társaság tevékenységének megkezdésével harmadik személyekkel kerül kapcsolatba. Ez az a pont, ahol el kell dönteni, hogy hol az a határ, amíg a tagok kezébe lehet adni saját társaságuk megalkotását.³

Pontos a Kisfaludy András által felvett látélet, hogy ti. az előbb említett szempontokat a törvényalkotó korábban úgy próbálta összeegyeztetni, hogy a társasági jogi szabályok mindegyikéről külön-külön akarta megmondani, hogy eltérhetnek attól a felek vagy sem, diszpozitív a szabály, vagy kógens. Emlékezzünk vissza az 1997-es kodifikáció során többször is hangoztatott évrre, hogy ti. azért nem lehet diszpozitív szabályozást alkalmazni, mert a sok kógens szabály mindegyikénél oda kell írni, hogy nem térhet el a törvénytől. Ez pedig – „állítólag” csúnya. Végző soron valóban szabályozástechnikai különbség mindössze – írja Kisfaludy –, hogy a kiindulópont az eltérést engedő, vagy az eltérést tiltó szabály.⁴ Ha a magam részéről nem is osztom teljesen ezt a véleményt, nem vitás, hogy ez a szabályozási módszer azzal a veszéllyel jár, hogy ha a jogalkotó nem megfelelően mérlegel, nem azonosítja pontosan a kivételre váró szabályokat (akár megengedő, akár tiltó jellegűek), akkor vagy túl sokat, vagy túl keveset enged, és ez működési zavarokat eredményezhet. Ezért a javaslat az eddigiektől eltérő megoldást alkalmaz, azaz bizonyos esetekben kifejezetten tiltja a törvény szabályaitól való eltérést, de annak érdekében, hogy ezt ne kelljen minden esetben megtenni, továbbá hogy csökkentse a jogalkotási hibák veszélyét és kockázatát, általános szabályokat állapít meg. Ezek az általános szabályok tartalmazzák azokat a feltételeket, amelyek hiányában az eltérés megengedett. Erről van szó a 2:199. § (2) bekezdésében, amely általános jelleggel azt mondja, hogy az eltérés megengedett, kivéve, ha a törvény kifejezetten tiltja (ld. fent).

Ezen a ponton meg kell jegyezni, hogy ez a megoldás erősen hasonlít a svájci OR általános szabályára (Art. 19). A szóhasználat természetesen eltérő, de

³ KISFALUDY i. m. 234.

⁴ KISFALUDY i. m. 234.

az elgondolás azonos. Az Art. 19 első bekezdése szerint a szerződés tartalmát a törvény korlátai között tetszés szerint lehet megállapítani. Ehhez a második bekezdés egészen általánosan megfogalmazva hozzáteszi, hogy a törvényi előírásoktól eltérő megállapodások abban az esetben megengedettek, ha a törvény szabálya nem megváltoztathatatlan, vagy az eltérés nem jelenti a közrend, a jó erkölcs és a személyiségi jog megsértését.

Visszatérve a magyar jogra, illetve a Szakértői Javaslat 199. §-ára, mindenképp előtt nem vitatható, hogy a kiindulási pont a szerződés tartalmának a tagok által történő szabad megállapítása. Másrészt, a garancia- és közérdekvédelmi igények védelmének megfelel azzal, hogy tiltja a törvénytől való eltérést. Annak érdekében, hogy mindenféle működési zavart meg lehessen előzni, a törvény azt is kimondja, hogy tilos az eltérés akkor, ha ezzel a társaság működését veszélyeztetnék. Nem valószínű, hogy tipikusan előfordul az olyan szabályozási törekvés, amely az éppen létrehozni kívánt társaságot ellehetetlenítené. De a törvény szabályozta teljes körűség zártsága érdekében, mégis indokolt lehet a normatív kivételt ezekre az esetekre is kiterjeszteni. Erre hozza példaként Kisfaludy, extrém esetnek nevezve, ha olyan szabályozási törekvést tapasztalunk, amelynél például a döntéshozatalhoz 50%-nál kisebb szavazattal is megelégednénk. A magam részéről egyébként ezt nem tartom extrém esetnek, nagy létszámú társaságoknál, mint pl. egy nyilvános rt., megítélésem szerint különösebb nehézségek nélkül lehetne alkalmazni.

A 2: 199. § (2) bekezdése szerint kógens a szabály akkor, ha az eltérés a létesítő okirat megalkotásában részt nem vevő személyek jogait hátrányosan érintené. Ennek a szabálynak Kisfaludy András garanciális, közrendvédelmi funkciót tulajdonít, mondván, hogy „a jognak akkor kell kötelező erővel beavatkoznia a társasági jogi viszonyokba, amikor a társasági szerződés... rendelkezései a megállapodásban részt nem vevő, ezért az önérdek érvényesítésére nem képes személyek érdekeit érintenék hátrányosan”⁵. Ez a szabály vonatkozna Kisfaludy szerint tipikusan a hitelezőkre, vagy a társaság potenciális befektetőire. Ez azt jelenti tehát, hogy az alapító okiratban nem lehet olyan megállapításokat kötni, amelyeket a törvény kifejezetten nem tilt, de amelyek például a hitelezők rovására térnének el a törvényi szabályoktól.

A magam részéről meglehetősen szkeptikusak vagyok ezeknek a szabályoknak az alkalmazhatóságát tekintve, mert egy ilyen rendelkezés nyilvánvalóan feltételezi a bírói gyakorlat gyors kialakulását és egységességét. Itt ugyanis komoly értelmezési munkát kell végezni, és egyértelműen kell rögzíteni az egyes szóba jöhető rendelkezések hatásterületének határait.

További eset a normatív kivételek körében a nyilatkozatok formai követelményére vonatkozó szabályoktól való eltérés tilalma. E tekintetben szkeptikus va-

⁵ KISFALUDY i. m. 234–235.

gyok a szabály racionalitását illetően. Ha ugyanis a törvény formakövetelményt ír elő valamely jognyilatkozat megtételére – és itt nem csak a társasági jogról van szó – akkor alaposan feltehető, hogy ne mondjam, bizonyos, hogy a szabály eleve kógens, mert a formakövetelmények megszegése általában semmisséget eredményez.

A diszpozitív szabályozás általánossá tétele jelentősen átalakítja a szabályozás jellegét, lehetővé teszi, hogy a törvényből elhagyható legyen azoknak a megengedő szabályoknak az egész sora, amelyeknek csak az alapvetően eltérést nem engedő, tehát kógens szabályozás mellett volt értelme. Másként megfogalmazva, amikor főszabály szerint minden törvényi szabálytól el lehet térni, akkor feleslegesek azok a szabályok, amelyek az eltérés lehetőségét egy-egy konkrét szabályhoz kapcsolódva fogalmazzák meg.

Utalni kell a helyzetből fakadó ellentmondásra, a Gt. mögöttes joga ugyanis – és ebben nincs különbség a három törvény között – a Ptk., illetve a Ptk. szerződésekről rendelkező része. Márpedig ez a Ptk. szabályozás diszpozitív, ezért az áthallás a Ptk. és a Gt. között óhatatlanul erős. Jól illusztrálja ezt a Gt./88, amely 20. §-ában a polgári jog által vallott szerződési szabadság elvéből indul ki. Mint azt a Gt./88 első kommentárja leszögezte, a szerződési szabadság elve többek között azt jelenti, hogy a Ptk.-nak a szerződésre vonatkozó szabályai – a kógens kivételével – csak akkor érvényesülnek, ha az azokban rendezett kérdésekben a felek másként nem állapodtak meg. E mögött a kézenfekvő és mindenki által jól ismert elv mögött persze meghúzódik az a kérdés, hogy miként minősítjük a társasági tagsági viszonyt. Az 1988-as válasz a polgári jogviszony mellett foglalt állást, azzal, hogy a társasági tagsági viszony komplex, összetett jogviszony, amelyhez szükségszerűen kapcsolódnak egyéb munkajogi, társadalombiztosítási, pénzügyjogi jogviszonyok is.

Mint említettük, a Gt./88-ban az az elv érvényesül, hogy valamennyi társaság szabályozása – a részvénytársaság kivételével – diszpozitív, tehát a törvényi rendelkezésektől a felek egymás közötti viszonyukra nézve eltérhetnek, kivéve természetesen, ha a törvény az adott rendelkezésre nézve az eltérést tiltja. A részvénytársaságok esetében a helyzet más, a Gt./88 még a klasszikus rt.-ből indult ki, ez lényegében egy, évtizedekkel korábbi szabályozást modellezett. A Gt./88 egyik legfőbb hibája vagy gyengesége éppen a részvénytársaság szabályozásában rejlett, igaz, a törvény létrejöttének idején Magyarországon nem állt rendelkezésre szélesebb körű társasági kultúra, és a társasági törvény nem teljes értékű piaci viszonyok között került bevezetésre. Ezért a törvénynek lehetőleg sok lehetőséget kellett megnyitnia, rugalmasnak kellett lennie a gyakorlat irányában: a gyakorlatnak kell eldöntenie, hogy az üzleti forgalom szereplői a törvényben ajánlottak közül melyik megoldást veszik igénybe és melyiket nem.⁶

⁶ SÁRKÖZY TAMÁS (szerk.): *A Társaság Törvény magyarázata*. Budapest: KJK, 1993, 41.

VI. Néhány következtetés

Mint említettük, a részvénytársaság szabályozása – szemben a többi társaságéval – következetesen mindvégig kógens maradt és kógens ma is. Annak ellenére így van ez, hogy a Gt./2006 szabályainak megalkotása során a zártkörű rt. jelentősen eltolódott a kft.-k irányába, és ennek kapcsán az a gondolat is felmerült, hogy a két társasági formát össze kellene olvasztani. Ez a kísérlet azonban megdőlt (szerencsére), és maradt a kft., illetve a zártkörű rt. két különböző társasági típusként.

A kogencia, mint főszabály azzal a nem vitatható hátránnyal jár, hogy a felek éppen a legkényesebb gazdasági egzisztenciájuk számára létfontosságú kérdésekben nemigen tudnak szabadon dönteni, mert a szabad döntés lehetőségét a kogencia elvágja. Az más kérdés, hogy a zártkörű részvénytársaságoknál számos olyan rendelkezés van, amely diszpozitív vagy ún. „félkógens”.

Abban viszont nincs különbség a három törvény között, hogy mindegyik törvény kimondja [Gt./88 17. §, Gt./97 9. § (2) bekezdés, Gt./2006 9. § (2) bekezdés], hogy a gazdasági társaságoknak és tagjaiknak (részvényeseiknek) a törvényben nem szabályozott vagyoni-személyi viszonyaira a Ptk. rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni.

Magyarországon ténylegesen részvénytársaságok a 80-as évek végén, a 90-es évek elején zárt körben, illetve átalakulással jöttek létre. 1997-ig mindösszesen egy nyilvános alapításról van tudomásom (persze lehet, hogy több is volt), azonban ennek a nyilvános alapításnak a végén a megalakult részvénytársaság valamennyi vezetője ellen büntetőeljárás indult. Mindenesetre messzemenően osztom Sárközy Tamás véleményét⁷, mely szerint a Gt./88-cal szembeni kifogások, módosítási igények jó része az 1990-es évek elején-közepén abból származott, hogy a Gt./88 nem támasztotta alá az állam privatizációs többletkövetelményeit, következetesen a magánszektor igényeihez igazodott a privatizáció idején is.

Ami konkrétan a kogencia és diszpozitívitas kérdését illeti, mint említettük, a szabályozás megfordult. Nem tagadhatók a jogalkalmazási problémák, amelyet a diszpozitívitas alapvető szabályként történő alkalmazása a Gt./88 hatálya alatt okozott, a bíróságok valóban sok esetben minősítettek diszpozitívnek olyan eseteket, amelyek valójában a társasági jog szelleme alapján csak kógensnek lehettek volna minősíthetők. Kérdés persze, hogy a jogalkotónak milyen mértékben kell követnie a törvényt szándékosan kijátszani kívánó, vagy jobbik esetben beteges jogi kulturálatlanságban szenvedő társasági tagok és eljáró ügyvédek által kiizzadt megoldásokat. Mindenesetre tény, hogy az általános diszpozitívitas Nyugat-Európában sem többségi megoldás, nem alkalmazta egyetlen volt szo-

⁷ SÁRKÖZY TAMÁS (szerk.): *Társasági törvény, cégtörvény*. Budapest: HVG-Orac, 1997, 12.

cialista ország új társasági törvénye (amely nem egyszer a Gt./88-at vette alapul mintaként). Ennek az lett az eredménye, hogy a Gt./97 azt a megoldást alkalmazza, hogy a társasági formáknál kifejezetten meg kell jelölni, hogy melyek azok a rendelkezések, amelyekről a felek egyező akarattal egészben vagy részben eltérhetnek. Fontos volt ebből a szempontból is az az elv, hogy a cégbíróságok célszerűségi, illetve gazdaságossági szempontból nem bírálhatták felül a társasági szerződésben foglaltakat, továbbá a feleknek változatlanul megmaradt az a joga, hogy jogvitáik rendezésére korlátlanul köthettek ki választottbíróági eljárást.

A Gt./97 tehát megfordította a szabályt, ez azonban tartalmilag alig hozott változást, hiszen azok a szabályok, amelyek eddig a Gt./88 alapján diszpozitívek voltak, túlnyomó többségben változatlanul nem válhattak kógenissé. A Gt./97 kifejezetten ki is mondja a társulási szabadság alapelvét [3. § (1) bekezdés], a tagok a társasági szerződés jogszabályi keretei között a társasági szerződés tartalmát szabadon állapíthatják meg. A cégtörvény rendelkezései értelmében a normativitás megmaradt, azaz a törvényeknek megfelelő társasági szerződést a cégbíróságoknak be kell jegyezni, a cégbíróságok kizárólag törvényességi felügyeletet gyakorolhatnak a társaságok felett. Gazdaságossági, célszerűségi megfontolásokat a bejegyzés, illetve a törvényességi felügyelet gyakorlása során figyelembe venni nem lehet.⁸

Hol vannak tehát a diszpozitivitás határai, tehető fel a kérdés. A válasz a következő:

- a) a Gt. csak a társasági szerződésre vonatkozik, az egyéb megállapodásokra nem,
- b) eltérések csak a társasági szerződések tartalmára, tehát csak kifejezetten a felek egymás közötti viszonyára vonatkozó előírásoktól lehetségesek. Nem lehet ezért eltérni a Gt. általános rendelkezéseitől, valamint az egyes társasági formákra előírt olyan szabályoktól, amelyek szervezeti jellegűek, elsősorban külső kihatásuk van. Kötelező többek között, bár a törvény nem tiltja kifejezetten az eltérést, az egyes társasági formák definíciójának a hitelező védelemi, a kisebbségvédelmi és a forgalombiztonsági szabályoknak a betartása;
- c) a magyar kodifikációs nyelvben a jogszabályokat „imperatív” módban fogalmazzák, tehát a „kell” vagy „köteles”, kifejezések elvileg diszpozitív szabályoknál is előfordulhatnak. Ezért adott esetben tartalmi elemzés szükséges.

⁸ SÁRKÖZY TAMÁS (1997) i. m. 53–54.

VII. Európai Közösség

1976-ban jelent meg az ún. 2. számú Társasági Jogi Irányelv azoknak a védelmi intézkedéseknek az összehangolásáról, amelyeket a tagállamok a társasági tagok, valamint harmadik személyek érdekei védelmében a részvénytársaság alapításával kapcsolatban a Római Szerződés 58. Cikkének (2) bekezdésében a társaságoknak előírtak. Az irányelv gyakorlatilag csak olyan társaságokra vonatkozik, amelyek a magyar jogi felfogás szerint részvénytársaságnak minősülnek. Célja, hogy az alapításkor, valamint az alaptőke felemelésekor és le szállításakor a részvényesek és a hitelezők érdekei ne sérüljenek. Miután ezek a szabályok, amelyek részletes ismertetésére itt nincs hely, kógensék, a magyar jognak az Európai Közösség rendelkezéseit követő joganyaga ugyancsak kógens szabályhalmazt jelent. Ráadásul az irányelv szellemében bekerültek a Gt./97-be az Rt. és a Kft. ún. kötelező átalakulására vonatkozó szabályok (61., 152., 243., 258. §-ok). Ugyancsak uniós elvárás eredményeként változott a saját részvényre vonatkozó szabályozás is, a Gt./97. 189. §-a 30%-ról az irányelv szerinti 10%-ra szállította le a saját részvények alaptőkéhez viszonyult arányát, és 3 év helyett 1 éves elidegenítési kötelezettséget írt elő.

A jogbiztonság követelményeit kielégítő, tehát a részletesebb szabályozás irányába hajtotta a törvényt, ez pedig logikusan magával hozta a mindenre kiterjedő állami figyelem szellemében történő kógens szabályozást.

VIII.A bírói gyakorlatról

Mint arról szó volt, a bírói gyakorlat bizonytalannak tűnt a Gt./97 szabályainak alkalmazásában. Érdemes tehát megnézni a bírói gyakorlatot, az alábbiakban néhány e témában született ítéletet ismertetünk. Meg kell jegyezni, hogy a Gt./2006-hoz eddig e tárgyban hozott ítéletet nem találtunk, nyilván a legutolsó Gt. alapján folyó perek ennek az évnek (2009) a második felében jutnak abba a stádiumba, hogy lezáruljanak és közzétehetőek legyenek.

Az alábbi ügyben a Legfelsőbb Bíróság hozott jogerős ítéletet.⁹ A Gt./97 rendelkezései közül ebben az ügyben a Gt./97 144. § (3) bekezdése (Üzletrészbevonás) 134. §-a (Üzletrész átruházása), 137. § (1) bekezdése (Üzletrész-átruházás külső személyre) és 139. §-a (A tag halála vagy megszűnés esetén történő eljárás) volt vitatott. Az I. fokú bíróság végzésben nyilatkozattételre és a társasági szerződés módosítására hívta fel a céget, hivatkozva a fent felsorolt törvényi rendelkezésekre. Ezt követően az I. fokú bíróság a cég változásbejegyzés iránti kérelmét elutasította. Fellebbezésében a cég a következő jogi álláspontot fejtette ki. A

⁹ A Legfelsőbb Bíróság határozatainak gyűjteménye 2001/1, EBH 2001/446.

Gt./97 123. § (2) bekezdésének g) pontja, amely azt írja elő, hogy a társasági szerződésben meg kell határozni az üzletrész bevonásának megengedését, valamint a 144. § (4) bekezdése, amely szerint az üzletrész bevonására a (3) bekezdés, valamint az (1) bekezdés b) pontja kivételével csak akkor kerülhet sor, ha az üzletrész bevonását a társasági szerződés kifejezetten megengedi. Ezért nem ütközik a Gt. szabályaiba a társasági szerződés azon rendelkezése, amely szerint a tag halálával, jogi személyiségének megszűnésével üzletrésze nem száll át a jogutódra, és a társaság bevonja a meghalt tag üzletrészét. A fellebbezés szerint téves a bíróság azon megállapítása, hogy a társasági szerződés szóban forgó rendelkezése a Gt./97 134. § (1) bekezdésébe ütközik, mert ez a törvényhely kimondja, hogy az üzletrész a társaság tagjaira szabadon átruházhatók. A Gt./97 123. § (2) bekezdésének e) pontja valójában egy jogalkotói felhatalmazás arra, hogy a társasági szerződésben a tagok rendelkezzenek az üzletrész átruházhatóságának kizárásáról vagy annak korlátozásáról, illetve az átruházásnak a társaság beleegyezéséhez kötéséről.

A fentiek értelmében nem ütközik jogszabályba, hogy a társasági szerződés a különböző honosságú tagok közötti üzletrész-átruházásához a taggyűlés 3/4-es többséggel hozott határozata szükséges. A Gt./97 137. § (1) bekezdése valójában úgy rendelkezik, hogy amennyiben a tagok üzletrészének kívülálló személyekre történő átruházását beleegyezéshez kötik, a beleegyezés megadásának feltételeit a társasági szerződésben kell szabályozni. Hozzá kell tenni, hogy a társasági szerződés egy olyan rendelkezést is tartalmazott, mely szerint, ha a vevő személye ellen bárki tiltakozik, a taggyűlés megtagadhatja a kívülálló számára való átruházást.

A Gt./97 144. § (5) bekezdése szerint a bevonás elrendelésével az üzletrész megszűnik, és értékével a törzstőkét csökkenteni kell. A Gt. pontosan meghatározza, hogy bevonására mely esetekben kerülhet sor. A Gt./97 144. § (4) bekezdése szerint a bevonásra csak akkor kerülhet sor, ha azt a társasági szerződés kifejezetten megengedi. Ez alól kivétel a Gt./97 144. § (3) bekezdésében írt esetkör.

A másodfokú eljárásban a Legfelsőbb Bíróság mindenekelőtt elfogadta az I. fokú bíróság azon álláspontját, mely szerint az üzletrész bevonásának csak akkor van helye, ha a bevonás adott esetét a Gt. ismeri. Amennyiben nem ez a helyzet, a társaság maga azt nem határozhatja meg. A Gt./97 123. § (2) bekezdés g) pontjának helyes értelmezése szerint a tagok csupán arról dönthetnek, hogy a törvény által lehetővé tett esetekben kívánna-e élni az üzletrész bevonásának lehetőségével.

A Gt./88 180. § (1) bekezdése szerint a törvényben felsorolt eseteken túlmenően egyéb esetekben is lehetséges az üzletrész bevonása, feltéve, hogy a társasági szerződés ezt megengedte. A Gt./97 ilyen rendelkezést nem tartalmazott, a 9. § (1) bekezdése szerint pedig a tagok a Gt./97 rendelkezésétől csak akkor térhet-

nek el, ha azt a törvény külön megengedi. Ezért nyilvánvaló, hogy a társasági szerződés a Gt. rendelkezésein túlmenően új bevonási esetköröket nem állapíthat meg.

Továbbá: A Gt./97 139. §-a úgy rendelkezik, hogy a tag halálával vagy megszűnésével üzletrésze átszáll a jogutódra. A társasági szerződés ezt kizárhatja, ebben az esetben azonban a szerződésben rendelkezni kell az üzletrésznek a tagok vagy a társaság részéről történő megváltásáról. Ez a rendelkezés azt jelenti, hogy a társasági szerződés kizárhatja a tag halálával történő üzletrész-átszállást, de csak akkor, ha ennek feltételeit előírja (megváltás szabályozása).

Állást foglalt a Legfelsőbb Bíróság abban a kérdésben is, hogy miként értelmezendő a Gt./97 134. § (1) bekezdésének szabálya, mely szerint a tagok üzletrészeit szabadon átruházhatják a társaság másik tagjára. A Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása kimondja, hogy a Gt./97 az átruházás szabadságát biztosítja a tagok között, és csak kívülálló személyekre történő átruházás esetén engedik meg, hogy a tagok az átruházást a társaság beleegyezéséhez kössék. A Gt./97 9. § (1) bekezdésének kógens szabályát a taggyűlés minősített szótöbbséggel sem módosíthatja, attól nem térhet el (Legf. Bír. Cgf. II. 31. 344/1999).

Egy másik ügyben a jogvita arról szólt, hogy összhangban van-e a Gt./97-tel az a társasági szerződés, amely kimondta, hogy szavazategyenlőség esetén az ügyvezető szavazata dönt. A Legfelsőbb Bíróság a Gt./97 kógens szabályába ütközőnek tartotta ezt a rendelkezést, mert a törvény azt mondja ki, hogy a döntéshez legalább egyszerű szótöbbség szükséges [Gt./97 19. § (1)]. A szabály kógens, tehát nem lehetséges, hogy a társasági szerződés az ügyvezető szavazatát különleges jogkörrel ruházza fel. Ezzel a rendelkezéssel a Gt./97 eltért a Gt/88 157. § (1) bekezdés c) pontjától, amely a kft.-k esetében előírta, hogy a társasági szerződésben meg kell határozni a szavazati jog mértékét és a szavazategyenlőség esetén követendő eljárást. Ez a lehető legkülönfélébb megoldás lehetőségét biztosította. A Gt./97 kógens szabályai a 19. § (1) bekezdésének megfogalmazásában semmiféle törvénytől való eltérést nem engednek meg. Hozzá kell mindenesetre tenni, hogy messzemenőig egyetértünk a Legfelsőbb Bíróság döntésével, ha a törvény egyszerű szótöbbséget ír elő, akkor nyilvánvaló az a javaslat, amelyről szavazni kell, szavazategyenlőség esetén nem kapta meg a szükséges szótöbbséget.¹⁰

Egy harmadik ügyben egy részvénytársaság közgyűlési döntésének érvényességéről döntött a bíróság. Az I. fokon eljáró bíróság úgy rendelkezett, hogy a közgyűlési határozat, amellyel a saját részvények megszerzéséhez szükséges döntéshozatalt az igazgatóság hatáskörébe utalta, érvénytelen, mert ez a döntés a Gt./97 9. §-ába és 89. §-ába ütközik. Az ügy felülvizsgálati kérelem formájában került a Legfelsőbb Bíróság elé, amely megállapította, hogy a Gt./97 9.

¹⁰ A Legfelsőbb Bíróság határozatainak gyűjteménye, 2000/1, EBH 2000/229.

§ (1) bekezdése értelmében a törvény szabályai kötelező erejűek, a Gt. 9. § (2) bekezdése alapján pedig a Ptk. szerint csak a Gt./97-ben nem szabályozott vagyoni és személyi viszonyokra alkalmazhatók. A szóban forgó ügyben a Gt.97 202. § (4) bekezdése volt az egyik vitatott és keresettel támadott rendelkezés. Ez a törvényhely kimondja, hogy az igazgatóságnak a részvényre vonatkozó átruházási szándéka írásban történő bejelentésének kézhezvételéről számított 30 napon belül kell nyilatkoznia, ha nem nyilatkozik, a hozzájárulás megadottnak tekintendő. A bíróság megállapítása szerint a Gt./97 202. § (4) bekezdése kizárólag az írásbeli bejelentést írja elő és további feltételt nem támaszt. Ezért az a közlési határozat, amely e törvényhelyre hivatkozással az átruházásra vonatkozó szerződést is be kell nyújtani az igazgatósághoz, jogszabálysértő.¹¹

IX.Néhány záró megjegyzés

Mindaz, amit az előzőekben rövid összefoglalásként a kógencia és a diszpozitivitás kérdésében elmondtunk, mára már aktualitását veszítette. A pénzügyi világválság kiteljesedése idején –azaz 2008 óta– már nem fontos annak a dilemmának a megoldása, hogy kell-e, illetve lehet-e, és ha igen, akkor milyen mértékben, a kógencia eszközeit is felhasználva az állami beavatkozás a társasági jogba, és milyen mértékű lehet a kógencia. Azt ugyanis látni kell, hogy a diszpozitivitás és a kógencia árca mögött valójában az állami közhatalom beavatkozásának ténye és mértéke rejlik. Ezért a mai világban, a mai körülmények között, amikor állami beavatkozással mentik meg egyes országok gazdaságait az összeomlástól, amikor egyes kiemelt nagyvállalatok irtózatos összegű állami juttatásokat kapnak, hogy talpon tudjanak maradni, valójában érdektelenné teszi az egész témát. Arra a kérdésre pedig, hogy jó-e ez, vagy sem, nincs válasz, a szükségállapotban a tényeket kell tudomásul venni.

Tekintse hát az olvasó az itt elmondottakat egy letűnt korszak időközben túlhaladott fejtegetéseinek!

¹¹ A Legfelsőbb Bíróság határozatainak gyűjteménye, 2000/1, EBH 2002/659.

ATAGÁLLAMIKOLLÍZIÓS NEMZETKÖZIMAGÁNJOG ALKONYA EURÓPÁBAN

VÉKÁS LAJOS
egyetemi tanár, ELTE ÁJK

Bánrévy Gábor professzor úr egyik megalapozója a nemzetközi kapcsolatok jogának, mint önálló tudományos és oktatási diszciplínának. Mádl Ferenc 1978-ban megjelent úttörő monográfiája¹ után Bánrévy Gábor 1980-ban megjelent tankönyve – Magyarországon elsőként – összefoglalta és elemezte a nemzetközi kapcsolatok jogának szerteágazó materiáját. Ez a mű még a kollíziós nemzetközi magánjog anyagát is tárgyalta. A húsz évvel később, 1998-ban közzétett új munka – az eredeti koncepció következetes végig vitelével – már önállóan, a nemzetközi kollíziós jogtól elválasztva tárta az olvasó elé az időközben tartalmi határaiban is átalakult jogterületet. „A nemzetközi kapcsolatok joga” 2009-ben hetedik kiadásban látott napvilágot.²

Születésnapján egy olyan tanulmánnyal szeretném köszönteni Bánrévy professzor urat, amely a nemzetközi kapcsolatok joga ikertestvérének, a kollíziós nemzetközi magánjognak legújabb, korszakos változásáról ad számot.

I.

I. Egy tíz évvel ezelőtt írt tanulmányom lezárásaként merész kérdést tettem fel: mit ígér a 21. század a nemzetközi kollíziós magánjognak?³ Minden bizonytalanság ellenére egy lényeges változás körvonalai már akkor kirajzolódtak: az *európai integráció* előrehaladása döntő mértékben fogja befolyásolni ezt a jogterületet is. Így is történt. Az 1999. május 1-jén hatályba lépett *Amszterdami Egyezmény* megnyitotta a lehetőséget a tagállamok kollíziós normáinak és a hatásköri összeütközések elkerülését célzó jogszabályainak egységesítése előtt, sőt kifejezetten ösztönözte azt. Az Európai Unión belül megváltozott a jog-

¹ MÁDL FERENC: *Összehasonlító nemzetközi magánjog – A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1978.

² Budapest: Szent István Társulat, 2009, 227.

³ VÉKÁS LAJOS: Nemzetközi kollíziós jog az ezredfordulón. In *Ius privatum – ius commune Europae (Liber Amicorum, Studia Ferenc Mádl dedicata)*. Budapest: ELTE ÁJK, 2001, 249–264.

egységesítés módszere is. Amszterdam után az Európai Unió *rendeletek* megalkotásával tudja egységesíteni a hatásköri, továbbá a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó szabályokat és az anyagi kollíziós szabályokat is. Meghaladottá vált ezzel a jogegységesítés hagyományos útja: a nemzetközi egyezmények segítségével történő jogegységesítési módszer. Ez az út bizony meglehetősen göröngyös volt, mind az egyezmények elfogadása, mind az azokhoz történő csatlakozás szempontjából. Tanulságos példákat szolgáltatott ezekre a bonyodalmakra a szerződéses kötelmi viszonyokra irányadó jog meghatározásáról szóló, 1980-ban elfogadott – egyébként tartalmilag igen sikeres – Római Egyezmény ratifikálási és csatlakozási eljárásai.⁴

Az elmúlt évtizedben nagyot fordult e tekintetben a világ kereke. Az Európai Közösségben – az EK-Szerződés 61. cikkének c) pontjában biztosított lehetőség alapján, a 65. cikkben felsorolt területeken – 2000 óta valóban rendeletekkel egységesítik a tagállamok nemzetközi magánjogát és nemzetközi polgári eljárásjogát.

Európai *uniós rendeletek* szabályozzák az uniós viszonylatban felmerülő kérdéseket a *joghatóság*, továbbá a *külföldi határozatok elismerése és végrehajtása* körében.⁵ A brüsszeli rendeletek az Európai Unión belül felmerülő joghatósági, elismerési és végrehajtási problémák esetében alkalmazandók. Az e rendeletek által szabályozott kérdésekben ugyanis komoly súlya van annak, hogy a joghatóságot vagy a határozat elismerésének és a végrehajtásának feltételeit uniós tagállam viszonylatában, vagy a közösségeken kívüli állam viszonylatában kell megállapítani. Kiemelkedő jelentősége van a *fizetéseképtelenségi eljárásról* szóló és több más *polgári eljárásjogi* természetű rendeletnek is.

A kollíziós nemzetközi magánjog szempontjából a 2009-es év hozott döntő áttörést. Ebben az évben lépett hatályba a Róma I. és a Róma II. rendelet, amelyek szinte teljesen egységesítették a tagállamok *kollíziós kötelmi jogát*. Az előbbi a *szerződéses* kötelmi jogi viszonyokra alkalmazandó jogról szól,⁶ az utóbbi a *szerződésen kívüli* kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogot határozza meg.⁷ Mindkét rendelet kifejezetten kimondja, hogy az általa meghatározott

⁴ U.o. 257 skk.; MATSCHER–SIEHR–DELBRÜCK: *Multilaterale Staatsverträge erga omnes und deren Inkorporation in nationale IPR-Kodifikationen*. Heidelberg: C. F. Müller, 1986, 205.

⁵ Brüsszel I. rendelet (a Tanács 44/2001/EK rendelete: 2000. december 22.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról és a Brüsszel IIa. rendelet (a Tanács 2201/2003/EK rendelet: 2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról.

⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete, amelyet 2008. június 17-én hirdettek ki, és – a 28. cikk szerint – a 2009. december 17-e után kötött szerződésekre kell alkalmazni.

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete, amelyet 2007. július 11-én hirdettek ki, és – a 31. cikk szerint – a hatálybalépése után bekövetkező károsító eseményekre kell alkalmazni, és pedig – a 32. cikk szerint – 2009. január 11-től. A hatálybalépésre és az alkalmazás kezdő időpontjára vonatkozó szabályok együttes következménye nem egyértelmű, és jogirodalmi vitát váltott ki. A véleményem szerint helyes álláspont (E. JAYME – CH. KOHLER: IPRax 2007,

jogot akkor is alkalmazni kell, ha e jog nem egy tagállam joga. A Róma I. és Róma II. rendelet kollíziós szabályai tehát – szemben a brüsszeli rendeletekkel – *loi uniforme*-t képeznek, vagyis azokat a tagállamokban nem csak az Európai Közösségen belül felmerülő jogszabály-összeütközésekre, hanem harmadik államok viszonylatában is alkalmazni kell. Ez azt jelenti, hogy bármely tagállami bíróság – a konkrét nemzetközi jogszabály-összeütközés relációjára tekintet nélkül – a rendeletek által meghatározott kollíziós szabályt és ennek folytán ugyanazt az anyagi jogszabályt alkalmazza az adott kötelmi jogviszonyra, függetlenül attól, hogy az alkalmazandó anyagi jog uniós tagállam joga vagy más államé. A rendeletek megoldása feltétlenül helyes. Így lehetett elkerülni egy „kétcsatornás” kollíziós jog létrejöttét, ami indokolatlan jogalkalmazási nehézségekhez vezetett volna. Érdemben, tartalmilag nincsenek ugyanis olyan szempontok, amelyek más kollíziós normát tennének szükségessé az Európai Közösségen belüli és az azon kívüli jogviszonyok esetében. E területeken más megfontolások érvényesülnek tehát, mint a joghatóságra, a külföldi határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó brüsszeli rendeletek esetében.

2. Megjegyzendő, hogy *Dánia* a számára (az EK-Szerződés 69. cikkében és a Dánia helyzetéről szóló Jegyzőkönyv 1. és 2. cikkében) biztosított lehetőséggel élve kizárta az EK-Szerződés 61. cikk c) pontja alapján történő igazságügyi együttműködés keretében zajló uniós jogegységesítési folyamatban való részvételét. Így Dánia vonatkozásában nem érvényesülnek a fenti uniós rendeletek. E helyzetre figyelemmel kötött az Európai Közösség és a Dán Királyság 2005. október 19-én egy kétoldalú egyezményt,⁸ amely tartalmilag kiterjeszti a Brüsszel I. rendelet hatályát a Közösség és Dánia viszonylatára, és amely 2007. július 1-jén lépett hatályba.⁹ A Róma I. rendelet helyett pedig Dánia számára változatlanul a Római Egyezmény rendelkezései határozzák meg a szerződéses kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogot.

Két másik tagállam: Nagy-Britannia és Írország – az EK-Szerződés 69. Cikkében és a Nagy-Britannia és Írország helyzetéről szóló Jegyzőkönyv 1. és 2. cikkében – ún. *opt in* lehetőséget kötött ki magának. Ez azt jelenti, hogy esetről esetre eldönthetik: részt vesznek-e a 61. cikk c) pontja alapján történő igazságügyi együttműködés keretében megalkotott rendeletekben. Az eddig e körben megalkotott rendeletek vonatkozásában mind Nagy-Britannia,

49. 17. lj.) szerint a rendelet hatálybalépésének időpontja – az EK-Szerződés 254. cikkének (1) bekezdése alapján – 2007. augusztus 20-a. Ebből pedig az következik, hogy a rendeletet 2009. január 11-től fogva kell alkalmazni, és pedig a 2007. augusztus 20-a után keletkezett szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra (bekövetkezett károsító cselekményekre).

⁸ EK Hiv. Lap 2005 L 299.

⁹ EK Hiv. Lap 2007 L 94.

mind Írország minden rendelet tekintetében pozitív nyilatkozatot tett. (Nagy-Britannia a Róma I. rendelet viszonylatában is végül megtette ezt.)

3. Az európai uniós jogegységesítés hullámai elérték a *nemzetközi családjogot* is. 2008. december 18-án született meg a Tanács 4/2009/EK rendelete, amely megállapítja a *családjogi tartási kötelezettségekre* vonatkozó joghatósági és az alkalmazandó jogot meghatározó szabályokat, továbbá rendelkezik az ilyen ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a tagállamok megfelelő szerveinek e területeken történő együttműködéséről.¹⁰ A rendelet tárgyi hatálya széles: kiterjed valamennyi családjogi és rokonsági tartási jogviszonyra. A rendelet 2011. június 18-tól hatályos, éspedig a gyermektartásdíj- és az egyéb családjogi tartásdíj-követelésekre alkalmazandó jog meghatározásáról rendelkező 2007. november 23-i Hágai Jegyzőkönyv kollíziós szabályaival együtt. (Ehhez az Európai Közösség, mint egész csatlakozott.) A két jogi aktus hatályba lépésének ez az összekapcsolása azért szükséges, mert a rendelet maga az alkalmazandó jog meghatározására nem is tartalmaz saját szabályt, hanem csak utal (15. cikk) a Hágai Jegyzőkönyvre, ezzel a sajátjává téve a Jegyzőkönyv rendelkezéseit. Ezzel a technikával akarták elkerülni, hogy a családjogi tartási viszonyokra alkalmazandó jog meghatározására – felesleges átfedéseket, elhárítási problémákat okozó – két párhuzamos rendszer érvényesüljön. Így viszont a rendelet csak azokban a tagállamokban határozza meg az alkalmazandó jogot, amelyek a Jegyzőkönyvnek is részesei, például Nagy-Britanniára nem. Hangsúlyozni kell, hogy ily módon is csak magának a tartási kötelezettségekre alkalmazandó jognak a meghatározása történik meg egységesen. A tartási kötelezettségek alapját képező családjogi kapcsolat (házasság léte, szülő-gyermek viszony fennállása stb.) – mint elő-kérdés – megítélésére alkalmazandó jogot az illető tagállam kollíziós szabályai (Magyarországon tehát a Kódex normái) jelölik ki. A rendelet joghatóságra vonatkozó szabályai felváltják a Brüsszel I. rendelet normáit, és számos ponton bővítik a tagállami bíróságok joghatóságát, így elismerik azt akkor is, ha az alperes szokásos tartózkodási helye nem tagállamban van. Azokban a tagállamokban, amelyekben a Hágai Jegyzőkönyv hatályban van, a rendeletnek a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó szabályai is felváltják a Brüsszel I. rendelet normáit. A Hágai Jegyzőkönyv-ben nem részes tagállamokban (például Nagy-Britanniában) viszont a Brüsszel I. rendelet változatlan formában alkalmazandó. Írország kezdettől fogva részt vett a rendelet előkészítésében, Nagy-Britannia pedig a rendelet elfogadása után – *opt in* lehetőségével élve – bejelentette részvételét, és a Bizottság ezzel kapcsolatban kinyilvánította egyetértését. Dániára a rendeletnek csak a joghatóságra, továbbá a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó rendelkezései vonatkoz-

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.).

nak, ezek sem közvetlenül, hanem csak az EU-val – e kérdésekkel kapcsolatban 2005-ben – kötött külön egyezmény alapján.

A nemzetközi családjog más területein is folyamatban van a jogegységesítő rendeleti jogalkotás, még ha ez nem is tekinthető könnyű és gyors folyamatnak. A „nemzetközi” *házasság felbontásával* kapcsolatos (ún. Róma III.) rendeletre vonatkozó bizottsági javaslat¹¹ elfogadását néhány tagállam (elsősorban Svédország és Málta) ellenállása hosszú ideig akadályozta. A skandináv ország kizárólag saját (liberális) bontó jogát (*lex fori*) kívánja alkalmazni. Nagy-Britannia és Írország eleve részt sem vett az eljárásban. A rendelet-javaslat zátonyra futását látva, tíz tagállam (köztük Magyarország) az EK-Szerződés 11. cikke (és az Európai Unióról szóló 1992-es Szerződés 43. és köv. cikkei) alapján – utolsó lehetőségként – ún. „megerősített együttműködés” keretében lefolytatandó eljárást indítványozott, és ehhez az indítványhoz további tagállamok csatlakoztak. A Bizottság e kezdeményezés alapján 2010-ben végül is javasolta a Tanácsnak a különleges eljárás lefolytatását. Ezen eljárás eredményeként a rendeletet 2012-ben – egyelőre – tizenkét tagállam (Ausztria, Belgium, Bulgária, Franciaország, Lettország, Luxemburg, Magyarország, Málta, Németország, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Szlovénia) vonatkozásában hatályba lép. A rendelet a Brüsszel IIa. rendelet joghatósági, elismerési és végrehajtási rendelkezéseinek megfelelő módosítása mellett kollíziós szabályokat is ad a bontásra alkalmazandó jog meghatározására. Kiinduló kapcsolóelv: a bontásra a felek által választott jogot kell alkalmazni.

A *házassági vagyoni jogi* viszonyokkal kapcsolatos joghatósági, elismerési és végrehajtási szabályok, továbbá az e területen az alkalmazandó jogot meghatározó kollíziós normák európai uniós egységesítésére vonatkozó, 2006-ban közzétett Zöld Könyv¹² alapvetően pozitív visszhangra talált. Bár a tagállamokkal történő egyeztetések miatt a munkálatok itt is lelassultak, 2010-ben végül is megszületett az ún. Róma IV. rendelet-javaslat.

2009 októberében az Európai Bizottság közzétette az *öröklési ügyekre* irányadó joghatóságról, alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok és közokiratok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési tanúsítvány bevezetéséről szóló parlamenti és tanácsi rendeletre vonatkozó Javaslatot.¹³

¹¹ Biz. (2006) 399 végl.: 2006. július 17.

¹² Biz. (2006) 400 végl.: 2006. júl. 17.

¹³ Biz. (2009) 154 végl. [Zöld Könyv: Biz. (2005) 65 végl.: 2005. márc. 1.] A Hamburgi Max Planck Intézetnek a rendelet-javaslatához készített kritikai Kommentárját ld. *RabelsZ* 74 (2010) 522–720.

4. Egyértelmű tendencia rajzolódik ki tehát a joghatósági, *nemzetközi kollíziós magánjogi, továbbá* elismerési és végrehajtási szabályoknak az Európai Unión belüli hova-tovább *teljes egységesítésére*. Ez azzal a *kívánatos* következménnyel jár, hogy valamennyi tagállamban egységessé válnak az egymás viszonylatában érvényesülő joghatósági, elismerési és végrehajtási szabályok, továbbá hogy ugyanarra a tényállásra valamennyi tagállam bíróságai (választottbíróságai) ugyanazokat a nemzetközi kollíziós normákat és ezáltal ugyanazt az anyagi jogot fogják alkalmazni. A konkrét ügy megítélésére irányadó anyagi jog meghatározása nem függ tehát az eljáró fórumtól, mivel az egységesített (azonos) kapcsoló szabály bármely fórum előtt ugyanannak az anyagi jognak az alkalmazásához vezet. Az uniós nemzetközi magánjog rendeleti úton történő egységesítési folyamata egy évtized alatt igen jelentős eredményeket hozott. S az ebbe az irányba mutató határozott törekvés folytatódni fog, és belátható időn belül sikerre fog vezetni.

A már elfogadott és a tervbe vett rendeletek lényegében lefedik a kollíziós nemzetközi magánjog *különös részét*. Ha mindez megvalósul, nem marad más hátra, mint az uniós kollíziós nemzetközi magánjog általános kérdéseinek (közrend, imperatív szabályok, vissza- és továbbutalás, többes jogrendszerű államok, „szokásos tartózkodási hely” stb.) rendezése.¹⁴ Ezekről az általános részi problémákról jelenleg az egyes rendeletek külön-külön rendelkeznek, nem is mindig egyformán, hanem – adott esetben: indokolatlanul – eltérően. Bizonyára az „*általános rész*” megalkotása felvet majd komoly elméleti problémákat, de ezek sem állhatják útját a tíz évvel ezelőtt megkezdődött és rövid idő alatt látványos eredményeket elért harmonizációs folyamat sikeres befejezésének.

5. Az Európai Unió belüli kollíziós nemzetközi magánjog egységesítésének előrehaladtával fokozatosan *veszítenek jelentőségükből* a tagállamok nemzeti szabályai. Nem túlzás tehát a tagállami nemzetközi magánjogok alkonyáról beszélni. A joghatósági, elismerési és végrehajtási rendelkezések esetében ez a súlyvesztés nem olyan látványos. Ennek az az oka, hogy – mint már utaltunk rá – a jogrendezés e területen kétszatornássá válik: a tagállamok viszonylatában érvényesülnek az uniós rendeletek, egyéb relációban viszont megmarad a tagállami normák szerepe. Az uniós rendeletekkel megalkotott közös kollíziós szabályok viszont – *loi uniforme*-t képezvén – tárgyi hatályuk területén feleslegessé teszik a tagállami szabályozást. Ez utóbbiakra csak abban a körben van szükség, amelyet az uniós rendeletek nem fednek le.

¹⁴ Ld. ehhez a problémakörhöz CHRISTIAN HEINZE: Bausteine eines Allgemeinen Teils des europäischen Internationalen Privatrechts. In *Festschrift für Jan Kropholler*. Tübingen, 2008, 105–127.; HANS-JÜRGEN SONNENBERGER: Randbemerkungen zum Allgemeinen Teil eines europäisierten IPR. In *Festschrift für Jan Kropholler*. Tübingen, 2008, 227–246.

Az új helyzet *új szemléletet* és gondos szakmai körültekintést kíván meg a tagállamok jogalkotóitól. Ezeknek az új követelményeknek nem könnyű megfelelni. Ékes bizonyság a felmerülő nehézségekre a magyar nemzetközi magánjogi kódex átfogó módosítása.¹⁵ Ezt a Róma I. és a Róma II. rendelet tette szükségessé.¹⁶

II.

I. Az uniós rendeletek – az EK-Szerződés 110. cikkének (2) bekezdése szerint – a tagállamokban közvetlenül, azaz átültetés, végrehajtási rendelet vagy más nemzeti *közvetítő jogi aktus nélkül hatályosulnak* és alkalmazandók. A tagállamok többsége nem is hozott külön törvényt a Róma I. és a Róma II. rendeletek miatt. Kivételnek tekinthető a német törvényhozó, amely a Róma II. rendelet hatályba lépéséhez egy (összesen 5 apróbb módosítást jelentő) külön törvény megalkotását látta indokoltnak.¹⁷

Véleményem szerint a magyar törvényhozónak nem kellett volna a Módosító törvényben [az 1979. évi 13. sz. tvr. (a továbbiakban: Nmtvr.) új 24. §-aként és új 32. §-aként] külön-külön kimondania, hogy a Nmtvr. megfelelő szabályainak hatálya nem terjed ki azokra a kötelmi jogviszonyokra, amelyek a Róma I. és a Róma II. rendelet hatálya alá tartoznak. Helyesebb lett volna a Nmtvr. 2. §-át kiegészíteni az uniós rendeletekre tekintettel, és általános jelleggel rögzíteni az uniós rendeletek elsőbbségét, a nemzetközi egyezményekhez hasonlóan és azokat követően. Egy ilyen megoldással a jövőre nézve elkerülhető lett volna az, hogy – amint várható – újabb kollíziós jogi rendeletek esetén a Nmtvr.-t ismételtelen módosítani kelljen.

Az általunk itt javasolt megoldást, azaz a Nmtvr. 2. §-ának módosítását különösen az a körülmény indokolta volna, hogy a Róma I. és a Róma II. rendeletek nemcsak a maguk tárgyi hatálya alá közvetlenül tartozó kötelmi jogi kollíziós szabályokat tartalmaznak. Ezek mellett mindkét rendelet – a maga tárgyi hatálya vonatkozásában – szabályoz általános kérdéseket is. Így például speciális

¹⁵ 2009. évi IX. törvény a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendelet módosításáról (a továbbiakban: Módosító törvény). A törvényt az Országgyűlés a 2009. március 2-i ülésnapján fogadta el, és március 20-án hirdették ki. A módosítások (a szerződésekre vonatkozó szabályok kivételével) 2009. április 4-én, a szerződési szabályok – a Róma I. rendelet hatálybalépésével egyidejűleg – 2009. december 17-én léptek hatályba.

¹⁶ Az *ember névviselésére* vonatkozó szabályok kiegészítése [a Nmtvr. 10. §-ának új (2) bekezdésben] független a rendeletektől. Ennek megalkotására a törvényhozót az Európai Bíróság egy ítélete [C-148/02, M. Carlos Garcia Avello v. Belga Állam] indította. Ezzel a problémával ez a tanulmány nem foglalkozik.

¹⁷ Gesetzentwurf der Bundesregierung (2008) für ein Gesetz zur Anpassung der Vorschriften des Internationalen Privatrechts an die Verordnung (EG) Nr. 864/2007. V.ö. ugyanakkor: R. WAGNER: Änderungsbedarf im autonomen deutschen Recht aufgrund der Rom II-Verordnung? *IPRax* 2008, 314 skk.

normákat alkotnak a *renvoi*-ra és az *ordre public*-re, és (részben eltérő módon) meghatározzák azt is, hogy szervezeti jogalanyok esetében mit kell szokásos tartózkodási hely alatt érteni. Ezek a szabályok azt a következményt vonják maguk után, hogy az illető rendelet hatálya alá tartozó jogvitáknál ezekben az általános kérdésekben is a rendeletek megfelelő rendelkezéseit, és nem a Nmtvr. szabályait kell alkalmazni. A Nmtvr. 4. §-a (a 21/A. §-ban foglalt kivétellel) megengedi például a visszautalást; az európai rendeletek viszont kizárják azt. Ezért kötelmi jogi jogviszonyokból eredő kötelezettségek tekintetében a magyar bíró nem fogadhatja el a magyar jogra vonatkozó esetleges visszautalást. Ez azonban a Módosító törvényből nem derül ki!

2. A Módosító törvény a Nmtvr.-nek elsősorban a *kötelmi jogi viszonyokra* vonatkozó V. fejezetét (24–35. §-ok) érinti. A változtatások részben csak szerkezeti jellegűek, részben azonban érdemi, tartalmi újításokra is sor került.

A módosított Nmtvr. kötelmi jogi szabályai kiegészítő szerepet játszanak a Róma I. és a Róma II. rendelet által nem szabályozott kérdésekben. A rendeletek szabályozásának tárgyi határai meglehetősen szélesek ugyan, de bizonyos területeket kifejezetten kizárnak alkalmazásuk köréből. Ezekben a területeken jutnak tehát szerephez a Nmtvr. megújított szabályai. A Róma I. rendelet kizárja saját tárgyi hatályát például a váltó, a csekk és egyéb átruházható értékpapírok alapján létrejövő kötelmekre, a választottbírói megállapodásokra, a vagyonkezelői szerződésekre. A Róma II. rendelet szabályainak hatálya pedig nem terjed ki például a személyhez fűződő jogok megsértéséből eredő deliktális kártérítési viszonyokra, az atomkárokért megállapítandó felelősségre. Egészében megállapítható, hogy a Nmtvr. kötelmi jogi szabályai az európai rendeletek hatálybalépése után csak alárendelt, kiegészítő szerepet töltenek be. A jogalkotó ugyanakkor a Módosító törvény megalkotását felhasználta ezeknek a szabályoknak korszerűsítésére. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy ez a modernizálás nem sikerült.

3. Különösen bírálathoz kell részesítenünk a *jogválasztásra* vonatkozó új szabályokat. A Nmtvr.-nek a jogválasztásra vonatkozó szabályozása valóban hiányos és korszerűtlen volt, ami a megújítást mindenképpen indokoltta tette; a módosítás eredménye azonban több szempontból is kritika tárgyává teendő.

A – kollíziós értelemben felfogott – jogválasztás szabadsága a már évtizedek óta általánosan képviselt felfogás szerint a szerződéses kötelmekre vonatkozó kollíziós szabályok rendszerének kiinduló tétele. A módosított Nmtvr. is a szerződő felek autonómiájából indul ki, amikor a szerződésre a felek által választott jogot rendeli alkalmazni. A Róma I. rendelettel egyezően az új Nmtvr. is elsősorban az alkalmazandó jog kifejezett kikötését írja elő. A hallgatolagos jogválasztás lehetővé tétele a ma uralkodó felfogás szerint elfogadottnak tekinthető.

Üdvözölhető ezért, hogy a Módosító törvény is megengedi ezt a lehetőséget.¹⁸ Nem helyes viszont a hallgatóság jogválasztás meghatározása. Ez szó szerint átveszi a Róma I. rendelet pontatlan, nem szabatos hivatalos magyar fordításának szövegét, és „a szerződés rendelkezéseiből vagy az eset körülményeiből kellő bizonyossággal megállapítható” jogot választott jognak fogadja el.¹⁹ Ezzel a szövegfordulattal nehéz elhatárolni a hallgatóság jogválasztást a vélelmezett (hipotetikus) jogválasztástól.²⁰ Márpedig csak az előbbi szabad megengedni. A Róma I. rendelet adott rendelkezésének [3. cikk (1) bekezdés második mondat] helyes fordítása szerint a jogválasztásnak „egyértelműen ki kell tűnnie” (!) a szerződés rendelkezéseiből vagy az eset körülményeiből: „*The choice shall be [...] clearly demonstrated by the terms of the contract or the circumstances of the case.*”²¹ Ezt a megfogalmazást kellene alkalmazni mind a Róma I. rendelet magyar szövegében, mind az új Nmtvr.-ben. Nem elég tehát a kellő bizonyossággal történő megállapíthatóság.

Helyes, hogy a Módosító törvény – az eredeti Nmtvr. 24. §-ával egyezően – időben nem korlátozza szükségtelenül a felek jogválasztó lehetőségét, és nem csak a szerződés megkötésekor, hanem ezt követően („később”) is biztosítja számukra a jogválasztás jogát. Sajnálatos viszont, hogy az új Nmtvr. – igaz: a Róma I. rendelet – sem pontosítja: meddig választhatnak a felek jogot. Ráadásul, elvben, sőt a gyakorlatban sem kizárt, hogy a felek már a konkrét szerződés megkötése előtt (például egy keretszerződésben) választanak jogot, és ezt kétségkívül kikötött jognak kell tekinteni. Ami pedig a jogválasztás záró időpontját illeti, nyilván nem kell korlátozni a felek jogát a peres eljárás megindításáig, utána azonban – már csak perökonómiai szempontok miatt is – célszerűnek látszik egy ésszerű cezúra. A jogirodalomban uralkodó felfogás szerint a felek a jogvita megkezdődéséig választhatnak jogot szerződésükre. Ezzel az állásponttal szemben az 1979-es Nmtvr. bírói gyakorlata a peres eljárás során

¹⁸ Az 1979-es Nmtvr. nem szólt a hallgatóság jogválasztásáról, de a tudomány támogatta elismerését. Ld. MÁDL FERENC – VÉKÁS LAJOS: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. (6. kiadás) Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004, 348.; v.ö. BURIÁN LÁSZLÓ – KECSKÉS LÁSZLÓ – VÖRÖS IMRE: *Magyar nemzetközi kollíziós magánjog*. Budapest: KRIM Bt., 1997, 726–729. margószám.

¹⁹ Ez a szöveg inkább a Római Egyezmény megfelelő rendelkezését idézi, amelyet a Róma I. rendeletben tudatosan pontosítani akartak, hogy világosabb legyen a hallgatóság jogválasztás elhatárolása a vélelmezett jogválasztástól.

²⁰ A hallgatóság jogválasztás Róma I. rendeletben adott definíciójának formálódásához és a vélelmezett jogválasztástól történő megkülönböztetéséhez a legújabb magyar jogirodalomban ld. PALÁSTI GÁBOR PÉTER: *A szerződésre alkalmazandó jog felek általi megválasztása (a jogválasztás)*. Miskolc, 2008 (kézirat), 179 skk., 301 skk.; CSÖNDES MÓNIKA – NEMESSÁNYI ZOLTÁN: *Jogválasztás a Római egyezménytől a Róma I. rendelettervezetig. Jogtudományi Közlöny LXIII(2008) 239–251.*

²¹ Ugyanígy a német szöveg: „Die Rechtswahl muss sich eindeutig aus den Bestimmungen des Vertrags oder aus den Umständen des Falles ergeben.”

mindvégig, azaz az ügy jogerős befejezéséig, tehát adott esetben a másodfokú eljárásban is módot ad a jogválasztásra – tegyük hozzá: minden ismert esetben a magyar jog választására.²² Ez a felfogás nem biztos, hogy helyes. Noha a kérdés már az eljárási jogot érinti, törvényileg ki lehetne mondani például, hogy a feleket a perben csak a bizonyítási eljárás befejezté nyilvánításáig illesse meg a jogválasztás joga.²³ A Róma I. rendelethez [3. cikk (2) bekezdés] hasonlóan szükséges lett volna rendelkezni arról is, hogy az utólagos (azaz a szerződés megkötése utáni) jogválasztás vagy az eredeti jogválasztás későbbi megváltoztatása nem érinti a szerződés alaki érvényességét és harmadik személyeknek a szerződésből eredő jogait.

Szerencsétlen az új 25. §-nak a részleges jogválasztásra vonatkozó megfogalmazása, mert egyértelműen azt az értelmezést sugallja, mintha a szerződés valamelyik elemére választott jog az egész szerződésre irányadó volna. Márpedig nem erről van szó. Több nemzeti törvény²⁴ és maga a Róma I. rendelet²⁵ is megengedi a részleges jogválasztást, de ilyen esetben a választott jog – magától értetődően – csak a szerződés adott részére vonatkozik.

Az 1979-es eredeti szabályhoz hasonlóan sajnálatosan hiányzik a módosított tvr.-ből is a jogválasztó megállapodás érvényességét meghatározó jogrendszer kijelölése. A külföldi törvények és a Róma I. rendelet [3. cikk (5) bekezdés] magának a szerződés érvényességének eldöntésére vonatkozó kapcsoló szabályokkal határozzák meg az e kérdésre alkalmazandó jogot.

Nem ártott volna a jogválasztás hiányában alkalmazandó jogrendszer imperatív szabályainak érvényesülését biztosítani. A Róma I. rendelet [3. cikk (3) bekezdés] például fontosnak tartja ezt kimondani: „Amennyiben a jogválasztás időpontjában a jogviszony valamennyi egyéb lényeges tényállási eleme egy másik államhoz kapcsolódik, mint amelynek jogát a felek választották, a jogválasztás nem sértheti ezen állam olyan jogszabályi rendelkezéseinek alkalmazását, amelyekről megállapodással nem lehet eltérni.”²⁶

²² Legf. B. Pf. III. 20 895/1992. sz.; Legf. B. Pf. VI. 22 046/1993. sz.; Legf. B. Pf. III. 20 998/1995. sz.

²³ Ezt a javaslatot fogalmazza meg *Burián László* is „A szerződések kollíziós szabályai és a jogválasztás” c. kéziratos könyvrészletében, amelynek szíves rendelkezésemre bocsátásáért ezúton is köszönetet mondok.

²⁴ Például a német nemzetközi magánjog: Art. 27 (1) harmadik mondat: „Die Parteien können die Rechtswahl für den ganzen Vertrag oder nur für einen Teil treffen.” Hasonlóképpen a Québec-i Code civil Art. 3111 (3) bekezdése: „On peut désigner expressément la loi applicable à la totalité ou à une partie seulement d’un acte juridique.”

²⁵ 3. cikk (1) bekezdés harmadik mondat: „Választásukkal a felek a szerződés egészére vagy annak csak egy részére alkalmazandó jogot határozhatják meg.”

²⁶ A Róma I. rendelet hivatalos fordítása számos helyen, így e rendelkezésnél is pontatlan, ezért a szerző a normaszöveget saját fordításában közli.

4. A szerződésre alkalmazandó jogot meghatározó *objektív kapcsoló szabályok* és az azokat kiegészítő zárásklauszúrák körében a Módosító törvény meglehetősen ötletszerűen változtat, és a módosítások is inkább csak kozmetikázásnak tekinthetők. Ezt a bírálatot le kell írnom annak ellenére, hogy a változtatások kiinduló elve helyes: elkerülni a párhuzamos szabályozásokat a Róma I. rendelettel, kitölteni ugyanakkor annak tudatosan vállalt hézagait. A helytálló elv megvalósítása azonban sajnos nagyon felemásra sikerült.

A Módosító törvény okkal hagyja ki a Nmtvr. eredeti objektív kapcsoló szabályainak katalógusát [25. § a)-m) pontok], hiszen azokat a Róma I. rendelet kiváltja. Dicséretes az is, hogy kimaradt „az elsősorban jellemző szolgáltatás kötelezettjének” attribútumaira épülő, *Schnitzer*-ihlette, de már 1979-ben szerencsétlenül megfogalmazott zárásklauszúra (29. § első mondat), mivel a Róma I. rendelet [4. cikk (2) bekezdés] ezt a funkciót – tökéletesebben – ellátja. A követett elvnek felel meg a munkajogi kollíziós szabályokat tartalmazó VIII. fejezet teljes hatályon kívül helyezése a Róma I. rendelet 8. cikkére tekintettel. A Róma I. rendelet szabályozása (6. cikk) ugyanígy szükségtelenné tette végül a Nmtvr.-nek a fogyasztói szerződésekre alkalmazandó jogot meghatározó, 1998. március 1-je óta hatályos 28/A. §-át is.

Feltűnő hiánya ugyanakkor az új Nmtvr.-nek, hogy nem ad kollíziós kapcsoló szabályt több olyan fontos szerződéses tényállásra, amelyet a Róma I. rendelet kifejezetten kizár a maga hatálya alól. Így nem mondja meg, hogy mely jogot kell alkalmazni a házassági vagyoni jogi szerződésre, az öröklési szerződésre, a választottbírói megállapodásra és a joghatósági kikötésre, a képviselő jogának terjedelmére stb. Az értékpapírokkal kapcsolatos rendelkezéseken nem változtat a Módosító törvény, és kérdéses hogy azok alkalmasak-e a – Róma I. rendelet tárgyi hatálya alól ugyancsak kizárt – váltóra, csekkre és egyéb átruházható értékpapírokra alkalmazandó jog meghatározására. Fenntartja a Módosító törvény az 1979-es tvr.-nek a tőzsdén, versenytárgyaláson vagy árverésen kötött szerződésekre és a társasági szerződésre alkalmazandó jog meghatározására vonatkozó kollíziós szabályokat is. Ez a megoldás legalább is az árveréssel kapcsolatban felesleges, mivel a Róma I. rendelet [4. cikk (1) bekezdés g) pont] meghatározza az árverésen történő adásvételre alkalmazandó jogot (mellesleg a Nmtvr.-rel azonos módon). Mindezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy a törvényelőkészítők maradék bátorsága is elfogyott a bizalmi vagyonezeléssel (trust)²⁷ kapcsolatos jogviszonyok kollíziós szabályainak megalkotásánál, pedig a Róma I. rendelet tárgyi hatálya ezekre sem terjed ki.

A legszorosabb kapcsolódás elvét, mint a nem szabályozott szerződésekre alkalmazandó jogot is meghatározó szabályt a Róma I. rendelet tartalmazza [4. cikk (4) bekezdés]. Felesleges volt ezért az új Nmtvr.-be is felvenni (28. §),

²⁷ A Róma I. rendelet hivatalos fordítása a trust-ot célvagyonnak nevezi, ami megint téves.

ráadásul fenntartva az eredeti szövegnek a nemzetközileg elfogadottól eltérő és bizonytalan terminológiáját: „amelyhez a szerződés – az adott szerződéses viszony lényeges elemei szerint – leginkább kapcsolódik”. Ugyanígy felesleges az elévülés kapcsoló szabálya is, amelyet a Róma I. rendelet [12. cikk (1) bekezdés d) pont] a szerződésre alkalmazandó jog hatálya alá von, hasonlóan az eredeti Nmtvr.-ből [30. § (4) bekezdés] itt felejtett szabályhoz [új Nmtvr. 29. § (3) bekezdés]. A Róma I. rendelettel való átfedés miatt a legkevésbé érthető és a legtöbb zavart okozza a szerződés jogának kiterjedésére vonatkozó szabály változatlan fenntartása az új Nmtvr. 29. § (1) bekezdésében. Az abban foglalt legtöbb kérdést ugyanis szabályozza a Róma I. rendelet: az alaki érvényességet – differenciáltan – a 11. cikkben,²⁸ több kérdést a 12. cikk (1) bekezdésében, az engedményezést külön és igen árnyaltan a 14. és 15. cikkekben, a beszámítást a 17. cikkben. Igénytelen, szakszerűtlen törvény-előkészítésre vall az 1979-es szöveg [30. § (1) bekezdés] átmásolása a Róma I. rendelet után. Ezt a munkamódszert példázza az egyoldalú nyilatkozatokra alkalmazandó jogot meghatározó utaló szabály változatlanul hagyása is az új 30. §-ban; szerződési szabályok az új Nmtvr.-ben alig maradván, az utalás meglehetősen üres.

5. A nem szerződéses kötelmi jogviszonyok közül a módosított Nmtvr. ugyanúgy kizárólag a deliktuális kártérítési és az alaptalan gazdagodási kötelmekre állapít meg kapcsoló szabályokat, mint a régi. Helytelen tehát az új cím, amely azt a téves látszatot kelti, mintha az adott fejezetben egyéb (vagy még inkább: valamennyi) szerződésen kívüli kötelemről is szó lenne. Ilyen címet joggal alkalmaz a Róma II. rendelet, amely kifejezetten szabályozása körébe vonja – a jogellenes károkozási és jogalap nélküli gazdagodási kötelmek mellett – a megbízás nélküli ügyvitelből és a *culpa in contrahendo*-ból származó kötelmi következmények kollíziós jogi kezelését, sőt kimondja „a valószínűleg felmerülhető szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra” való alkalmazását is [2. cikk (1)–(2) bekezdés].

Érdemben a Módosító törvény feladata a Róma II. rendelet vonatkozásában ugyanaz volt, mint a Róma I. rendelet tekintetében: elkerülni az átfedéseket és ismétléseket és kitölteni a rendelet hézagait. A Róma II. rendelet tárgyi hatálya köréből kihagyott esetek [1. cikk (2) bekezdés] közül egyedül a személyhez fűződő jogok megsértéséből eredő magánjogi deliktumok tekinthetők gyakorlati szempontból jelentősnek. Ez a fontos esetsoport a tagállamok kellő kompromisszumkésztségének hiánya miatt maradt ki, és a jogirodalom egyöntetűen a rendelet legsajnálatosabb fogyatékoságának tekinti.²⁹ A Módosító törvénynek

²⁸ Emiatt egyébként az új 29. § (2) bekezdés is felesleges.

²⁹ L. KURT SIEHR: European Private International Law of Torts. Violation of Privacy and Rights Relating to Personality. *Riv. dir. int. priv. proc.* 2004, 1201 skk.; MICHAEL VON HINDEN: Ein europäisches Kollisionsrecht für die Medien. Gedanken zur Fortentwicklung der Rom II-

– véleményem szerint – ezért arra kellett volna törekednie, hogy a Nmtvr. tárgyi hatálya alatt maradt szűk sávban a lehető legnagyobb mértékben rokonítsa a kapcsoló szabályokat a Róma II. rendelet kollíziós normáihoz, nyugodtan mondhatjuk: egységesítse azokkal! A törvényhozó ezzel szemben a *lex minimae* elvét követve igyekezett megoldani feladatát: eredeti formájukban tartotta fenn a Nmtvr. szabályai közül azokat, amelyeket a hézagok kitöltéséhez szükségesnek tartott, és elhagyta azokat, amelyeket a beszűkült funkcióhoz feleslegesnek érzett. Ez a hozzáállás eleve kizárta a kapcsoló szabályok megújításának lehetőségét. Márpedig 1979 óta éppen a deliktuális kártérítési felelősségi viszonyokra alkalmazandó jog meghatározásában számos jelentős változás vált általánosan elfogadottá. Ennek érzékelésére elegendő lett volna magának a Róma II. rendeletnek a tanulmányozása, ami egyúttal a két rezsím harmonizálását is előmozdította volna. Így viszont a módosított Nmtvr. és a Róma II. rendelet minden ok nélkül különbözik egymástól; mondhatni: szükségtelenül két különböző nemzetközi deliktuális kollíziós jogi rendszer jött létre.

A jogirodalom évtizedek óta támogatja a jogválasztás megengedését a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokban, köztük a deliktuális kártérítési felelősségi viszonyokban is. Az újabb keletű törvények (például a svájci törvény 132. cikke) és törvényt módosítások (például a német EGBGB 42. cikke) is megengedik, hogy a károkozó és a károsult – harmadik személyek jogainak sérelme nélkül – meghatározzák a jogviszonyukra alkalmazandó deliktuális státútumot. A Módosító törvény nem ismeri el a károkozó és a károsult (vagy az egyéb szerződésen kívüli jogviszonyban lévő jogalanyok) jogválasztó jogát. A Nmtvr.-el szemben viszont a Róma II. rendelet (14. cikk) a korszerű tudományos felfogást követi, és lehetővé teszi, hogy a felek – elsősorban a kárt okozó esemény bekövetkezése utáni megállapodásban – megválaszthassák a szerződésen kívüli kötelmi viszonyukra alkalmazandó jogot. A jogválasztás – a Róma I. rendelethez hasonló módon – hallgatólagosan is végbe mehet, amikor is az eset körülményeiből kellő bizonyossággal megállapíthatónak kell lennie. A jogválasztás fontos korlátja, hogy az harmadik személyek jogait nem sértheti. Ezen kívül a felek autonómiája nem vezethet azon állam imperatív normáinak megkerüléséhez, amelyben a kárt okozó esemény bekövetkezésének idején az adott tényállás valamennyi lényeges eleme található.

A Módosító törvény nem vette figyelembe a jogtudománynak a *lex loci delicti commissi* kapcsoló szabályát érintő kritikáját, és fenntartotta azt [Nmtvr. 33. § (1) bekezdés].³⁰ A jogirodalmi bírálatok az elkövetés helyéhez történő kapcsolás

Verordnung. In D. BAETGE – J. VON HEIN – M. VON HINDEN: *Die richtige Ordnung: FSKropholler*. Tübingen, 2008, 573 skk.

³⁰ Nem javította ki a Módosító törvény a Nmtvr. eredeti hibáját sem, amely tévesen a károkozó tevékenység vagy mulasztás helyén és *idején* (?) irányadó jog alkalmazását rendeli. Megjegyzendő, hogy a Nmtvr.-ben fenntartott „lobogó joga” [34. § (2) bekezdés] a *lex loci*

büntető jogias szemléletét és különösen azt rótták fel, hogy nincs kellően tekintettel a károsult érdekeire.³¹ A Róma II. rendelet – mindezek miatt egyértelműen helyeselhető módon – a *lex loci damni* elvét fogadja el, és a jogellenes károkozásból eredő szerződésen kívüli kötelmi viszonyra a kár bekövetkezésének helye szerint állam jogát rendeli alkalmazni, éspedig függetlenül mind a károkozó esemény bekövetkezésének helyétől, mind ezen esemény közvetett következményeinek bekövetkezési helyétől [4. cikk (1) bekezdés]. Ily módon a magyar nemzetközi magánjogban – indokolatlanul – kétcsatornás rendszer jött létre a magánjogi deliktumokra alkalmazandó jog meghatározásánál. Megállapítható ez annak ellenére, hogy – *favor laesi* formájában – az új Nmtvr.-ben is megtalálható (az eredetivel azonos módon) a *lex loci damni* kapcsoló elv, ha annak alkalmazása a károsultra kedvezőbb [33. § (2) bekezdés]. A károsultra kedvezőbb jog ebben a formában történő megfogalmazása egyébként is vitatható.³²

Tovább szélesíti a Róma II. rendelet és a Nmtvr. közötti szakadékot, hogy az utóbbi [33. § (3) bekezdés] a károkozó és a károsult közös jogával kapcsolatban kitarat a közös lakóhely mellett, míg az előbbi [4. cikk (2) bekezdés] – e kérdésben is követve a jogtudomány fejlődését – a közös tartózkodási hely jogát rendeli alkalmazni.

Végül eltérést jelent a két rendszer között az is, hogy a Róma II. rendelet kitérítő klauzulát fogalmaz meg a szorosabb kapcsolat elve szerint. Amennyiben az eset összes körülményei alapján egyértelműen megállapítható, hogy a jogellenes károkozó cselekmény nyilvánvalóan szorosabban kapcsolódik egy másik államhoz, mint az elkövetés helyének vagy a károkozó és a károsult közös tartózkodási helyének állama, úgy az előbbi állam jogát kell alkalmazni. A Nmtvr. ilyen kitérítő klauzulát nem ismer.

Mindezeket túl – véleményem szerint – elavultnak tekinthetők a vétőképeség fennállásának megállapítására a Nmtvr.-ben fenntartott alternatív kapcsoló szabályok [33. § (4) bekezdés] is. A károsító esemény államának biztonsági és magatartási szabályait a Róma II. rendelet is figyelembe venni rendeli (17. cikk), ezért az ilyen értelmű szabály fenntartása a Nmtvr.-ben [34. § (1) bekezdés] felesleges volt.

delicti commissi egyik variánsának tekinthető.

³¹ A könyvtárnyi irodalomból kitűnő válogatást ad CHRISTIAN VON BAR: *Internationales Privatrecht*. Zweiter Band: Besonderer Teil. München: Beck, 1991, 470–472. Megjegyzendő, hogy az Egyesült Államokban 1960-as és 1970-es években éppen a deliktuális státútum körül, a *lex loci delicti commissi* merevsége miatti jogirodalmi vita volt a színtere az ún. „conflict revolution”-nak.

³² A problémához átfogó jelleggel I. *Jan von Hein*: Das Günstigkeitsprinzip im Internationalen Deliktsrecht. Mohr Siebeck: Tübingen 1999.

6. Összefoglaló jelleggel az állapítható meg, hogy a Nmtvr. módosítása nem állja ki a szakmai kritika próbáját. A Róma I és a Róma II. rendelet automatikus érvényesülése mellett a Nmtvr. a kötelmi jogi kapcsoló elvek terén csak kiegészítő, várhatólag alárendelt szerepet fog játszani. A Módosító törvénynek már csak ezért is sokkal tudatosabban kellett volna arra törekednie, hogy a rendeletek és a Nmtvr. szabályai a lehető legnagyobb mértékben illeszkedjenek egymáshoz: ne legyen átfedés, de ne maradjon hézag sem közöttük. Ezt a feladatot egyik rendelet vonatkozásában sem sikerült maradéktalanul megvalósítani. A deliktuális státútum és a hozzá kapcsolódó normák változatlanul hagyása a Nmtvr.-ben ráadásul a jogtudományban rég meghaladott tételek továbbélését jelenti, és egy korszerűtlen, teljesen indokolatlan és felesleges párhuzamos nemzetközi kollíziós jogi rezsimet hoz létre a Róma II. rendelet mellett.

III.

Bánrévy professzor úr több mint harminc éves külkereskedelmi gyakorlata és több évtizedes egyetemi tanári működése során bizonyára sokszor megtapasztalhatta azt az élményt, hogy javaslatát elfogadták. Valószínűleg őt is érték viszont csalódások amiatt, hogy alaposan megindokolt jogszabály-módosító előterjesztését figyelmen kívül hagyták. E köszöntő írás szerzője is tud ilyen esetről. Bánrévy Gábor már évekkel ezelőtt javasolta, hogy Magyarország mondja fel a Bécsi Vételi Egyezményhez kapcsolódó két nyilatkozatát: a 90. cikk szerinti, amelyet a KGST ÁSZF-re tekintettel – egyedüli államként és feleslegesen! – tettünk, és a 96. cikk szerinti fenntartási nyilatkozatot, amelyet a szerződés kötelező írásbeli alakjával kapcsolatban mondtunk ki. Helytállóan mutatott rá arra, hogy ezek a nyilatkozatok mindenképpen idejétmúltak, sőt már megtételükkor sem lett volna rájuk szükség, illetve jogi lehetőség. Javaslatához mások is csatlakoztak.³³ Ennek ellenére a felmondásra mindmáig nem került sor.³⁴

A szerző – minden bizonnyal az Ünnepelettel együtt – reménykedik abban, hogy a fentiekben írtak nem jutnak az előbbi példa, azaz a közmondásbeli borsó sorsára.

³³ SÁNDOR TAMÁS – VÉKÁS LAJOS: *Nemzetközi adásvétel*. Budapest: Hvg-Orac, 2005. 513., 530 sk.

³⁴ Érdemes megjegyezni, hogy a 96. cikk szerinti nyilatkozatot tevő néhány állam közül Észtország – a 97. cikk (4) bekezdésében biztosított lehetőséggel élve – már 2004-ben felmondta a fenntartást.

SZAKMAI ÉLETRAJZ

Dr. Bánrévy Gábor egyetemi tanár, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának volt tanulmányi- és általános dékánhelyettese, a Nemzetközi Jogi Intézet volt vezetője, jelenleg professor emeritusa 1929. július 11-én született Budapesten. Középiskoláit a budapesti Érseki Katolikus Gimnáziumban végezte, 1947-től a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karának hallgatója. Jogi diplomáját 1951-ben kapta kézhez a már megváltozott nevű Eötvös Loránd Tudományegyetemen.

A nemzetközi magánjog iránti elkötelezettsége már jogi tanulmányainak kezdetén megmutatkozott. Másodéves hallgatóként demonstrátor, majd gyakorlonoki állást kap Szászy István Összehasonlító Jogi Intézetében.

A fiatal pályakezdő jogász távlati tervei között a tudományos oktató munka szerepelt, de az akkori politikai légkör ennek nem kedvezett, ezért pályamódosításra kényszerült.

1951-59 között tervezőirodai jogtanácsos a HÓTERV-nél, 1960-68 között a Tannimpex Külkereskedelmi Vállalat jogtanácsosa.

1968-tól a Külkereskedelmi Minisztérium Jogi Főosztály főosztályvezető-helyettese, 1985-től a Jogi- és Titkársági Főosztály vezetője. 1995-ben történt nyugdíjazásáig töltötte be ezt a beosztást a jogutód minisztériumokban – Kereskedelmi Minisztérium, Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma, Ipari és Kereskedelmi Minisztérium – is. E minőségében számos nemzetközi diplomáciai konferencián is részt vett, mint a magyar delegáció vezetője illetve tagja. A legfontosabbak ezek közül: a Szellemi tulajdon Világszervezet (WIPO) által szervezett konferenciák aktív résztvevője, 1986-1993 között a GATT Urugay-i Forduló TRIPs egyezményének kidolgozása során a magyar küldöttség vezetője, több bilaterális államközi tárgyaláson (USA, EGK, EFTA) jogi szakértőként vett részt. Az 1979. évi 13. törvényerejű rendelet (a nemzetközi magánjogról) megjelenését megelőzően már a kezdetektől aktív résztvevője a kodifikációs munkálatoknak.

Vállalati és külkereskedelmi gyakorlati tevékenysége mellett már az 1970-es évek elejétől mint másodállású főiskolai docens a Külkereskedelmi Főiskolán tanított külkereskedelmi jogot.

Ebben az időszakban szervezte meg és irányította mintegy húsz éven keresztül az ELTE Jogi Továbbképző Intézetében a külkereskedelmi szakjogász képzést, betöltve a záróvizsga-bizottság elnöki tisztségét is.

1977–1995 között a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszékén mint másodállású egyetemi docens nemzetközi magánjogot oktatott. 1980-ban készítette el *A nemzetközi gazdasági forgalom és személyközi viszonyok szabályozása* [kézirat] (majd: *Nemzetközi magánjog és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1980] című tankönyvét, melyben egyrészt a magyar jogi oktatásban elsőként dolgozta fel és foglalta össze a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogát tananyagként, másrészt elsőként alkalmazta az alanyai, tárgya, és ahogyan fogalmaz: „A nemzetközi gazdasági forgalom alapintézménye: a szerződés” szerinti szerkezeti felosztást.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának alapító tagja, ahol 1996. január 1-je óta mint főállású oktató tanítja a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogát.

Tudományos oktatói pályafutása következő jelentős állomása 1996, amikor az ELTE Doktori Tanácsa döntése értelmében „summa cum laude” minősítéssel szerezte meg a doktori (PhD) fokozatot.

1998-ban adta ki a Szent István Társulat „A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga” című tankönyvét, melynek negyedik kiadása 2004-ben jelent meg.

Az 1960-as évek óta szerepel a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó választottbíróóság választottbírói névjegyzékében, a '80-as évektől a választottbíróisági elnökség tagja. Az International Law Association (ILA) magyar tagozatának elnökhelyettese.

1996. március 15-én „A nemzetközi jog területén végzett kiemelkedő munkássága” elismeréseként a Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjével tüntették ki. Több évtizedes felsőoktatási tevékenységének elismeréseként 2000-ben Apáczai csere János-díjban részesült, az ELTE 2001-ben Arany Diplomát adományozott részére.

2004-ben a PPKE JÁK, az oktatói, alkalmazotti és hallgatói szavazatok alapján PRO FACULTATE-díjjal tüntette ki. 2005-ben, a Kar fennállásának 10. évfordulója alkalmából, a Karért végzett kiemelkedő munkáját a PPKE JÁK Pázmány-émlékéremmel ismerte el.

VÁLOGATOTT PUBLIKÁCIÓK:

BÁNRÉVY Gábor: A hazai kollíziós-jog egyes nemzetközi összefüggései. [Magyar nemzetközi magánjogi kodifikációja siófoki jogászkongresszus napi-rendjén]. *Jogtudományi Közlöny*, 1969/9. 466–469.

BÁNRÉVY Gábor: *A képviseleti szerződés*. Budapest: Külkereskedelmi Minisztérium [etc.], 1972. Sokszorosított.

BÁNRÉVY Gábor: *Polgári jog, nemzetközi magánjog, polgári eljárási jog*. Budapest: Külkereskedelmi Főiskola, 1978.

BÁNRÉVY Gábor: *Nemzetközi jog*. Budapest: Külkereskedelmi Főiskola, 1979.

BÁNRÉVY Gábor: A nemzetközi gazdasági forgalom és személyi viszonyok szabályozása. [kézirat] (*Nemzetközi magánjog és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1980)

BÁNRÉVY Gábor: *Nemzetközi kereskedelmi jogi ismeretek*. (A felsőfokú kereskedelmi szakvizsga „Nemzetközi jogi ismeretek” c. tárgyának tananyaga) Budapest: Külkereskedelmi Minisztérium Oktatási és Továbbképző Központ, 1983. 2. köt. (1.) rész

BÁNRÉVY Gábor: *Külkereskedelmi és devizatechnika, jogi ismeretek*: Általános szállítási feltételek (ÁSZF), Bécsi Konvenció: A közép- és felsőfokú külkereskedelmi áruforgalmi szakképesítés tananyaga. Budapest: KOTK, 1989.

Külkereskedelmi jogszabályok. (fel. szerk. Lelkes Sándor; a kiadvány elkészítésében közreműködött Bánrévy Gábor, Kovács József) Budapest: Jogtanácsadó Jogi Kiadványok Szerkesztősége, 1991.

BÁNRÉVY Gábor (szerk.): *Külkereskedelem, deviza, vám: jogszabálygyűjtemény*. Budapest: Napraforgó, 1992.

BÁNRÉVY Gábor (szerk.): *Legal Aspects of Doing Business in Hungary*. [Longman Special Reports] London: Longman Law, Tax & Finance, 1993. 59–66. és 96–101.

BÁNRÉVY Gábor: A szerződő felek jogválasztása a mai gyakorlatban. In *Emlékkönyv dr. Kemenes Béla egyetemi tanár 65. születésnapjára*. [Acta Universitatis Szegediensis, Juridica et Politica, Tomus XLIII. Fasc.] Szeged, 1993. 39–56.

BÁNRÉVY Gábor (szerk.): *A külkereskedelem nemzetközi megállapodásainak és szokványainak gyűjteménye*. Budapest: Napra-forgó Joginformatika és Kiadó Kft., 1993.

BÁNRÉVY Gábor (szerk.): *A külkereskedelmi tevékenység jogi kézikönyve*. Budapest: ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 1994. (2. kiad.)

BÁNRÉVY Gábor: II. A szerződésre irányadó jog meghatározása; VII. A képviseleti szerződés. In *A külkereskedelmi tevékenység jogi kézikönyve*. Budapest: ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 1994. 14–26.

BÁNRÉVY Gábor: A szerződő felek jogválasztása a legújabb nemzetközi fejlemények tükrében. In Mádl Ferenc – Vékás Lajos (szerk.): *Emlékkönyv Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára*. Budapest: ELTE ÁJK, 1994. 31–41.

BÁNRÉVY Gábor: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. (Egyetemi tankönyv) [PPKE Jog- és Államtudományi Karának könyvei 4.] Budapest: Szent István Társulat, 233.

1. kiad.: 1998., 2. kiad.: 2001., 3. kiad.: 2003., 4. kiad.: 2004., 5. kiad.: 2005., 6. kiad.: 2007., 7. kiad.: 2009., 8. kiad.: 2011.

BÁNRÉVY Gábor – JOBBÁGYI Gábor – VARGA Csaba (szerk.): *Iustum, Aequum, Salutare! Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére*. [A PPKE Jog- és Államtudományi Karának könyvei, 1.] Budapest: PPKE JÁK, 1998.

BÁNRÉVY Gábor: Az UNIDROIT „Alapelvek” és a „lex mercatoria”. In Bánrévy Gábor – Jobbágyi Gábor – Varga Csaba (szerk.): *Iustum, Aequum, Salutare! Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére*. [A PPKE Jog- és Államtudományi Karának könyvei, 1.] Budapest: PPKE JÁK, 1998. 41–50.

BÁNRÉVY Gábor: Három etüd a nemzetközi jog területéről. In Busch Béla – Belovics Ervin – Tóth Dóra (szerk.): *A jogtudomány és büntetőjog dogmatikája, filozófiája. Tanulmánykönyv Békés Imre 70. születésnapjára*. [A PPKÉ Jog- és Államtudományi Karának könyvei] Budapest, 2000. 48–59.

BÁNRÉVY Gábor: Öt éves a Pázmány Egyetem Jogi Kara. *Vigilia*, 2000/10. 792–794.

BÁNRÉVY Gábor: A „Mádl-Vékás” újabb kiadásának „margójára és ürügyén”. *Magyar Jog*, 2001/10. 636–639.

BÁNRÉVY Gábor: 16 szócikk. In *Magyar Nagylexikon*. Budapest, 2001–2004.

BÁNRÉVY Gábor: A nemzetközi magánjog fogalmának meghatározása hazai jogunkban. In Bándi Gyula (szerk.): *Ünnepi kötet Boytha Györgyné tiszteletére*. Budapest, PPKÉ JÁK, 2002. 26–35.

BÁNRÉVY Gábor: Nemzetközi kereskedelem az Unión belül? In Király Miklós – Gyertyánfy Péter (szerk.): *Emlékkönyv Boytha György tiszteletére*. [Libri Amicorum 17.] Budapest: ELTE ÁJK, 2004. 7–18.

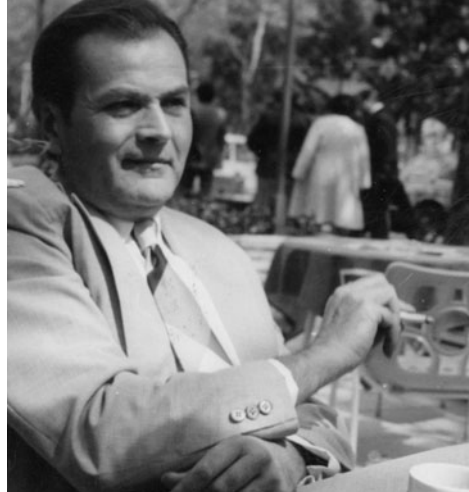
BÁNRÉVY Gábor: Néhány gondolat a választottbírók összeférhetetlenségéről. In Hajas Barnabás – Schanda Balázs (szerk.): *Formatori iuris publici. Studia in Honorem Geisae Kilényi septuagenarii. Ünnepi kötet Kilényi Géza professzor hetvenedik születésnapjára*. Budapest: PPKÉ JÁK – Szent István Társulat, 2006. 53–59.

BÁNRÉVY Gábor: A „Nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogá”-nak harminc éve Magyarországon. *Magyar Jog* 2007/12. 759–761.

20 évesen a Szász-tanszéken

*40 évesen
a siófoki jogászkongresszuson*

*60 évesen a hallgatók körében,
a Pázmány Péter Katolikus
Egyetemen*

80 évesen az ünnepi konferencián

A *Tanulmányok* sorozat eddig megjelent kötetei:

1. SCHANDA BALÁZS – VARGA ZS. ANDRÁS (szerk.):

Látélet közjogunk elmúlt évtizedéről

Budapest: PPKE JÁK, 2010. 424. ISBN 978-963-308-010-8

2. FRIVALDSZKY JÁNOS – POKOL BÉLA (szerk.):

Rudolf von Jhering és jogelméletének hatása

Budapest: PPKE JÁK, 2011. 258. ISBN 978-963-9206-93-9

3. VARGA ZS. ANDRÁS – FRÖHLICH JOHANNA (szerk.):

Közérdekvédelem – A közigazgatási bíráskodás múltja és jövője

Budapest: PPKE JÁK – KIM, 2011. 136. ISBN 978-963-308-019-1

4. TÓTH TIHAMÉR – SZILÁGYI PÁL (szerk.):

A versenyjog múltja és jövője. Jubileumi kötet a modern magyar versenyjog 20 éves fennállására

Budapest: PPKE JÁK, 2011. 224. ISBN 978-963-308-024-5

5. BELOVICS ERVIN – TAMÁSI ERZSÉBET – VARGA ZOLTÁN (szerk.)

Örökség és Büntetőjog – Emlékkönyv Békés Imre tiszteletére

Budapest: PPKE JÁK, 2011. 248. ISBN 978-963-308-027-6

6. PÉTER KOVÁCS (ed.): *International Law – A quiet strenght le droit international, une force tranquille (Miscellanea in memoriam Géza Herczegh)*
(angol, francia, magyar nyelvű)

Budapest: PPKE JÁK – Szent István Társulat, 2011. 312.

ISBN 978-963-308-047-4

7. WILHELM BRAUNEDER – ISTVÁN SZABÓ (Vgl.):

Das Staatsoberhaupt in der Zwischenkriegszeit (német nyelvű)

Budapest: PPKE JÁK – Szent István Társulat, 2011. 206.

ISBN 978-963-277-314-8